MINISTERIUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNEĬ PUBLICE.
CASA ȘCOALELOR.

INTRODUCERE
ÎN
SFINTELE CĂRȚĬ
ALE
TESTAMENTULUĬ VECHĬŬ,

Alcătuită în vederea programeĭ analitice din 1902 pentru Seminariĭ, și a Adresei cu No. 3168/1903 a Caseĭ Școlelor,

DE

Dr. Constantin Chiricescu

Profesor și Decan al Facultățeĭ de teologie din Bucureștĭ.

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTĬ

1903.

INTRODUCERE
ÎN
SFINTELE CĂRȚĬ ALE TESTAMENTULUĬ VECHĬŬ.

MINISTERIUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNEĬ PUBLICE.
CASA ȘCOALELOR.

INTRODUCERE
ÎN
SFINTELE CĂRȚĬ
ALE
TESTAMENTULUĬ VECHĬŬ,

Alcătuită în vederea programeĭ analitice din 1902 pentru Seminariĭ, și a Adreseĭ cu No. 3168/1903 a Caseĭ Școlelor,

DE

Dr. Constantin Chiricescu
Profesor și Decan al Facultățeĭ de teologie din Bucureștĭ.

BUCUREȘTĬ
—
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTĬ
1903.

Dr Constantin Chiricescu.

INTRODUCERE IN SFINTELE CĂRȚI ALE VECHIULUI TESTAMENT.

§. 1. *Definițiunea, obiectul și împărțirea Introducereĭ.*

Sfînta Scriptură și *Tradițiunea*, saŭ învĕțătura dată de *Christos* și de *Apostolĭ*, fie prin viŭ graĭŭ, fie în scris, cuprinde întréga Religiune, adecă tóte chipurile în carĭ omul se unesce cu Dumnedeŭ și stă cu El în legătură statornică. Acéstă stare este isvorul viețeĭ și fericireĭ celeĭ adevĕrate.

Sfînta Scriptură și Tradițiunea cuprind cuvîntul luĭ Dumnedeŭ, despre care *Iisus Christos* a dis, că este tot atât de trebuincios pentru suflet, ca și pânea pentru trup (Mat. 4, $_4$).

Indeosebĭ *Sfînta Scriptură* ne arată începutul Religiuneĭ, desvoltarea eĭ treptată până ce a ajuns la deplinire prin *Iisus Christos*. Nu este cu putință a cunósce Religiunea, saŭ a cunósce și a ĭubi pe *Iisus Christos*, care este calea, adevĕrul și viața cea desăvîrșită, fără a cunósce Sfînta Scriptură.

Folosul Sfinteĭ Scripturĭ în genere ni-'l arată *Sfîntul Apostol Pavel*, scriind luĭ Timoteĭ,—care, din pruncie se îndeletnicise cu ea,—că Scriptura este de folos spre învĕțătură, spre mustrare, spre

îndreptare, spre înțelepțirea cea spre dreptate (II Tim. 3, $_{15}$ și $_{16}$).

In Sfînta Scriptură aflăm norma credinței și vieței nóstre. De aceea *Sfîntul Ión Damaschin* dice, în cartea sa «Despre credința ortodoxă» (IV, cap. 17), că sufletul cel ce se adapă cu dumnedeĭasca Scriptură, ca și pomul cel răsădit la isvorul apelor, se îngrașă și dă róde cópte, adecă credință adevěrată, și se împodobesce cu frunze pururea verdĭ, adecă cu fapte bine plăcute, căcĭ Sfînta Scriptură ne îndréptă atât spre fapte bune, cât și spre gândurĭ neturburate. In ea aflăm îndemnurĭ spre tótă fapta bună, și abaterĭ dela orĭ ce faptă rea. Ea mângâe inima nóstră când este necăjită, o liniștesce când este turburată și o umple de bucurie. Ea înalță mintea nóstră, după cuvîntul Psalmistuluĭ, ca dóuě aripĭ de porumbiță, cu argint poleite și prea strălucite, suind-o către Fiĭul cel unul născut, ĭar printr'însul aducênd-o la Părintele luminilor. Nimenea să nu se lenevéscă, decĭ, la cetirea eĭ. De va ceti o dată saŭ de dóuě orĭ și nu va înțelege, să nu se lenevéscă, ci să stăruĭască, să întrebe, căcĭ Scriptura dice: «întrébă pe părintele těŭ și-'țĭ va vesti, pe ceĭ bětrânĭ aĭ těĭ și-'țĭ vor spune» (A dóua lege 12, $_{7}$); de asemenea: «nu a tuturor este sciința» (I Cor. 8, $_{7}$). Să scótă din isvorul acestuĭ raĭŭ curgerĭ prea curate și neîmpuținate, care saltă în viața vecĭnică. Să se îndulcéscă, și fără de saț să se desfăteze, pentru-că Darul lor este neîmpuținat.

Domnul nostru *Iisus Christos,* însă, dice, că n'a venit să strice Legea (Mat. 4, $_{17}$), ci să o plinéscă. De asemenea dice, că *Moïse* a mărturisit despre El (Ión 5, $_{46}$) și că în El sě împlinesc tóte cele scrise în Lege, în Psalmĭ și în Profețĭ (Luc. 24, $_{44}$).

De aicĭ vedem, că Sfînta Scriptură sĕ împarte în: scriptura veche, saŭ cea dinainte de *Christos*, și în scriptura nóuă, saŭ cea dela *Christos*.

Tot de aicĭ vedem, că ideea conducĕtóre la cetirea și meditarea Sfinteĭ Scripturĭ trebue să fie mântuirea adusă omenireĭ prin *Iisus Christos*,— mântuire preînchipuită în Legea Veche și vestită de Profețĭ.

Șciința care ne învață a cunóșce cărțile ce alcătuesc Sfînta Scriptură, atât în ce priveșce pe autorĭ, cât și în ce priveșce înțelesul acestor cărțĭ, spre a ne fi de folos la mântuire, sĕ numeșce *Introducere în Sfînta Scriptură*; și de óre ce, precum am ḑis, Sfînta Scriptură sĕ împarte în: Scriptura Vechĭuluĭ Testament și a Nouluĭ Testament, de asemenea și șciința care sĕ ocupă cu aceste cărțĭ sĕ împarte în: Introducerea în Vechĭul Testament și Introducerea în Noul Testament.

Aicĭ ne vom ocupa cu *Introducerea în sfintele cărțĭ ale Testamentuluĭ Vechĭŭ*.

Acéstă șciință are de obĭect a arăta de unde provine fie-care carte din care sĕ compune Vechĭul Testament, adecă: cine a scris cărțile, când, cu ce scop, ce sĕ cuprinde în ele și dacă aŭ ajuns întregĭ până la noĭ, cu alte cuvinte originea și autenticitatea lor, adecă istoria predăreĭ cuvîntuluĭ luĭ Dumneḑeŭ cuprins în Sfînta Scriptură a Testamentuluĭ Vechĭŭ. De altă parte ea expune adunarea acelor cărțĭ într'un întreg (codificarea), autoritatea de care s'aŭ bucurat și se bucură (inspirațiunea) și conservarea lor, adecă istoria păstrăreĭ și propagăreĭ cărților Testamentuluĭ Vechĭŭ.

Din acestea resultă, că *Introducerea în sfintele cărțĭ ale Testamentuluĭ Vechĭŭ* sĕ divide în dóuĕ părțĭ:

Prima parte e *specială,* tratând despre începutul, desvoltarea, înflorirea și decadența literatureĭ ebraice, limbile Vechĭuluĭ Testament și despre originea și autenticitatea fie-căreea din cărțile canonice și necanonice ale Testamentuluĭ Vechĭŭ. Partea dóua e *generală,* tratând despre canonul cărților Testamentuluĭ Vechĭŭ, autoritatea luĭ la Iudeĭ și Creștinĭ, păstrarea luĭ în original, în traducerĭ și prin explicărĭ.

Căreĭ din aceste dóuĕ părțĭ i se cuvine prioritatea în tratare, sĕ înțelege de sine—celeĭ speciale—căcĭ maĭ cu temeĭŭ vom înțelege întregul, după ce vom cunóșce părțile.

PARTEA SPECIALĂ.

§. 2. Inceputul, desvoltarea, înflorirea și decadența literatureĭ ebraice.

In cărțile luĭ *Moĭse* și în *Cartea Iosua* (Iisus Navi)—cele maĭ vechĭ din Testamentul Vechĭŭ—sĕ menționéză *Cartea legămîntuluĭ* (Exod 24, $_7$), *Cartea rèsbóĭelor luĭ Iehova* (Numeriĭ 21, $_{14}$) și *Cartea dreptuluĭ* (Iosua 10, $_{13}$; II Sam. [II Împ.], 1, $_{18}$), ca isvóre scrise, de mult timp perdute. Genesa saŭ Cartea Facereĭ—prima carte a luĭ Moĭse—este martură pentru consemnarea în scris, maĭ de demult, a unor tradițiĭ, obiceĭurĭ și întêmplărĭ (4, $_{14}$, $_{23}$ și $_{29}$). Darea legeĭ presupune îndeobștea cunóșcere a scriereĭ, maĭ ales că Moĭse, între altele a luat disposițiunĭ ca, în caz de divorț, bărbatul să dea soțieĭ sale carte de despărțenie (Deut. 24, $_1$). Decĭ, începutul scriereĭ și literatureĭ la Evreĭ e vechĭŭ, e anterior luĭ Moĭse. In Egipt Evreiĭ aveaŭ *scriitorĭ* (Ex. 5, $_6$—$_{10}$), dar unde și când 'și-aŭ

format eĭ un alfabet propriŭ, nu se pôte sci. Se cunóșce însă, că pe vremea luĭ Avraam scrierea era cunoscută (comp. Gen. 23), căcĭ pe timpul luĭ Alexandru cel Mare († 323) s'aŭ aflat în Babilon însemnărĭ astronomice datând cu 1903 anĭ maĭ înainte[1]).

Cu tóte acestea Moïse, alesul și vĕḑĕtorul de Dumneḑeŭ, cel ce a scos pe popor din Egipt, este cel care a dat Legea din partea luĭ Iehova și a scris întêmplările cele maĭ însemnate din timpul sĕŭ. Cu chipul acesta el a devenit întemeetorul literatureĭ Testamentuluĭ Vechĭŭ, de un caracter curat religios, din causa caracteruluĭ Legeĭ. Prin acésta s'a exclus desvoltarea literatureĭ profane. Moïse a pus base nu numaĭ istoriografieĭ, servindu-ĭ întru acésta și documente maĭ vechĭ, ci și profețieĭ, poesieĭ și înțelepcĭuneĭ.

Sub conducerea luĭ *Iosua*, poporul ales a ocupat Canaanul și s'aŭ luat mĕsurĭ pentru buna stare dinlăuntru și dinafară. Porțiunile de pământ obținute prin sorțĭ aŭ fost delimitate și consemnate în scris, cu scopul de a sĕ înlătura neînțelegerile eventuale ulterióre. Documentele scrise cu ocasiunea împărțireĭ Canaanuluĭ între triburĭ, aŭ servit la compunerea *Cărțeĭ Iosua*,—continuarea istoriografieĭ întemeĭată de Moïse.

In epoca *Judecătorilor* s'aŭ scris unele din faptele maĭ însemnate, întêmplate în timpul lor, și s'a cultivat și poesia, precum e Cântarea Deboreĭ (Judec. cap. 5) și a Aneĭ (I Sam. [I Împ.] cap. 2).

Dacă dela Moïse până pela finea epoceĭ Judecătorilor literatura n'a făcut progrese, atât din causa grijeĭ pentru ocuparea Canaanuluĭ, cât și din causa anarhieĭ politice și religióse a Evreilor

---

[1]). Veḑĭ și §. 15 în „*Arheologia Biblică*" alcătuită de mine și publicată în Bucureștĭ, 1903, de Casa Școlelor.

în timpul Judecătorilor, apoĭ dela *Samuil* înainte, reînsufleţindu-se viaţa teocratică [1]), a luat avênt și literatura, grație îndeletnicireĭ luĭ Samuil și școlelor profetice ce a înființat, așa că s'a putut realisa perfecționarea poesieĭ lirice, istoriografieĭ teocratice și literatureĭ profetice.

Davíd a adus poesia lirică la culmea desvoltăreĭ. El a introdus cântarea la cultul dumnedeesc și a înființat o școlă pentru pregătirea celor ce aveaŭ să compună și să execute cântările religióse.

Dela Davíd înainte aŭ început a se scrie și *anale*. A fost orânduit un cancelar, care compunea actele publice, și un scriitor, care le păstra în arhivă pentru istoria ţěreĭ (II Sam. [II Împ.] 8, $_{16}$, s.; I. Reg. [III Împ.] 4, $_{3}$, etc.). Analele sĕ amintesc după sfîrșitul domnieĭ fie-căruĭ rege: în Israil până la regele Pecah, în Iuda până la Ioĭahim.

Aceea ce a făcut Davíd cu poesia lirică, a făcut *Solomon* (Salomon) cu poesia didactică (§ 37, prima notă), aducênd-o în *Proverbele* sale la cel maĭ înalt grad de perfecțiune.

Dar încă trăind Solomon, viața teocratică începu a degenera, luându-ĭ locul viața luxósă și molatică. Acésta aduse cu sine decăderea poesieĭ.

După ce statul s'a desbinat, numaĭ în timpul luĭ Iosafat și Ezechia câțĭ-va bărbațĭ în Israil preamăresc mărețele fapte ale luĭ Iehova. Istoriografia 'șĭ-a continuat avêntul luat.

O dată cu desmembrarea statuluĭ și decadența vieţeĭ religióse începe literatura profetică, maĭ ales din secolul al nóuĕlea. Profeţiĭ veghĭaŭ pentru observarea Legeĭ, redeșteptaŭ poporul, adu-

[1]). Veḑĭ §. 21, $_{2}$ în «*Arheologia Biblică*» alcătuită de mine și publicată în Bucureştĭ, 1903, de Casa Şcólelor.

cêndu-ĭ aminte de binefacerile luĭ Dumnedeŭ. După căderea regatuluĭ Israil, eĭ chémă pe popor la pocăință, îl amenință cu pedepse bine meritate și-'l pregătesc pentru priimirea luĭ *Mesia*—scopul cel din urmă al teocrațieĭ.

Literatura profetică a ajuns apogeul prin *Isaia*. Ea s'a menținut la aceeașĭ înălțime chĭar și în timpul exiliuluĭ babilonic. Profetul *Daniil* se ocupă cu desvoltarea Impěrățieĭ luĭ Dumnedeŭ și cu biruința eĭ asupra lumeĭ. El expune acésta cu o claritate nu numaĭ necunoscută până atuncĭ, ci și uĭmitóre.

Pe încetul literatura ebraică decade, încetând pe la anul 400 înainte de *Christos*. Profetul *Malahia* este cel din urmă representant al eĭ. Cu el încetéză literatura canonică a Evreilor.

Șí după anul 400 s'aŭ maĭ compus cărțĭ, în limba ebraică și grécă, dar acelea sînt o imitație slabă a literatureĭ canonice.

§. 3. Limbile în carĭ sînt scrise cărțile V. T.

Cărțile canonice ale T. V. sînt scrise în limba ebraică; câte-va părțĭ, aprópe neînsemnate, sînt scrise în limba haldaică.

Limba ebraică s'a vorbit de Ebreĭ, adecă de urmașiĭ luĭ *Avraam*. Numirea de *Ebreĭ* o deduc uniĭ dela *Eber*, strămoșul luĭ Avraam (Gen. 10, $_{24}$; 11, $_{14}$); alțiĭ maĭ mulțĭ și cu maĭ multă dreptate o deduc dela particula semitică *eber*=*trans*=*dincolo* (adecă de Iordan: venițĭ de dincolo de Iordan). Numele teocratic al Ebreilor este *Israil* saŭ *fiiĭ luĭ Israil*. Acest din urmă nume îl usurpară maĭ târdiŭ pentru sine cele 10 triburĭ, carĭ s'aŭ lepădat de dinastia luĭ Davíd. Numirea de

Iudeĭ este cunoscută din epoca principilor Idumeĭ.

Limba ebraică—nume dat după poporul care o vorbea, și care numire nu o întimpinăm nicăirĭ în T. V.,—numită încă ĭudaică—după regatul Iuda,—și în poesie, limba canaanitică, face parte din limbile semitice, adecă din limbile vorbite de popóre care-'șĭ deduceaŭ originea din Sem fiĭul luĭ Noe.

Tóte limbile semitice îșĭ aŭ originea din una și aceeașĭ limbă veche semitică și sĕ vorbeaŭ de locuitoriĭ din Canaan (Fenicia și Palestina), Siria și Mesopotamia (Aram), Babilonia, Asiria, Arabia, Etiopia și din o parte a Asieĭ Micĭ și a Africeĭ de nord (în coloniile feniciene saŭ în partea ocupată de Punĭ). Acéstă familie de limbĭ forma treĭ grupurĭ principale: grupul nord-ostic de care se ținea limbile aramaice: haldaica și siriaca (limba samaritană [dialect aramaic cu fórte multe ebraisme], dialectul palmirean, cel nabateŭ, etc.), grupul sudic: limba arabă cu dialectul himĭaritic din care s'a format limba etiopică, și în fine grupul mijlociŭ: limba ebraică, adusă în Canaan de către Avraam. Deși înrudită cu limba Canaaniților orĭ Fenicienilor, totușĭ nu e identică cu ea.

Cu tóte că era vorbită de un popor, carele, din causa așeḑĕmîntuluĭ sĕŭ teocratic era ferit cât se putea maĭ mult de înrîurirea popórelor streine, 'șĭ-a avut cursul eĭ de desvoltare naturală. Cu tóte că Moĭse a avut înainte consemnărĭ de tradițiunĭ, obiceĭurĭ și întêmplărĭ, totușĭ dela Moĭse avem cele dintâĭ monumente literare scrise în limba ebraică. In timpul luĭ *Iosua* (Iisus fiĭul luĭ Navi), *Judecătorilor* și *Samuil* limba sĕ curăți de arhaisme și tot progresă până ce, în

timpul luĭ *Davíd* și *Solomon,* ajunse culmea înflorireĭ. Spre timpul exiliuluĭ babilonic limba ebraică, în urma invasiuneĭ asiriene, începu a se corupe și a decădea, admițêndu-se în ea cuvinte și forme aramaice. Ast-fel ea îșĭ perdu puritatea de până atuncĭ și începu a se deosebi de vechea ebraică. In exil limba se corupse șí maĭ mult până sĕ uĭtă cu totul. Inapoĭațĭ în patrie, Evreiĭ vorbeaŭ limba aramaică (haldaică). Numaĭ ceĭ ce locuiseră neîncetat în patrie, câțĭ-va bĕtrânĭ și ceĭ învĕțațĭ maĭ cunoșceaŭ limba strămoșéscă. Cu tóte acestea limba ebraică alterată s'a întrebuințat șí după exil (dovadă unele scrierĭ necanonice) ca limbă literară, ceea ce presupune înțelegerea eĭ într'un cerc destul de larg.

In *limba haldaică* sînt scrise aceste părțĭ: Daniil II, $_{4}$—VII, $_{28}$; Ezra IV, $_{8}$—VI, $_{18}$; VII, $_{12}$—$_{26}$; Ieremia X, $_{11}$ și un cuvînt în Genesă XXXI, $_{47}$ (movila mărturieĭ). Limba acésta s'a întins din Mesopotamia spre apus până la Damasc, apoĭ în Palestina și Babilonia. Ea este o ramură a limbeĭ aramaice și sĕ și numeșce aramaica sud-vestică, în opunere cu aramaica nord-ostică saŭ siriaca. Limba haldaică (aramaica sud-vestică) sĕ întinse printre Evreĭ atât de mult, în cât după exil ocupă locul limbeĭ ebraice. Pe timpul *Mântuitoruluĭ* limba acésta era desigur limba ce sĕ vorbea în Palestina, deși nu curată, ci amestecată cu ebraisme.

Unele din cărțile necanonice ale T. V. sînt scrise în *limba grécă* pe care Iudeiĭ aŭ adoptat-o maĭ târḑiŭ pe lângă cea aramaică, însă nu curată, ci compusă din diferite dialecte și amestecată cu ebraisme (maĭ întâĭ dialectul comun și apoĭ cel alexandrin).

SECŢIUNEA ÎNTÂĬA.

CĂRŢILE CANONICE ALE T. V.

§. 4. *Numirea, împărţirea şi numĕrul cărţilor canonice ale Testamentuluĭ Vechiŭ.*

Cărţile canonice ale T. V. nu s'aŭ scris de o dată, ci treptat, dela *Moïse* şi până pela anul 400 înainte de *Christos*. Ele, deci, n'aŭ format de o dată un întreg ca să li se pótă da o numire comună. Chiar şi după adunarea lor la un loc, li s'aŭ dat nume după părţile constitutive: *lege*, *profeţĭ* şi *cele-l-alte scrierĭ* saŭ *aghiografe*; saŭ: *lege, profeţĭ* şi *psalmĭ*. Cărţile canonice s'aŭ maĭ numit: *lege* şi *profeţĭ*, cu omisiunea numireĭ cuvenite părţeĭ a treĭa; saŭ: *lege* orĭ *cartea legeĭ*, numire dată tuturor cărţilor, tóte avênd de basă *legea* saŭ cele 5 cărţĭ ale luĭ Moïse. In Testamentul Noŭ găsim numirile: *scrierĭ sfinte, scripturĭ sfinte, scripturĭ, scriptură*. La părinţiĭ bisericeşcĭ: *scripturĭ dumneḑeeşcĭ, cărţĭ sfinte, scriptura inspirată de Dumneḑeŭ, Sfînta Sriptură*, etc. Numirea ἡ παλαιὰ διαθήκη (II Cor. 3, $_{14}$) a fost tradusă de *Ieronim* prin *Vetus Testamentum*=*Vechiul Testament*, în loc de *Vechea Legătură*. Dela *Sfîntul Ión Gură-de-Aur* sĕ întrebuinţéză numirea de *Biblie* atât pentru fie-care Testament în parte (V. şi N.), cât şi pentru amêndóuĕ.

După ce cărţile canonice ale T. V. aŭ fost adunate într'un întreg s'a simţit trebuinţa de a se împărţi. Impărţirea s'a făcut în: *lege, profeţĭ* şi *cele-l-alte scrierĭ* saŭ *aghiografe*, avêndu-se în vedere locul ce ocupă fie-care carte în iconomia divină.

I. Legea sĕ compune din Pentateuh saŭ din cele 5 cărţĭ ale luĭ Moïse: Facere (Genesa) Eşire (Exodul), Leviticul (Preoţia), Numerile şi A dóua lege (Deuteronomiul).

II. Profeţiĭ sĕ împart în:

a) Profeţĭ anteriorĭ (vechĭ, saŭ cărţile istorico-profetice): Iosua, Judecătoriĭ, Samuil (dóuĕ) şi Regiĭ (dóuĕ);

b) Profeţĭ posteriorĭ (maĭ târḑiĭ, saŭ scrierile curat profetice), şi anume:

α) Profeţĭ marĭ: Isaia, Ieremia, Iezechiil, după traducerea alexandrină şí Daniil;

б) Profeţĭ micĭ (12): Osie, Ioil, Amos, Avdie, Ioná, Miheea, Naum, Avacum, Sofonie, Agheŭ, Zaharia şi Malahia.

III. Aghiografele saŭ scrierile cele-l-alte: Psalmiĭ, Proverbele, Iov, Cântarea Cântărilor, Plîngerile, Eclesiastul, Daniil, Rut, Cronicele (dóuĕ), Ezra, Neemia şi Estír.

Legea este basa desvoltăreĭ literatureĭ sfinte; *profeţiĭ*, adecă scrierile istorice şi profetice, forméză istoria revelaţiuneĭ divine în timpurile urmĕtóre; *aghiogafele* sînt scrierĭ în carĭ se exprimă credinţa bărbaţilor teocraticĭ.

In traducerea alexandrină (§. 63, $_1$) cărţile sînt împărţite, după cuprins, în: *istorice, profetice* şi *poetice.*

Istorice sînt: Pentateuhul, Iosua, Judecătoriĭ, Samuil (dóuĕ), Regiĭ (dóuĕ), Cronicele (dóuĕ), Ezra Neemia, Rut şi Estír.

Profetice: Isaia, Ieremia, Iezechiil, Daniil şi ceĭ 12 profeţĭ micĭ, în ordinea acésta: Avdie, Ioil, Ioná, Amos, Osie, Miheea, Naum, Avacum, Sofonie, Agheŭ, Zaharia şi Malahia.

Poetice. a) lirice: Psalmiĭ, Cântarea Cântărilor

și Plîngerile; b) didactice: Iov, Proverbele și Eclesiastul.

Numĕrarea cărților canonice ale Testamentului Vechĭŭ este felurită.—*Iosíf Flaviŭ* numĕră 22 de cărțĭ, considerând ca o singură carte Rut și Judecătoriĭ, și Plîngerile cu Cartea profetică a luĭ Ieremia. *Epifaniŭ* și *Ieronim* afirmă, că alțiĭ numĕraŭ 27 de cărțĭ. *Sfîntul Ión Damaschin* numĕră cărțile Vechĭuluĭ Testament, după literile alfabetuluĭ evreesc, în patru cincimĭ, maĭ mult dóuĕ cărțĭ: 1) cincĭ ale legeĭ: Facerea, Eșirea, Leviticul, Numerile, A dóua lege; acésta este întâĭa cincime numită și *punere de lege* (nomotesia). 2) Altă cincime de cărțĭ, ce sĕ numesc aghiografe, și carĭ sînt: Iisus al luĭ Navi (Iosua), Judecătoriĭ împreună cu Rut, cea întâia a luĭ Samuil împreună cu II Samuil numite I și II Regiĭ (Împĕrațiĭ), I cu II Regiĭ saŭ III și IV Impĕrațiĭ, și I cu II Paralipomena (Cronice). 3) A treĭa cincime sînt cărțile cele scrise în stihurĭ: Iov, Psaltirea, Pildele (Proverbele), Eclesiastul, Cântarea Cântărilor. 4) A patra cincime de cărțĭ sînt cele profetice: Isaia, Ieremia cu Plîngerile, Iezechiil, Daniil, ceĭ-l-alțĭ 12 profețĭ. Peste acestea urméză încă dóuĕ cărțĭ: I cu II Ezra (Ezra cu Neemia) și Estír.

Dacă fie-care carte sĕ numĕră separat, și cele câte dóuĕ cărțĭ Samuil, Regiĭ și Cronicele sĕ numĕră îndeosebĭ, atuncĭ de tóte sînt 39 de cărțĭ canonice ale Testamentuluĭ Vechĭŭ. Acéstă din urmă numĕrare e priimită în Biserica nóstră.

§. 5. *Numele și împărțirea luĭ.*

Prima carte a Testamentuluĭ Vechiŭ—cea maĭ veche și basa desvoltăreĭ ulterióre a literatureĭ ebraice—este *Pentateuhul* saŭ *cele 5 cărțĭ* ale luĭ *Moïse.* Evreiĭ o numesc *lege* saŭ *cartea legeĭ,* numire pe care o întimpinăm și în însașĭ cartea (Deut. 31, 26; etc.), precum și în alte cărțĭ ale Testamentuluĭ Vechiŭ (Iosua 1, 8; II Reg. [IV Împ.] 22, 8; etc.), fiind-că pe lângă partea istorică, care sĕ întinde până la intrarea poporuluĭ israiltean în Palestina, cuprinde și legea dată de Dumneḍeŭ prin Moïse, ca normă pentru viața spirituală și politică. Póte că însușĭ autorul (Moïse) 'șĭ-a împărțit cartea în 5 părțĭ. Greciĭ o numesc: ὁ νόμος=*legea*, ἡ πεντάτευχος (βίβλος)=*cincĭ volume.* Latiniĭ: *Pentateuchus (liber), Pentateuchum.* Românesce: *Pentateuhul.*

Fie-care carte din cele cincĭ este întitulată, în textul original, după cele dintâĭ cuvinte cu carĭ sĕ începe cartea respectivă, ĭar în traducerea alexandrină, titlul fie-căreea este dat după cuprinsul principal, și anume:

Cartea întâĭa se numesce Γένεσις (κόσμου); *Genesis; Genesa* saŭ *Facerea,* pentru-că în ea sĕ expune crearea lumeĭ.

Cartea dóua se numșce Ἔξοδος (Αἰγύπτου); *Exodus; Eșirea,* fiind-că în ea sĕ istorisesce eșirea Israiliților din Egipt.

Cartea treĭa se numesce Λευϊτικόν; *Leviticus; Cartea Leviților, Leviticul* (Preoția); ea cuprinde legĭ privitóre la preoțĭ.

Cartea patra se numesce Ἀριθμοί; *Numeri; Numeriĭ* (Numerile) dela împrejurarea, că conține

dóuě numěrărĭ ale poporuluĭ și leviților în pustie.

Cartea cincĭa se numesce Δευτερονόμιον; *Deuteronomium; Deuteronomiul, A dóua lege,* fiind-că în ea sě repetă unele legĭ din cele-l-alte cărțĭ ale luĭ Moĭse, adăugându-se și altele.

§. 6. *Caracterul general al Geneseĭ și doctrina cuprinsă în ea.*

1. *Caracterul.* In Genesă, Moĭse, vědětorul de Dumnedeŭ, descrie facerea lumeĭ și a omuluĭ ca bărbat și femee, nevinovăția și fericirea omuluĭ, căderea și pedépsa luĭ, însoțită de făgăduința unuĭ *Mântuitor;* apoĭ moravurile fiilor luĭ Adam, corupțiunea ómenilor, deluviul, reînoirea neamuluĭ omenesc prin Noe, începerea clădireĭ turnuluĭ Babel, împrăștierea urmașilor luĭ Sem, Ham și Iafet, din carĭ se trag tóte popórele; chemarea luĭ Avraam, părintele poporuluĭ luĭ Dumnedeŭ, istoria luĭ și a luĭ Isaac, Iacov cu a celor 12 fiĭ aĭ luĭ până la mórtea luĭ Iosíf.

2. *Doctrina.* Genesa, și după ea tóte cele-l-alte cărțĭ ale Testamentuluĭ Vechĭŭ, învață

a) despre Dumnedeŭ, că este o ființă unică, personală, spirituală, eternă, a-tot-puternică, înțeléptă, sfîntă, bună, dréptă, precum și pretutindenea de față.

b) despre crearea lumeĭ, că este făcută prin cuvîntul cel a-tot-puternic al luĭ Dumnedeŭ, din nimic, înțelegêndu-se prin lume atât lumea cea vědută, cât și cea nevědută saŭ spirituală, din care o parte căduse maĭ înainte de căderea omuluĭ, înfățișându-ne un spirit rěŭ, care în chip de șerpe seduce pe om, și un spirit bun în chip

de heruvim, din spiritele rĕmase în ascultare de Dumnedeŭ și în raport normal cu El.

c) despre om, că e creat de Dumnedeŭ, compus din trup și suflet, după chipul și asemĕnarea Luĭ și cu destinațiunea de a petrece în legătură strînsă cu Dumnedeŭ, legătură de credință, dragoste și speranță. Stăpân peste tóte făpturile pămênteșcĭ și avênd din început menirea de a-'șĭ afla fericirea în acéstă legătură cu Dumnedeŭ, stabilită de Creatorul, omul a călcat voea luĭ Dumnedeŭ și cu chipul acesta a pĕcătuit atât împrotiva dragosteĭ către Dumnedeŭ, cât și a credințeĭ și speranțeĭ în El. Prin acésta 'șĭ-a atras rĕul cu care fusese amenințat de Dumnedeŭ, Judecătorul cel drept. Starea luĭ de fericire sĕ preface în nefericire, care devine comună întregeĭ omenirĭ.

Pe lângă aceste învĕțăturĭ teoretice aflăm în Genesă, și în cele-l-alte cărțĭ, învĕțăturĭ practice saŭ morale. Dumnedeŭ învață pe om ce datorie are către Făcĕtorul sĕŭ și ce-'l aștéptă de va călca datoria acésta. Omul ni se înfățișéză ca dator către Dumnedeŭ cu credință, dragoste și speranță, cum sĕ vede din porunca ce-'ĭ dă Dumnedeŭ în raĭŭ. Sĕ institue căsătoria ca legătură de ĭubire pentru tótă viața între bărbat și femee. Maĭ departe datoria dragosteĭ către apró-pele, cu arătarea urmărilor ce aduce o purtare protivnică, bună-óră a luĭ Cain, și pedépsa pentru ea. Sĕ oprește vĕrsarea de sânge omenesc, cu amenințarea aceleeașĭ pedepse. Sĕ îndatorește omul de a-'șĭ arăta credința, speranța și dragostea către Dumnedeŭ Creatorul sĕŭ prin aducere de jertfe și chemarea numeluĭ luĭ Dumnedeŭ prin rugăcĭunĭ. Sĕ arată că diua a șéptea este binecuvêntată și sfințită de Dumnedeŭ ca

aceea în care El S'a odihnit de tóte lucrările Sale; de aceea și omul e îndatorit să o cinstéscă prin încetarea lucruluĭ sĕŭ de tóte ḑilele și prin aducerea cuveniteĭ închinăcĭunĭ luĭ Dumneḑeŭ.

Dumneḑeŭ nu părăsesce pe omul căḑut. Dreptul judecător se arată și ca părinte îndurător al omenireĭ. El nu încetéză de a purta și maĭ departe grijă de om, și o dată cu pedépsa îĭ făgăduesce pe *Mântuitorul,* care va șterge pécatul și urmările luĭ. Pe lângă acéstă dintâĭ promisiune despre *Mântuitorul,* Dumneḑeŭ maĭ făgăduesce și luĭ Avraam, anume, că din seminția luĭ va eși Acela prin care sĕ vor binecuvênta tóte neamurile. Acésta se repetă și luĭ Isaac și luĭ Iacov. De asemenea se vestesce venirea *Mântuitoruluĭ* în binecuvêntarea profetică ce o dă Iacov fiiuluĭ sĕŭ Iuda, la sfîrșitul vieţeĭ sale: «Nu va lipsi domn din Iuda și povăţuitor din cópsele luĭ până ce nu va veni împăcĭuitorul, și acela va fi așteptarea neamurilor» (Gen. 49, $_{10}$). Tot la *Mântuitorul* promis se raportă și preḑicerea luĭ Valaam, care, în loc de a blestema pe Evreĭ, cum îĭ ceruse regele Moabiţilor, îĭ binecuvintéză și proorocește: «Rĕsări-va o stea din Iacov și se va scula un om din Israil și va zdrobi pe domniĭ luĭ Moab...» (Num. 24, $_{17}$—$_{19}$). Caracteristică este și profeţia luĭ Moĭse, care ḑice: «Prooroc din fraţiĭ tĕĭ ca pre mine va scula ţie Domnul Dumneḑeul tĕŭ, de el să ascultaţĭ» (Deut. 18, $_{15}$).

Spre a păstra în omenire credinţa cea adevĕrată în unul Dumneḑeŭ și așteptarea *Mântuitoruluĭ* celuĭ făgăduit, *Iehova* a ales prin Avraam pe poporul israiltean. In istoria acestuĭ popor, Genesa cu cele-l-alte cărţĭ ne pune înainte istoria întâĭuluĭ period al iconomieĭ dum-

nedeeșcĭ, în care omenirea doreșce și aștéptă pe *Mântuitorul* și se pregătesce pentru priimirea Luĭ. Cărțile Testamentuluĭ Vechĭŭ ne arată începuturile cultuluĭ dumnedeesc, care s'a păstrat, prin poporul cel ales, pentru tóte cele-l-alte popóre.

§. 7. Exodul și cele-l-alte treĭ cărțĭ ale Pentateuhuluĭ.

1. *Exodul.* A dóua carte a luĭ Moĭse, numită Exod saŭ Eșire, aminteșce starea de impilare în care Egiptenii aduseseră pe Israilteni, nașcerea și o parte din viața luĭ Moĭse, cele dece pedepse ale Egiptuluĭ, aședarea sĕrbătóreĭ Paștelor, eliberarea miraculósă a Evreilor, trecerea prin Marea Roșie și darea Legeĭ pe muntele Sinaĭ. In cap. 20 din acéstă carte (vers. 1—17) însușĭ Domnul vesteșce poruncile Sale în numĕr de dece, cuprinse în decalog, care este resumatul întregeĭ Legĭ. Maĭ departe sĕ expune construirea cortuluĭ mărturieĭ (cortuluĭ sfînt, tabernaculuiuĭ) după instrucțiunile date de Dumnedeŭ luĭ Moĭse, descrierea cortuluĭ și a tuturor obĭectelor trebuincĭóse la cult, și orânduirea tribuluĭ Levi pentru săvîrșirea cultuluĭ, sfințirea cortuluĭ, despre care cetim: «Și a acoperit nour cortul mărturieĭ și s'a umplut cortul de mărirea Domnuluĭ. Și n'a putut Moĭse să intre în cortul mărturieĭ, că umbrea de-asupra luĭ nourul, și s'a umplut cortul de mărirea Domnuluĭ. Și când sĕ ridica nourul dela cort, înjuga fiiĭ luĭ Israil cu tóte ale lor, ĭar de nu sĕ ridica nourul, nu înjuga până în dĭua în care sĕ ridica nourul, că nour era dĭua preste cort și nóptea foc era

preste dînsul înaintea a tot Israilul, în tóte purcederile lor» (40, $_{31}$—$_{35}$).

2. *Leviticul,* numit așa dela tribul Levi, pentru care a fost scris, cuprinde legĭ privitóre la rânduĭala și serviciul preoțieĭ, a leviților, la ținerea sĕrbătorilor și la jertfele Legeĭ Vechĭ. Acéstă carte sĕ póte împărți în treĭ: partea I (1—7) tratéză despre feluritele sacrificiĭ ce sĕ puteaŭ aduce luĭ Dumnedeŭ; partea II (8—23) tratéză despre persóne, sacrificiĭ, animale curate și necurate, necurățiile corporale și riturile de curățire, despre felurite pĕcate și expiarea lor; partea III (23—27) tratéză despre sâmbătă și cele-l-alte sĕrbătorĭ, despre cultul divin și promisiunĭ (voturĭ saŭ făgăduințe). In cap. 26 Domnul promite marĭ binefacerĭ celor ce vor păzi poruncile Sale și amenință cu marĭ pedepse pe ceĭ ce le vor călca.

3. *Numeriĭ.* In acéstă carte se expun pregătirile de călĕtorie, numĕrarea poporuluĭ, călĕtoria dela Sinaĭ în pustie, cârtirea poporuluĭ din causa lipseĭ mâncărilor obicĭnuite în Egipt, miraculósa luĭ săturare, trimiterea iscódelor în pămêntul făgăduințeĭ, darea diferitelor legĭ pentru sacrificiĭ și curățirĭ, istorisirea rĕscóleĭ luĭ Core, Datan și Aviron împrotiva luĭ Moĭse și Aaron, pedepsirea lor, legitimarea luĭ Aaron ca arhiereŭ, prin înflorirea toĭaguluĭ, scóterea apeĭ din pétră, mórtea luĭ Aaron, căruĭa îĭ succede Eleazar, cârtirea din noŭ a Evreilor împrotiva luĭ Moĭse, pentru care sînt pedepsițĭ prin mușcăturĭ de șerpĭ, precum și isbăvirea lor prin înălțarea unuĭ șerpe de aramă.

Spre sfîrșitul acesteĭ cărțĭ e de însemnat profeția luĭ Valaam, despre care am amintit (§. 6).

Cartea acésta cuprinde istoria dela anul al doilea până la al patru-decilea dela eșirea din Egipt.

4. *Deuteronomiul (A dóua lege)* cuprinde: (cap. 1—30) treĭ cuvîntărĭ ale luĭ Moïse către popor; (31—34) cele din urmă disposițiunĭ și mórtea luĭ Moïse.

In luna a 11-a (adecă Februarie al nostru) a anuluĭ al 40-lea după eșirea din Egipt, Moïse adreséză aceste treĭ cuvîntărĭ întreguluĭ popor israiltean, în câmpiile Moab:

Cuvîntarea întâia: Moïse aminteșce Israiltenilor tóte cele întêmplate în timpul călătorieĭ în pustie și le dă promisiunĭ. Cu tóte că prin neascultarea lor aŭ mâniat adese-orĭ pe Dumneḑeŭ, totușĭ eĭ sînt chemațĭ să ocupe Canaanul. Regiĭ Amoreilor sînt învinșĭ; totul este pregătit pentru ocuparea Canaanuluĭ, numaĭ să păzéscă legile luĭ Dumneḑeŭ.

Cuvîntarea a dóua: cu puține schimbărĭ se repetă decalogul (5, $_{6-21}$) și datoriile către Dumneḑeŭ și aprópele; stabileșce drepturile primuluĭ născut; bărbatul despărțindu-se de femee să-'ĭ dea carte de despărțenie; săraciĭ să se trateze omeneșce; judecata să fie dréptă. Căsătoria de levirat[1]).

Cuvîntarea a treia: Sĕ promite Israiltenilor că vor fi binecuvêntațĭ dacă vor păzi Legea; în caz contrar vor fi blestemațĭ.

Moïse încuragiază pe Iosua, preḑice apostasia Israiltenilor, provócă pe levițĭ să păzéscă Legea, cântă neschimbata credință a luĭ Dumneḑeŭ către poporul cel ales, binecuvintéză cele 12 tri-

---

[1].) Veḑĭ §. 13, $_3$, pag. 32 în «*Arheologia Biblică*» alcătuită de mine și publicată în 1903, Bucureștĭ, de Casa Șcólelor.

burĭ, se sue pe muntele Nebo, ca cel puțin din depărtare să vadă Canaanul, și móre acolo, pe munte, ĭar poporul îl jeleșce 30 de ḑile. Iosua (Iisus) fiĭul luĭ Navi îĭ urméză ca conducĕtor al poporuluĭ israiltean.

Moĭse a murit la anul 2553 după crearea lumeĭ, saŭ la anul 2955 înainte de *Christos*.

§. 8. Poporul israiltean și Moĭse; luptele cu magiĭ și minunile luĭ Moĭse; timpul petrecut în pustie; ultimele fapte ale luĭ Moĭse.

1. *Moĭse*, cum sĕ întêmplă adese-orĭ ómenilor doritorĭ de bine și virtuoșĭ, a avut să sufere multe din partea poporuluĭ israiltean, căruĭa el a voit să-'ĭ facă numaĭ bine. Așa, chĭar la începutul activităţeĭ sale, când îșĭ pune viața în primejdie, scăpând pe un israiltean de furia unuĭ egiptean, este înfruntat de un alt israiltean pe care voĭa să-'l împace cu vecinul sĕŭ, prin cuvintele: «cine te-a pus domn și judecător preste noĭ? Aŭ dóră vreĭ să mĕ ucidĭ tu, precum aĭ ucis erĭ pre egiptean?» (Ex. 2, $_{14}$). Din acéstă causă Moĭse a trebuit să-'șĭ găséscă scăpare în pămêntul Madiam. Acéstă împrejurare nu descuragĭază, însă, pe Moĭse de a lucra pentru binele poporuluĭ sĕŭ, a căruĭ scăpare o avea pururea în mintea și în inima sa. Ce pildă frumósă este Moĭse pentru fie-care om de a nu se descuragĭa în a face binele, orĭ câtă nemulțămire ar întimpina din partea semenilor sĕĭ!

Dumneḑeŭ cunoscênd cugetul luĭ Moĭse i se descopere în rug și-'l trimite să-'șĭ pună în lucrare dorința sa, adecă să elibereze pe Evreĭ din robia Egiptenilor.

Prin multe semne a trebuit Moïse să adeveréscă trimiterea sa dela Dumnedeŭ către poporul cel neîncredĕtor. Pe țĕrmul Măreĭ Roșiĭ poporul se ridică împrotiva luĭ Moïse, mustrându-'l că l'a scos din Egipt spre a'l face să pĭară în pustie; ĭar Moïse, cu credința tare în ajutorul luĭ Dumnedeŭ, trece prin Marea Roșie cu poporul, în chip miraculos, îl conduce tot în chip miraculos, diua fiind călăuzit de un stîlp de nour, ĭar nóptea de un stîlp de foc, îl hrănesçe cu mană din cerĭŭ și-'l adapă cu apă scósă din pétră. Și acésta este o nóuă pildă pentru om, ca în împrejurărĭ în carĭ, omenesçe vorbind, nu póte nădĕjdui nicĭ un ajutor, să nu slăbéscă credința sa în ajutorul a-tot-puternicululuĭ Dumnedeŭ.

Ajungênd la muntele Sinaĭ, Moïse întimpină o nóuă dovadă de nemulțămire și de necredință din partea poporuluĭ, care, împreună cu Aaron, până să se pogóre Moïse din muntele Sinaĭ cu tablele Legeĭ, îșĭ face un idol în chip de vițel, spre a se închina luĭ. Dar ĭubirea de neam a luĭ Moïse era maĭ mare decât rătăcirea și nemulțămirea poporuluĭ sĕŭ. El se rógă luĭ Dumnedeŭ ca să se îmblândéscă asupra poporuluĭ și să-'l păzéscă. Acésta este o învĕțătură mare, ca să ne ĭubim neamul, orĭ câte slăbicĭunĭ ar avea el, și să ne silim a-'l abate din calea cea rea.

Caracterul mărinimos al luĭ Moïse sĕ vede nu maĭ puțin și cu ocasia cârtireĭ poporuluĭ, că n'are ce mânca în pustie, căcĭ se rógă luĭ Dumnedeŭ și poporul e săturat cu prepelițe.

Dar dreptatea luĭ Dumnedeŭ ajunge pe poporul nemulțămitor, care, credênd maĭ mult pe ceĭ dece iscoditorĭ decât pe Iosua și Caleb, voesce să pérdă pe Moïse și să se întórcă în Egipt. El,

însă, este pedepsit să rătăcéscă 40 de anĭ prin pustie, așa că, o altă generație să pótă intra în pământul promis.

Aceste învĕțăminte decurg din privirea maĭ de aprópe a luĭ Moïse în raport cu poporul sĕŭ. De aceea *Sfîntul Apostol Pavel* îl pune înainte ca pildă, ḑicênd: «..... Prin credință Moïse mare făcêndu-se, s'a lepădat a se numi fiŭ al feteĭ luĭ Faraon, maĭ bine alegênd a pătimi cu poporul luĭ Dumneḑeŭ, decât a avea dulcéța pĕcatuluĭ cea trecĕtóre; maĭ mare bogăție socotind a fi decât vistieriile Egiptuluĭ, ocara luĭ Christos, că sĕ uïta la rĕsplătire. Prin credință a lăsat Egiptul, netemându-se de urgia împĕratuluĭ, că pre cel nevĕḑut, ca și cum l'ar fi vĕḑut, îl aștepta. Prin credință a făcut pasha și vĕrsarea sângeluĭ, ca nu cel ce perdea pre ceĭ întâĭ născuțĭ, să se atingă de dînșiĭ. Prin credință a trecut Marea Roșie ca pe uscat, a căreĭ ispitire luând Egipteniĭ s'aŭ înecat» (Ebr. 11, $_{24—30}$).

2. Credința cea tare a luĭ Moïse îĭ ajută a rușina și pe învĕțațiĭ și magiĭ din Egipt, căcĭ, deși eĭ sînt în mĕsură de a preface, ca și Moïse, toïegele în șerpĭ, totușĭ șerpele în care sĕ prefăcuse toïagul luĭ Moïse, înghite pe aĭ magilor. Cu tóte că magiĭ, prin măestriile lor, aŭ putut imita încă câte-va din semnele minunate ce făcea Moïse spre a îndupleca pe Faraon ca să elibereze poporul, totușĭ, în cele din urmă, Moïse, cu ajutorul luĭ Dumneḑeŭ covîrșește uneltirile magilor, carĭ recunosc, în sfîrșit, că degetul luĭ Dumneḑeŭ lucréză prin Moïse. Orĭ cât, decĭ, rĕutatea lumeĭ, cu tótă puterea eĭ, sĕ împrotivește omuluĭ virtuos, care, desbrăcat de orĭ ce patimă, sĕ silește

a împlini voea luĭ Dumneḑeŭ, totușĭ el, la urma urmelor, rĕmâne biruitor.

3. Pe lângă cele ḑece pedepse venite asupra Egiptuluĭ prin Moïse, el a săvîrșit șí alte minunĭ, care aŭ mare însĕmnătate pentru caracterul lor figurativ.

El însușĭ este figura luĭ *Christos,* cel ce a isbăvit pe ómenĭ din robia pĕcatuluĭ, trecêndu-ĭ prin baea Botezuluĭ la viața Daruluĭ și a Libertățeĭ.

Mĭelul junghiat la așeḑarea sĕrbătóreĭ Paștilor în Egipt, al căruĭ sânge scutea de mórte, și din care nicĭ un os nu se sfărîma, este chipul *Mĭeluluĭ luĭ Dumneḑeŭ,* cel ce s'a junghiat, al căruĭ sânge isbăvesce de mórtea vecĭnică, și din care nicĭ un os nu s'a sfărîmat.

Trecerea prin Marea Roșie preînchipuĭa Botezul Legeĭ celeĭ nouĭ.

Șerpele cel de aramă, înălțat de Moïse în pustie, la care privind poporul, sĕ vindeca de mușcăturile șerpilor, preînchipuĭa pe *Mântuitorul,* cel ce s'a înălțat pe cruce, la care privind orĭ cine, cu credință, sĕ vindecă de ranele pĕcatuluĭ și sĕ mângâe în necazurĭ. Insușĭ *Mântuitorul* ìșĭ aplică icóna acésta, precum vedem din Evanghelia luĭ Ión (3, $_{14}$).

Mana cu care Moïse satură pe popor în pustie și pétra din care face să isvorască ape, poporuluĭ însetat, preînchipuĭa pe *Christos,* cu al căruĭ corp, cel care sĕ împărtășesce, dobândesce viața de vecĭ, de óre ce din el isvorăsc tóte darurile dătătóre de viață.

4. După cum istorisesce Moïse, Israiltenіĭ aŭ rătăcit în pustie 40 de anĭ. In acest timp însușĭ Moïse, cu tótă tăria credințeĭ sale, n'a fost scutit, câte o dată, de îndoelĭ, din pricina multelor

împrejurărĭ grele prin carĭ trebuĭa să trécă. Așa, când poporul îl constrîngea să-'ĭ potoléscă setea, de care pătimea împreună cu tóte animalele, Moĭse, după porunca luĭ Dumnedeŭ, loveșce pétra ca să curgă apă, îndoindu-se însă despre acésta. Pentru acéstă îndoĭală Dumnedeŭ îĭ vesteșce, că nu va intra el cu poporul în pămêntul promis (Num. 20, $_{2—12}$).

5. Aprópe de sfîrșitul vieţeĭ sale, Moĭse vrea să vadă pămêntul dorit, cel puţin din depărtare, și de aceea se urcă pe muntele Nebo, unde și muri.

Inainte de a muri a compus măréţa cântare, care începe ast-fel: «Audĭ cerĭule glasul meŭ! Pămêntule, ĭa în urechĭ cuvintele gureĭ mele!..» (Deut. 32, $_1$ s.), și pe care toţĭ Evreiĭ o șciaŭ pe de rost.

Cântarea pe care Moĭse a compus-o după trecerea prin Marea Roșie (Ex. cap. 15), o cântă și Biserica Creștină în sfîntul și marele post.

Cele-l-alte fapte de pe urmă ale luĭ Moĭse, din timpul petrecereĭ în pustie, le-am expus acolo unde ne-am ocupat de cuprinsul Deuteronomiuluĭ (§. 7, $_4$).

Moĭse a fost admirat nu numaĭ de poporul sĕŭ, ci și de tóte popórele lumeĭ, și nicĭ un legĭuitor dintre ómenĭ n'a avut renume maĭ mare decât el.

§. 9. Legea Vechĭuluĭ Testament, felul, împărţirea, durata și superioritatea eĭ faţă de legile popórelor din acel timp.

1. După cum am vĕdut în cartea *Eșire,* Dumnedeŭ a dat poporuluĭ evreŭ, prin Moĭse, cele

ḑece poruncĭ, numite și «Decalogul». Pe lângă acestea s'aŭ dat și alte legĭ privitóre la cult și la viața socială și politică a poporuluĭ evreŭ.

2. Tóte aceste legĭ, după caracterul lor principal, sĕ împart în: legĭ morale propriŭ ḑise, legĭ ceremoniale saŭ rituale și legĭ politicescĭ.

3. Aceste dóuĕ din urmă categoriĭ de legĭ aŭ fost în vigóre cât timp a existat cortul și templul Evreilor și așeḑĕmîntul lor politic.

Indeosebĭ legile rituale nu aveaŭ decât un caracter figurativ și pregătitor, ca și jertfele și curățirile Legeĭ Vechĭ, carĭ preînchipuĭaŭ adevĕrata jertfă de curățire din Legea Nóuă, adusă de *Iisus Christos*, căcĭ *Sfîntul Apostol Pavel* ḑice: «De ar fi fost săvîrșirea prin preoția leviților (că poporul sub aceĭa a luat legea), ce încă maĭ era trebuință să se ridice alt preot după rânduĭala luĭ Melhisedec, ĭar nu după rânduĭala luĭ Aaron să se ḑică? căcĭ mutându-se preoția, de nevoe se face și legeĭ mutare» (Evr. 7, $_{11}$ și $_{12}$). «Cortul cel dintâĭ era pildă în vremea de atuncĭ, întru care darurĭ și jertfe se aduc, cele ce nu puteaŭ după șciință (conșciință) să facă desăvîrșit pre cel ce slujĭa, (cuprinḑêndu-se) numaĭ în mâncărĭ și bĕuturĭ și în multe felurĭ de spĕlărĭ și îndreptărĭ ale trupuluĭ, care eraŭ puse până la vremea îndreptăreĭ. Iar Christos venind arhiereŭ bunătăților celor viitóre, prin cortul cel maĭ mare și maĭ desăvîrșit, nu de mână făcut, adecă nu al acesteĭ ḑidirĭ, nicĭ prin sânge de țapĭ și de vițeĭ, ci prin sângele sĕŭ a intrat o dată întru cele sfinte, vecĭnică rĕscumpărare făcênd (pentru noĭ)» (Evr. 9, $_{8-12}$). «Căcĭ cu neputință este sânge de taurĭ și de țapĭ să ridice pĕcatele» (Evr. 10, $_{4}$). Din acestea se vede destul de

lămurit, că legile rituale din Vechĭul Testament aveaŭ numaĭ un caracter preînchipuitor și pregătitor al jertfeĭ celeĭ adevĕrate din Noul Testament, cum cântă și Biserica: «Trecut-a umbra Legeĭ, și Darul a venit». O dată ce omenirea a fost destul de pregătită pentru priimirea *Mântuitoruluĭ*, a *Mĭeluluĭ* celuĭ ce ridică pĕcatul lumeĭ, tóte jertfele și orânduirile pregătitóre spre acésta, 'șĭ-aŭ perdut orĭ ce tărie. Ele încetară precum încetéză umbra la ivirea sórelui.

Tot ast-fel și legile politiceșcĭ 'șĭ-aŭ perdut tăria lor o dată cu încetarea așeḍĕmîntuluĭ teocratic și desființarea statuluĭ evreesc.

Din întréga activitate a luĭ Moĭse vedem, că legĭuirile date prin el nu puteaŭ duce la desăvîrșire. După cum el apropie poporul de pământul promis, însă *Iisus Navi* îl duce în acel pământ, tot ast-fel și legile date prin el, pregătiră și apropiară poporul de adevĕrata mântuire, dar numaĭ *Iisus Christos* îl mântueșce.

Rĕmâne numaĭ decalogul, care fiind, așa ḍicênd, expresiunea legeĭ celeĭ fireșcĭ, sădită înlăuntrul omuluĭ, are tărie pentru tot-de-una. Dar și aicĭ, dóuĕ poruncĭ aŭ fost supuse schimbăreĭ, de óre-ce ele trec peste marginile legeĭ fireșcĭ, care-'ĭ generală, pe când acele dóuĕ poruncĭ eraŭ date numaĭ cu privire la poporul evreŭ și la împrejurările în care trăĭa acel popor. Acele dóuĕ poruncĭ sînt: 1) cea în care se opreșce înfățișarea luĭ Dumneḍeŭ în icóne. Ea se dedese pentru ferirea Israiltenilor de idololatrie. Porunca n'a maĭ avut nicĭ un scop, obligativitatea eĭ a încetat îndată ce idololatria a fost biruită prin adevĕrata cunoșcință de Dumneḍeŭ, adusă omenireĭ cu Evanghelia. 2) Apoĭ cea în care se ho-

tărăşce ḑiua sâmbeteĭ ca ḑi consfinţită luĭ Iehova. Sâmbăta stă în legătură cu crearea lumeĭ. Când, însă, *Mântuitorul*, prin mórtea și învierea sa, a creat din noŭ, saŭ maĭ bine, a regenerat lumea, era de cuviință ca sâmbăta, care aducea aminte de întâĭa creațiune, să facă loc Duminiceĭ, în care s'a săvîrșit înoirea omenireĭ prin *rĕscumpărare,* ce culminéză în *învierea* luĭ *Iisus Christos.* Cele-l-alte opt poruncĭ ale decalogului, cuprinḑênd îndatoririle fireșcĭ ale cinstireĭ de Dumneḑeŭ și ale dragosteĭ către aprópele, rĕmân în vigóre pentru tóte timpurile.

4. In ce priveșce superioritatea legeĭ mosaice față cu legĭuirile celor-l-late popóre din acel timp, ea sĕ recunóșce lesne, dacă luăm în considerare cele maĭ însĕmnate disposițiunĭ din ea. Așa, nicĭ o altă legĭuire nu cuprinde poruncĭ maĭ categorice despre cinstirea *unuĭ* Dumneḑeŭ. Cele-l-alte popóre eraŭ cufundate în idololatrie, care, cum ḑice *Sfîntul Atanasie cel Mare,* este de o potrivă cu ateismul. Tot așa dacă comparăm legea privitóre la căsătorie, vedem că pentru Evreĭ poligamia era o anomalie, căcĭ legea prescrie unitatea căsătorieĭ, pe când la cele-l-alte popóre exista poligamia. Superióră este legea mosaică altor legĭuirĭ din timpul eĭ și în ce priveșce regularea raporturilor dintre soțĭ, părințĭ și fiĭ, stăpânĭ și sclavĭ, bogațĭ și săracĭ. Tóte aceste raporturĭ sînt însuflețite de un spirit umanitar, necunoscut legĭuirilor de pe atuncĭ.

§ 10. Autenticitatea Pentateuhuluĭ.

Intregul Pentateuh (afară de cap. 33 și 34 din Deuteronomiŭ) are de autor pe *Moïse*, condu-

cĕtorul și legislatorul Israiltenilor. Afirmarea acésta sĕ póte susține cu argumente interne și externe.

Argumente interne, adecă dovedĭ luate din însașĭ cartea:

Din Pentateuh sĕ cunóșce, că atât autorul cât și cetitoriĭ cunosc prea bine Egiptul, orașele din el fiind numaĭ numite, fără alte determinărĭ maĭ de aprópe (Gen. 42, $_{28}$; Ex. 1, $_{11}$; etc.); tot astfel și muntele Sinaĭ (Ex. 19, $_{1}$, s.), ĭar Palestina este pentru eĭ o țéră necunoscută (Gen. 23, $_{2}$, $_{19}$; 33, $_{18}$; Deut. 11, $_{10}$, $_{11}$).

Pe când în Genesă faptele sînt descrise maĭ în ordine, din causa că autorul a extras materialul din documente maĭ vechĭ (Gen. 4, $_{23}$, s.; 14; 23; 49), în Exod, Levitic, Numeriĭ și Deuteronomiŭ, o asemenea ordine lipseșce, căcĭ legile sînt înșirate în mod hronologic, ĭar nu sistematic. Lipsa de sistem probéză că n'aŭ putut fi scrise de un autor posterior dăreĭ acelor legĭ. In Exod, Levitic, Numeriĭ și Deuteronomiŭ se dă destulă atențiune și unor lucrurĭ de puțină însĕmnătate, ceea ce nu putea face decât un martur ocular (Ex. 15, $_{22}$; 16, $_{1}$; Lev. 9, $_{1}$; 24, $_{10}$; Num. 10, $_{1}$—$_{4}$; Deut. 1, $_{1}$; etc.).

Autorul a fost crescut la curtea luĭ Faraon (Ex. 2, $_{10}$) și a fost pus de Dumneḑeŭ ca conducĕtor al poporuluĭ ales (Ex. 3, $_{10}$, s.). In acéstă calitate nimenĭ altul decât Moĭse n'a fost maĭ în stare să urmărescă legile și descoperirile dumneḑeeșcĭ date acestuĭ popor.

Dumneḑeŭ a și poruncit luĭ Moĭse să scrie cele întêmplate și legile, pe table de pétră (Ex. 34, $_{27}$—$_{28}$) și în carte (Ex. 17, $_{14}$). Moĭse s'a supus acesteĭ îndatorirĭ (Ex. 24, $_{4}$), scriind tóte cuvin-

tele Domnuluĭ în Cartea Legătureĭ (Ex. 24, 7), ĭar în pustie a notat tóte întêmplările (Num. 33, 2). Că Moĭse a scris Pentateuhul resultă din însușĭ Pentateuhul[1]).

Argumente externe. In cărțile canonice ale T. V., scrise în urma Pentateuhuluĭ, sĕ fac alusiunĭ la el[2]) și sĕ mărturisesçe de-a dreptul că Moĭse l'a scris[3]). Legile și tóte instituțiunile conscrise în Pentateuh aŭ fost cunoscute și respectate ca unele ce s'aŭ introdus de Moĭse și s'aŭ scris de către el[4]).

Iudeiĭ din tóte timpurile aŭ recunoscut Pentateuhul ca scris de Moĭse. *Filo* era atât de convins despre acest adevĕr în cât afirmă, că Moĭse profețind a scris și adausul la Deuteronom (c. 33 și 34).

Samarineniĭ aŭ recunoscut Pentateuhul drept carte sfîntă, și dintre Profețiĭ urmĕtorĭ n'aŭ admis pe nicĭ unul ca normă a viețeĭ lor teoretice și practice.

Ideea că Moĭse a scris Pentateuhul a trecut și la Creștinĭ. Legea, adecă Pentateuhul, este atribuit luĭ Moĭse de către *Christos* și *Apostolĭ*[5]).

---

[1]). Deut. 31, 9—11, 24—26, cf. 17, 18, s.; 27, 3, 8; 28, 58, 61; 29, 19, s. 27; 30, 10. Relativ la Genesă găsim alusiunĭ în: Ex. 13, 19, comp. Gen. 50, 25; Ex. 31, 17, comp. Gen. 1, 31, s.; 2, 2; Num. 26, 19, comp. Gen. 38, 2, etc. și 46, 12; Deut. 29, 23, comp. Gen. 19, 24—25.

[2]). Iosua 1, 3, 13; 2, 10; 4, 12, 23; 8, 31; 11, 15; 13, 8; 14, 1—5; 20, 2—6; 21, 2; 22, 4; 24, 2—13, 32; Jud. 1, 20; 2, 1; 3, 4; 11, 13—22; Rut 2, 2; (3, 9); 4, 4, 10—12; I Sam. 7, 3; 15, 2; 21, 4; II Sam. 7, 2, 6, 23; (11, 4); 12, 6; 14, 7; I Reg. 2, 3; 6, 16—27; 7, 23, 40, 48; 8, 4, 9, 31—53, 56; 11, 2; 18, 31; II Reg. 4, 1; 14, 6; 17, 34—39; 18, 4, 6, 12; 21, 8; 22, 8—13; 23, 2, 25; Ps. 111 (110) 5; II Cron. 24, 9; Neem. 13, 1, 2; Is. 51, 10; 52, 4; Ier. 34, 14; Iez. 20, 11; Mih. 6, 4, 5; 7, 15, 20; Avdie v. 10.

[3]). Iosua 1, 7—8; 8, 31, 35; II Cron. 25, 4; 35, 12; Dan. 9, 11, 13; Ezra 3, 2; 6, 18; Neem. 8, 1, 14; 9, 14; 10, 29; Malah. 4, 4.

[4]). Iosua 5, 10—12; Jud. 13, 7; 16, 17; 17, 13; I Sam. 1, 3; 2, 15; 22, 18, 19; II Sam. 15, 24; Is. 1, 11—14; Os. 2, 11; Amos 2, 11—12.

[5]). Mat. 19, 7—8; Marcu 1, 44; 7, 10; 10, 3; 12, 19—26; Luc. 5, 14; 16, 29; 20, 28, 37; Ión 1, 46; 5, 46; F. Ap. 15, 21; 28, 23; Rom. 10. 5; I Cor. 14, 34, comp. Gen. 3, 16; II Cor. 3, 15.

Timpul compunereĭ. Nu se póte șci în care anume an a compus Moïse Pentateuhul. Desigur că singuraticele părțĭ aŭ fost compuse în epoce diferite. Deuteronomiul s'a scris cu puțin înainte de mórtea luĭ Moïse, când tóte cărțile aŭ fost adunate într'un întreg.

CAP. II. CĂRȚILE ISTORICO-PROFETICE.

A.) PROFEȚIĬ ANTERIORĬ.

§. 11. Cartea Iosua.

Moïse, la mórtea sa, a lăsat Israiltenilor întréga istorie a lor, alcătuită de el, cu îngrijire, dela începutul lumeĭ până aprópe de mórtea sa. Acéstă istorie a fost continuată din ordinul luĭ *Iosua* și al urmașilor luĭ. Ea s'a împărțit în maĭ multe cărțĭ, dintre carĭ una e și *Cartea Iosua.*

Acéstă carte pórtă numele luĭ *Iosua* fiĭul luĭ *Nun,* saŭ *Iisus* (Ἰησοῦς) fiĭul luĭ *Navi,* pentru-că el este persóna cea maĭ însĕmnată de care sĕ vorbeșce în acéstă carte.

Iosua era din tribul Efraim. El fusese pe lângă Moïse, după eșirea din Egipt, și Scriptura mărturiseșce despre dînsul, că s'a distins între toțĭ ceĭ ce slujĭaŭ pe acel legislator. Moïse îl alesese ca să se lupte cu Amalecițiĭ. El a fost trimis ca iscoditor în pământul făgăduințeĭ. După ce s'a înapoïat, s'a opus cu energie cârtirilor ce tovarășiĭ luĭ ațâțaseră printre Israilițĭ. El s'a învrednicit ca să intre în pământul pe care îl cercetase, susținênd bărbăteșce, că Dumnedeŭ îl va da poporuluĭ sĕŭ, cu tóte că avea să întimpine vrășmașĭ puternicĭ.

Moïse, aprópe de mórte, rugându-se luĭ Dum-

neḍeŭ ca să-'ĭ arăte un bărbat, care să pótă veghea asupra poporuluĭ sĕŭ și să mérgă înaintea luĭ, Domnul îĭ ḍice: «Ia pe Iisus fiĭul luĭ Navi, bărbat întru care locuesce Duhul meŭ, și punêndu-ţĭ mânile asupra luĭ, înfăţișéză-'l înaintea arhiereuluĭ Eleazar și înaintea a tot poporul; dă-ĭ luĭ poruncĭ înaintea tuturor și o parte din slava ta, pentru ca tótă adunarea fiilor luĭ Israil să-'l asculte și să i se supună» (Num. 27, $_{18}$—$_{20}$).

Iisus (Iosua) fiĭul luĭ Navi înfățișa pe *Mântuitorul* lumeĭ atât prin nume cât și prin misiunea sa. El a dus poporul luĭ Dumneḍeŭ în pămêntul cel sfînt, precum *Iisus Christos* a dus omenirea în pămêntul celor viĭ.

Cuprinsul. Cartea este împărțită în 24 capitule, avênd dóuĕ părțĭ istorice (1—12 și 23—24) și una geografică (13—22).

Prima parte istorică cuprinde urmĕtórele: Dumneḍeŭ poruncesce luĭ Iosua să trécă Iordanul. Triburile așeḍate dincolo de Iordan (Ruben, Gad și jumătate din Manase) sĕ prind a merge în ajutorul celor-l-alte. Trimiterea a dóuĕ iscóde la Ierihon; scăparea lor de regele canaanit cu ajutorul femeeĭ Rahab. Trecerea miraculósă peste Iordan; circumcisiunea celor născuțĭ în Arabia; sĕrbarea Paștilor în Ghilgal; încetarea maneĭ. Iehova se arată luĭ Iosua, făgăduindu-ĭ că-'ĭ va sta în ajutor în lupte. Luarea și risipirea Ierihonuluĭ, cruțându-se numaĭ Rahab și familia eĭ. Pedepsirea luĭ Ahan din causa că-'șĭ păstrase ce-va din prăḍile dela Ierihon. Pentru pĕcatul luĭ Ahan Israiltenii perd primul atac asupra cetățeĭ Aĭ. După pedepsirea luĭ Ahan, Iosua ocupă cetatea Aĭ. Israiltenii înalță un altar, aduc sacrificiĭ de mulțămire, scriŭ Legea luĭ Iehova pe pe-

triĭ, și, prin binecuvêntărĭ și blesteme, rostite pe muntele Garizim, sĕ îndatoresc a ține Legea. Regiĭ canaanițĭ se pregătesc de luptă. Locuitoriĭ cetățeĭ Ghibeon înduplecă prin viclenie pe Iosua să închee cu eĭ pace; Iosua aflând de viclenia lor îĭ osândeșce să fie pururea slujitorĭ la cortul sfînt, avênd a sĕ îngriji de lemnele și de apa trebuincĭósă. Cincĭ regĭ canaanițĭ din partea de mĭaḍă-ḍĭ auḍind de fapta Ghibeoniților plécă în contra acestora. Iosua învinge pe regĭ în valea Aĭalon, sórele și luna stând pe loc după cuvîntul luĭ Iosua, ca să se lungéscă ḍiua pentru luptă, apoĭ supune întréga parte de mĭaḍă-ḍĭ a țĕreĭ și se reîntórce la Ghilgal. Maĭ cuprinde învingerea regilor canaanițĭ de mĭaḍă-nópte, la lacul Merom; ocuparea cetățeĭ Hațor și întréga parte de mĭaḍă-nópte a țĕreĭ. Pace. Lista regilor învinșĭ dincolo și dincócĭ de Iordan.

In partea geografică sĕ expune: Ținuturile cele încă necucerite, împărțirea țĕreĭ din spre apusul Iordanuluĭ între cele $9^1/_2$ triburĭ; tribuluĭ Levi nu i se dă pămênt ca proprietate. Bĕtrânul Caleb cere și Iosua îĭ dă ca moșcenire munțiĭ de lângă Hebron. Cortul sfînt se așéḍă în Silo. Ca cetățĭ de asil pentru ucigașiĭ fără de voe sĕ hotărăsc dincócĭ de Iordan: Kedeș, Sihem și Hebron, dincolo de Iordan: Bețer, Ramot-Ghilead și Golan, și sĕ hotărăsc încă 48 de cetățĭ de locuire pentru tribul Levi. Plecarea celor $2^1/_2$ triburĭ dincolo de Iordan.

In a dóua parte istorică sĕ expun urmĕtórele: Iosua convócă pe bĕtrâniĭ poporuluĭ și-'ĭ îndémnă ca să fie credincĭoșĭ luĭ Dumneḍeŭ și legilor Luĭ, să se ferésca de relațiunile cu păgâniĭ și de idololatrie, anunțând pedepse aspre dumneḍeeșcĭ pen-

tru ceĭ ce ar lucra împrotivă. Iosua convócă poporul la Sihem, îĭ aduce aminte de binefacerile priimite dela Dumneḍeŭ și-'l îndatoreșce să păzéscă Legea; poporul făgăduește că va face acésta. Iosua înoeșce legătura poporuluĭ cu Dumneḍeŭ. Mórtea și înmormêntarea luĭ Iosua. Ingroparea în Sihem a osĕmintelor luĭ Iosíf, aduse din Egipt. Mórtea și înmormêntarea luĭ Eleazar.

Autorul cărțeĭ nu este Iosua, căcĭ unele evenimente istorisite în ea s'aŭ petrecut după mórtea luĭ Iosua, precum: Caleb ocupă Hebronul, Otniel: Debirul, Danițiĭ: cetatea Leșem. Acésta resultă din comparația Cărțeĭ Iosua cu Cartea Judecătorilor[1]). Necunoscutul autor este unul din ceĭ carĭ aŭ trecut Iordanul împreună cu Iosua (5, $_{1}$—$_{6}$), unul dintre bĕtrâniĭ poporuluĭ, care a fost martur ocular al celor istorisite în carte și a trăit maĭ mult ca Iosua și Eleazar.

Autorul scriind a avut de *scop* să dovedéscă, că s'aŭ realisat promisiunile luĭ Dumneḍeŭ date luĭ *Avraam, Isaac și Iacov* în privința Canaanuluĭ.

Timpul compunereĭ a fost nu prea târḍiŭ după mórtea luĭ Iosua. In orĭ-ce caz, cartea a fost compusă înainte de Davíd, căcĭ din cap. 15, $_{63}$ se vede, că Iebuseiĭ locuĭaŭ încă în Ierusalim. Se șcie însă, că Iebuseiĭ aŭ fost isgonițĭ de Davíd, care a făcut din Ierusalim capitala regatuluĭ sĕŭ (II Sam. 5, $_{5}$—$_{9}$). Ghibeonițiĭ, condamnațĭ de Iosua, fac încă serviciŭ la cortul sfînt (Iosua 9, $_{21}$); Saul 'ĭ-a ucis pe toțĭ (II Sam. 21, $_{1}$, s.). Acestea și alte dovedĭ, ce se pot lua din însașĭ cartea, ne fac a conchide, că scrierea s'a compus fórte de

---

[1]). Iosua 15, $_{13}$—$_{19}$; 19, $_{4}$; cf. Jud. 1, $_{10}$—$_{15}$; 18; apoĭ Iosua 13, $_{2}$—$_{5}$, cf. Jud. 3, $_{3}$; 16, $_{10}$; cf. ibid. 1, $_{29}$; și Iosua 17, $_{11}$, cf. Jud. 1, $_{27}$—$_{28}$.

timpuriŭ: dacă nu maĭ înainte apoĭ cel maĭ târḑiŭ în primiĭ anĭ aĭ luĭ Saul [1]).

Cele expuse în *Cartea Iosua* s'aŭ întêmplat în timp de 27 de anĭ după mórtea luĭ Moïse.

§. 12. Cartea Judecătoriĭ.

Cartea se numeșce «Judecătoriĭ» pentru-că expune faptele și viața acelora cărĭ conduseră și guvernară pe Israiltenĭ după mórtea luĭ Iosua, întemeetorul republiceĭ teocratice israiltene, și până la introducerea monarhieĭ teocratice de către Samuil.

Judecătoriĭ eraŭ chemațĭ și înzestrațĭ de Iehova cu putere extraordinară spre a putea învinge pe inimicĭ. Eĭ nu urmaŭ unul după altul imediat; nu judecaŭ tot poporul (justiția și administrația publică eraŭ pe séma bĕtrânilor poporuluĭ), ci numaĭ unul saŭ maĭ multe triburĭ. Uniĭ (Debora, Samuil) judecă șí înainte de a deveni eliberatorĭ aĭ poporuluĭ, alțiĭ (Samson) nu judecă de fel. Tirul și Cartagena încă aveaŭ *Sufețĭ,* ca ceĭ maĭ înalțĭ oficianțĭ aĭ截 putereĭ executive. Intre aceștĭ *Sufețĭ* (saŭ și *Judices)* și între *Judecătoriĭ* Israiltenilor este, decĭ, deosebire. Maĭ corect s'ar putea asemĕna (cum sĕ și asémĕnă) *Judecătoriĭ* Israiltenilor cu *Arhonțiĭ* Grecilor saŭ cu *Dictatoriĭ* Romanilor.

Cuprinsul. Cartea e împărțită în 21 capitule și are o parte introducĕtóre (1—3, $_6$), dóuĕ a-

[1]) Uniĭ sînt de părere, că *Pentateuhul* și cu *Cartea Iosua* trebuesc privite ca o singură carte, care ar trebui să se numéscă *Hexateuh.* Acesteĭ părerĭ stă improtivă împejurarea, că limba din *Cartea Iosua* sĕ deosebeșce de cea a *Pentateuhuluĭ,* fiind-că multe arhaisme din *Pentateuh* nu le maĭ găsim în *Cartea Iosua,* în care dăm de cuvinte și formațiunĭ nouĭ.

pendice (la sfîrșit, 17—18; 19—21) și corpul—așa ḑicênd—al cărțeĭ, compus din 7 secțiunĭ (3, $_7$—16, $_{31}$).

In introducere sĕ expune starea politică a Israiltenilor după mórtea luĭ Iosua, relativ de Canaaniţĭ: unelele triburĭ (Iuda și Simeon) aŭ ocupat unele cetățĭ canaanite (neocupate încă); cele-l-alte, dându-se la idololatrie, lasă pe streinĭ liniștițĭ în mijlocul lor. Iehova pedepseșce triburile, supunêndu-le Canaaniților.

In corpul cărțeĭ sĕ expune istoria a 13 (14) *Judecătorĭ,* dar nu a tuturor îndeosebĭ, ci numaĭ a șépte dintre dînșiĭ, ĭar pentru rest, autorul sĕ mulțămeșce maĭ numaĭ enumerându-ĭ[1]).

Primul apendice: istoria idololatrieĭ Daniților (17—18).

Al doilea apendice: crima locuitorilor din Ghibeea și rĕsbunarea întreguluĭ Israil asupra tribuluĭ Veniamin din causa apărăreĭ făptuitorilor.

Ceea ce dă mare însĕmnătate acesteĭ cărțĭ este istorisirea lupteĭ între monoteism și păgânism, atât în sînul poporuluĭ evreŭ, cât și la cele-l-alte popóre.

Cartea Judecătoriĭ ne dă exemple uĭmitóre despre orbirea și rĕutatea omuluĭ, în persóna popo-

[1]) 1. Otniel eliberéză pe Israiltenĭ de jugul luĭ Cușan Rișataim regele Mesopotamilor (3, $_7$—$_{11}$).
2. Ehud (3. Samgar) învinge pe Moabitenĭ (3, $_{12}$—$_{31}$).
4. 5. Debora și Barac înving pe Sisera generalul regeluĭ Iabin din Hațor (cap. 4 și 5).
6. Ghedeon bate pe Madianițĭ (cap. 6—8, $_{32}$).
7. Abimeleh*) (8. Tola. 9. Iair) stăpâneșce în Sihem treĭ anĭ (8, $_{33}$—10, $_5$).
10. Iefta (11. Ebzan. 12. Elon. 13. Abdon) învinge pe Amonițĭ (10, $_6$—12).
14. Samson: nașcerea, căsătoria, faptele luĭ contra Filistenilor, mórtea luĭ (13—16).

*) Pe Abimeleh uniĭ îl numĕră între Judecătorĭ, alțiĭ nu; în primul caz am avea 14 Judecătorĭ, în al doilea, 13.

rului evreŭ. E destul să amintim fapta luĭ Abimeleh, așa de bine caracterisată prin fabula spusă poporuluĭ evreŭ de către Iotam (9, $_{8}$—$_{15}$), precum și crima locuitorilor din Ghibeea, și pedépsa ce a ajuns atât pe Abimeleh, cât și pe întreg tribul Veniamin.

Scopul cărțeĭ este de a arăta, că starea fericită saŭ nefericită a poporuluĭ ales, după ocuparea pământuluĭ făgăduit, depinde dela atitudinea luĭ față de Legile luĭ Iehova.

Autorul nu e cunoscut. După tradiția talmudică să fie Samuil; dar s'ar maĭ putea ḑice, că Samuil a dat cel puțin îndemnul, și un profet maĭ tênĕr, din școla sa, a compus *Cartea Judecătoriĭ*, ceea ce resultă din privirea la timpul compunereĭ eĭ.—

Timpul compunereĭ. Cartea Judecătoriĭ s'a compus pe timpul luĭ Saul saŭ cel mult la începutul domnieĭ luĭ Davíd. Acésta resultă din maĭ multe doveḑĭ ce se pot lua din însașĭ cartea. Dintre acele doveḑĭ semnalăm pe următórele: în carte sĕ arată că Israiltenii sînt asuprițĭ de Filistenĭ și după mórtea luĭ Samson (indicație în 13, $_{1}$); acéstă stare de lucrurĭ nu maĭ este pe timpul luĭ Samuil, care a învins pe Filistenĭ (I Sam. 7, $_{1}$—$_{14}$). Iebuseiĭ sînt încă în Ierusalim cu Veniamițiĭ «până în ḑiua de aḑĭ» (1, $_{21}$); Davíd 'ĭ-a exterminat (II Sam. 5, $_{6}$— 9, $_{1}$; I Cron. 11, $_{4}$—$_{9}$). Poporul începuse a se bucura de binefacerile monarhieĭ teocratice și nu experimentase partea eĭ cea rea (17, $_{6}$; 18, $_{1}$, $_{31}$ [în textul ebraic: 19, $_{1}$]; 21, $_{25}$[1]).

[1]). Hronologia *Cărțeĭ Judecătoriĭ* este fórte greŭ de determinat, avênd în vedere studiul comparativ dintre acéstă carte și I Regiĭ (III Împ.) 6, $_{1}$.

§. 13. *Cărțile (I și II) Samuil.*

Aceste cărțĭ îșĭ aŭ numele dela persóna principală din ele, adecă dela *Samuil,* judecător și

---

Dacă sĕ însuméză aniĭ înșirațĭ dela cap. 3 v. 8 până la cap. 16 v. 31, *Cartea Judecătoriĭ,* avem la un loc 410 anĭ. Anume:

	Anĭ
Asuprirea luĭ Cușan Rișataim (3, $_8$)	8.
Otniel (3, $_{11}$)	40.
Asuprirea luĭ Eglon regele Moabiților (3, $_{14}$).	18.
Ehud (3, $_{30}$)	80.
Asuprirea luĭ Iabin (4, $_3$)	20.
Debora și Barac (5, $_{32}$).	40.
Asuprirea Madianiților (6, $_1$)	7.
Ghedeon (8, $_{28}$)	40.
Abimeleh (9, $_{22}$)	3.
Tola (10, $_2$)	23.
Iair (10, $_3$)	22.
Asuprirea Amoniților (10, $_8$)	18.
Iefta (12, $_7$)	6.
Ebzan (12, $_9$)	7.
Elon (12, $_{11}$)	10.
Abdon (12, $_{14}$).	8.
Asuprirea Filistenilor (13, $_1$)	40.
Samson (15, $_{20}$; 16, $_{31}$)	20.
	410.

Decĭ, în total 410 anĭ, saŭ maĭ drept: cam 410 aní, fiindcă în *Cartea Judecătoriĭ* nu sĕ spune cât a durat domnia judecătorêscă a luĭ Samgar (urmașul luĭ Ehud. 3, $_{31}$).

În I Regiĭ 6, $_1$ se ḑice că, dela eșirea din Egipt și până în al patrulea an al domnieĭ luĭ Solomon sînt 480 de anĭ.

Față cu I Regiĭ 6, $_1$, suma anilor din *Cartea Judecătoriĭ* este exagerată, și ĭacă de ce: șederea în pustie a fost timp de 40 anĭ. După Iosif Flaviŭ (Antiq. V, 1, $_{29}$) Iosua a condus poporul ales 25 de anĭ (după ce a ocupat Canaanul póte timp de 7 anĭ); decĭ: 40+25+410=475, fără a calcula timpul ce a trecut dela mórtea luĭ Iosua până la asuprirea luĭ Cușan Rișataim și fără a ține sémă

apoĭ persónă influentă în timpul luĭ Saul și (în parte) Davíd.

Cărțile formaŭ în original o singură scriere. In traducerea alexandrină s'aŭ împărțit în dóuĕ,

---

de timpul cât Samgar va fi fost judecător;

	Anĭ
Eli a judecat poporul (I Sam. 4, $_{18}$)	40.
Saul rege (F. Ap. 13, $_{21}$; J. Flav., Antiq. VI, 14, $_{19}$) cam	40.
Davíd rege (II Sam. 5, $_{4}$)	40.
Solomon, până la începerea construireĭ templuluĭ (I Regiĭ 6, $_{1}$)	4.
total:	124,

fără a ține sémă de aniĭ luĭ Samuil[1]); deci: 475+124=599 anĭ[2]) în loc de 480 câțĭ trecuseră, după I Regiĭ 6, $_1$, dela eșirea din Egipt până în al patrulea an al domnieĭ luĭ Solomon.

Pentru împăcarea acesteĭ antilogiĭ hronologice, saŭ maĭ bine ḑis: pentru determinarea hronologieĭ din *Cartea Judecătoriĭ*, trebue a pune ipotesa, că în deosebite părțĭ ale țĕreĭ, maĭ multe domnirĭ de Judecătorĭ și maĭ multe asuprirĭ aŭ fost contimporane, după cum sĕ indică acésta maĭ ales în (3, $_{31}$ și 4, $_{1-2}$) 10, $_7$ și 13, $_1$ (Judecătoriĭ).

Din Judec. 11, $_{26}$ se vede că, dela al 40-lea an al eșireĭ din Egipt până la asuprirea Amoniților aŭ trecut 300 anĭ. Insă, suma anilor notațĭ în Judec. numaĭ dela invasiunea și asuprirea luĭ Cușan Rișataim până la Iefta, este 319. Unde rĕmâne timpul cât a trăit Iosua dela intrarea în pămĕntul promis până la mórtea sa, și timpul ce a trecut dela mórtea sa până la invasiunea luĭ Cușan Rișataim? Dacă am presupune că, dela intrarea în Canaan până la invasiunea și asuprirea luĭ Cușan Rișataim aŭ trecut 35 anĭ și la aceștĭa am adauge pe

---

[1]) Dela începutul oficiuluĭ sĕŭ profetic și până la bătălia dela Mițpe (I Sam. 7, $_{1-14}$), 20 anĭ; dela acéstă bătălie până la suirea luĭ Saul pe tron, 13 anĭ (1128—1095).

[2]) Numĕrul de 599 anĭ s'ar maĭ putea augmenta cu aniĭ ocupăreĭ Canaanuluĭ, cu aniĭ ce aŭ trecut dela mórtea luĭ Iosua până la invasiunea și asuprirea din partea luĭ Cușan Rișataim (în total 10 anĭ), cu timpul de judecătorie al luĭ Samgar și în fine cu timpul luĭ Samuil (contimporan și cu Eli și cu Saul; într'un timp a jucat rol singur).

unindu-se cu *Cărțile Regiĭ* așa, că celor de carĭ ne ocupăm li s'a dat numele de I-ĭa și a II-a Carte a Regilor (Impĕraților, în traducerile vechĭ româneşcĭ), ĭar Cărților Regilor li s'a dat numele de a III-ĭa și a IV-a Carte a Regilor. Unirea nu e corectă de óre ce Cărțile propriĭ ale Regilor

ceĭ 319, avem la un loc 354 anĭ în loc de 300 cum e în Judec. 11, $_{26}$. A trebuit, decĭ, ca printre antecesoriĭ luĭ Iefta (succesorul luĭ Iair) să fi fost doĭ saŭ maĭ mulțĭ Judecătorĭ contimporanĭ.

Avem, dar:

Anĭ	
35	dela al 40-lea an al eşireĭ până la invasiunea luĭ Cuşan Rişataim.
8	invasiunea și asuprirea luĭ Cuşan Rişataim.
40	Otniel.
18	asuprirea luĭ Eglon.
80	Ehud, în partea meridională; contimporanĭ: Samgar în apus; Iabin, asupritor 20 anĭ; Debora și Barac 40 anĭ, în nord.
7	asuprirea Madianiţilor.
40	Ghedeon.
3	Abimeleh.
23	Tola.
22	Iair.
18	asuprirea Amoniţilor în estul Iordanuluĭ; decĭ
294	anĭ în total,—numĕr pe care Iefta, în Jud. 11, $_{26}$.

îl rotunḑeşce ḑicênd, că 300 de anĭ aŭ trecut dela intrarea în Palestina.

Tot ast-fel procedăm și maĭ departe ca să dispară, nu fără temeĭŭ, antilogia hronologică dintre Cartea Judecătoriĭ și I Regiĭ 6, $_{1}$:

Anĭ		
6	Iefta	în estul Iordanuluĭ
7	Ebzan	
10	Elon	
8	Abdon.	(După indicaţiunea din Jud. 10, $_{7}$ și 13, $_{1}$)
31		în acelaş timp, socotind și asuprirea din partea Amoniţilor, bine înţeles, aŭ fost în

(I saŭ III, II saŭ IV) aŭ cuprins propriŭ și autor deosebit. Numirea de Cartea I-ĭa și a II-a Samuil e maĭ proprie, avêndu-se în vedere persóna principală de care e vorba în ele (adecă de Samuil.[1])

Cuprinsul.

I Samuil se compune din 31 capitule, carĭ, după conținut, sĕ împart în dóuĕ: cap. 1—12 despre Samuil; cap. 13—31 despre Saul.

Partea întâĭa: Nașcerea luĭ Samuil și dedicarea acestuĭa luĭ Dumnedeŭ. Filisteniĭ vin asupra Israiltenilor, îĭ înving și ĭaŭ chivotul legeĭ. Eli móre. Chivotul este înapoĭat. Filisteniĭ sînt învinșĭ de Samuil la Mițpe. Samuil devine judecător. Imbĕtrânind, pune ca judecătorĭ peste Israil pe fiiĭ sĕĭ Ioil și Abía, carĭ nemulțămiră poporul și pentru acésta bĕtrâniĭ luĭ cerură rege dela Samuil. Saul fu uns rege. Samuil se lépădă de guvernare.

Anĭ
31
vestul Iordanuluĭ asuprirea Filistenilor 40 anĭ; contimporan cu aceștĭa a fost Samson 20 anĭ (și Eli). Din acest sinhronism resultă un plus de 9 anĭ (18+6+7+10+8=49—40=9). Aceștĭ 9 anĭ îĭ scădem din ceĭ 40 aĭ luĭ Eli (I Sam. 4, $_{18}$) și avem:
31 Eli (+9=40).
40 Saul (până la un timp și Samuil).
40 Davíd.
4 Solomon (I Regiĭ 6, $_1$); în total:
146 +294+40 (anĭ în pustie)=480, prin urmare țifra din I Regiĭ 6, $_1$ [2]).

---

[1]) In textul original, împărțirea cărțeĭ în dóuĕ (I și II Samuil) s'a introdus de librarul venețian Daniel Bomberg în a dóua ediție a Biblieĭ ce a editat (1518).

[2]) Kennicott (savant englez 1718—1783) basându-se pe Origen, care citéză restul versuluĭ 1 (cap. 6, I Regiĭ), dar nu raportéză data, a contestat autenticitatea textuluĭ din I Regiĭ 6, $_1$. Indecomun, însă, citatul este admis ca autentic.

Partea dóua: Filisteniĭ vin din noŭ asupra țĕreĭ, dar sînt învinșĭ. Amalecițiĭ încă fură învinșĭ. Samuil unge pe Davíd ca rege. Saul, în urma lepădăreĭ sale dela fața luĭ Iehova, cade în melancolie. Davíd caută să-'l înveseléscă cu cântărĭ din chitară (hinor). Filisteniĭ vin ĭarășĭ asupra Israiltenilor; Davíd omóră pe Goliat. Iubirea ce-'șĭ câștigă Davíd în popor, făcu pe Saul să-'l pismuĭască și să caute de maĭ multe orĭ a-'l perde. Davíd, în cele din urmă, fuge. Samuil móre. Filisteniĭ ĭarășĭ atacă țara; în lupta cu aceștia Saul se sinucide.

II Samuil sĕ compune din 24 capitule și tratézā despre domnia luĭ *Davíd* ast-fel: Tribul Iuda proclamă de rege al sĕŭ pe Davíd, care îșĭ ĭa reședința în Hebron. Ișboșet fiĭul luĭ Saul devine rege peste Israil; maĭ în urmă este ucis și după cât-va timp Davíd e recunoscut ca rege de către întregul Israil. Ocupă Sionul (Ierusalimul), îl face capitala regatuluĭ și aduce chivotul legeĭ aci. Pe Filistenĭ, carĭ năvălesc în țară de dóuĕ orĭ, îĭ învinge și-'ĭ alungă peste hotar. Zădărnicirea dorințeĭ sale de a zidi templu luĭ Iehova. Subjugă pe Moabitenĭ, Sirienĭ și Edomițĭ, apoĭ și pe Amonițĭ. Adulteriul luĭ Davíd cu Bat-Șeba și omorîrea luĭ Uria heteul, soțul aceleea. Davíd e mustrat de Dumnedeŭ prin Natan. Avesalom se rĕscólă; Davíd fuge de dinaintea luĭ. Avesalom e ucis. Rĕscóla luĭ Șeba și uciderea acestuĭa. Intr'o luptă cu Filisteniĭ Davíd fu în periculul de a-'șĭ perde viața. Numĕrarea poporuluĭ fu pedepsită de Dumnedeŭ cu cĭumă, de care muriră 70.000. Cĭuma încetéză după ce Davíd zideșce altar luĭ Iehova și aduce sacrificiĭ.

Dela nașcerea luĭ Samuil până în aniĭ din urmă

aĭ luĭ Davíd, cu carĭ sĕ sfîrșeșce Cartea II Samuil, a trecut, probabil, puţin peste 100 de anĭ (cam dela 1140—1015). Timpul nu se póte determina anume, din causa că nu se șcie cât a trăit Samuil.

Scopul Cărţilor Samuil este de a arăta cum Dumneḑeŭ înalţă și consolidéză teocraţia prin Samuil și David, și cum Dumneḑeŭ întemeéză regatul luĭ Israil și întăreșce tronul luĭ Davíd.

Autorul. Uniĭ susţin că autorul este Samuil, dar nu este exact, fiind-că în cărţĭ se istorisesc evenimente posterióre morţeĭ luĭ (I Sam. 25; 28; etc.). După tóte semnele — dintru început ambele cărţĭ aŭ format o singură scriere, planul are unitate, limba este aceeașĭ, clasică, prin urmare liberă de forme posterióre și de haldaisme—autorul necunoscut a fost un profet (Gad saŭ Natan, după uniĭ), care a trăit după Solomon și a scris cele ce însușĭ șcia și cele ce le-a găsit în cărţile ce existaŭ pe atuncĭ [1]). El aminteșce numaĭ una: Cartea dreptuluĭ (în II Sam. 1, $_{18}$).

Și *timpul compunereĭ* este nesigur; însă, avênd în vedere că unele datinĭ și expresiunĭ din timpul luĭ Samuil și Davíd sĕ explică (I Sam. 9, $_{9}$;

[1]). Iacă lista isvórelor citate în V. T., dar de mult timp perdute: 1) Cartea legămîntuluĭ (Ex. 24, $_{7}$); 2) Cartea rĕsbóelor luĭ Iehova (Num. 21, $_{14}$); 3) Cartea dreptuluĭ (Iosua 10, $_{13}$; II Sam. 1, $_{18}$; LXX nu menţionéză acéstă carte în Iosua 10, $_{13}$, ci numaĭ în II Sam. 1, $_{18}$); 4) Cărţile luĭ Samuil (nu I și II Sam.), Natan și Gad, vĕḑĕtoriĭ (I Cron. 29, $_{29}$); 5) Istoria Cronicelor (analele) regeluĭ Davíd (I Cron. 27, $_{24}$); 6) Cartea faptelor luĭ Solomon (I Regiĭ 11, $_{41}$); 7) Cartea profetuluĭ Ahia și Ido (II Cron. 9, $_{29}$); 8) Cartea luĭ Semeĭa (II Cron. 12, $_{15}$); 9) Istoria luĭ Iehu ben Hanani (II Cron. 20, $_{34}$); 10) Istoria luĭ Isaia profetul (II Cron. 26, $_{22}$); 11) Epistola profetuluĭ Ilie către Ioram (II Cron. 21, $_{12}$—$_{15}$, extract, saŭ póte întrégă); 12) Cărţile regilor din Iuda și Israil (II Cron. 16, $_{11}$, etc.); 13) Cuvintele luĭ Hosaĭ (II Cron. 33, $_{19}$). 14) 3000 proverbe, 1005 cântărĭ și istoria naturală a luĭ Solomon (I Regiĭ 4, $_{32}$—$_{33}$).

II Sam, 13, $_{18}$); considerând că scrierea cărților e posterióră evenimentelor — ceea ce resultă din faptul, că sĕ are în vedere un restimp de peste 100 de anĭ—; avênd în vedere că adeseorĭ provine formula: «până în ḑiua de aḑĭ» (I Sam. 5, $_5$; 6, $_{18}$; 30, $_{25}$; II Sam. 4, $_3$; 6, $_8$; 18, $_{18}$); considerând că risipirea statuluĭ israiltean nu sĕ aminteșce, ĭar împărțirea luĭ sĕ indică; — avênd în vedere tóte acestea se póte ḑice, că epoca compunereĭ trebueșce pusă în timpul luĭ luĭ Rovoam (981—964), ĭar nu maĭ înainte (cf. I Sam. 27, $_6$), saŭ cel târḑiŭ în timpul luĭ Aviam (964—961), fiĭul și succesorul luĭ Rovoam.

La sfîrșitul Cărțeĭ II Samuil nu sĕ aminteșce de mórtea luĭ Davíd. Din acésta aŭ conchis uniĭ criticĭ, că autorul a scris îndată după aceea. Dar, precum am arătat, autorul a scris maĭ târḑiŭ[1]).

In Cărțile Samuil provine întâĭa óră numirea de *Mesia* (Meșiah, Christus, uns) în însĕmnare atât de *Mesia* cel așteptat, cât și de rege ca tip al Luĭ (I Samuil 2, $_{10}$, $_{35}$). Dumneḑeŭ e numit: *Iehova-Sabaot* = *Dumneḑeul oștirilor* (I Samuil 1, $_{11}$; etc.).

Cărțile Samuil (I și II), adecă istoria poporuluĭ evreŭ dela Samuil până la sfîrșitul domnieĭ luĭ Davíd, expun trecerea dela republica teocratică la monarhia teocratică a Israiltenilor. Ele s'aŭ scris, după orânduirea Providențeĭ, nu pentru a satisface curiositatea nóstră, prin istorisirea celor întêmplate între Evreĭ când aŭ trecut dela câr-

---

[1]). Afară de acésta, mórtea luĭ Davíd e presupusă de II Samuil 5, $_5$. Dacă autorul ar fi amintit de-a dreptul mórtea luĭ Davíd, trebuea să se ocupe și de domnia luĭ Solomon. Acésta n'a făcut, din considerațiunĭ lesne de priceput.

muirea *Judecătorilor* la cea a *Regilor,* ci spre a ne instrui și edifica. Ele ne pun înainte exemple mișcătóre de virtuțĭ pe carĭ să le urmăm, și ne daŭ icóne simțitóre de rĕutățĭ pe carĭ să le înlăturăm. Indeosebĭ e vrednică de luare aminte persóna luĭ *David.* Acest mare rege suferi cu îngăduință injuriile unuĭa dintre supușiĭ sĕĭ, mărturisi cu umilință pĕcatul sĕŭ și priimi cu supunere pedépsa pentru acel pĕcat. El a suferit cele maĭ dureróse batjocurĭ și prigonirĭ, fără a se plânge și fără a cârti, păstrând cea maĭ căldurósă dragoste pentru un fiŭ rătăcit.

David, în jurul căruĭa sĕ grupéză maĭ tótă istorisirea din *Cărțile Samuil,* este icóna luĭ *Iisus Christos.* Ostenelele sale, luptele și biruințele sale sînt icóna suferințelor luĭ *Dumnedeŭ Mântuitorul* și a măririeĭ de care ele aŭ fost urmate.

§ 14. Cărțile Regilor.

După cum cărțile: Iosua, Judecătoriĭ, Samuil, Rut, sĕ numesc ast-fel după numele persónelor de însĕmnătate de carĭ se tratéză în ele, în anumite timpurĭ ale istorieĭ israiltene, tot ast-fel și «Cărțile Regilor» sînt numite așa în vederea împrejurăreĭ, că în ele se expune istoria statuluĭ teocratic israiltean în timpul Regilor (Împĕraților, în traducerile vechĭ româneșcĭ). La început formaŭ, în textul original, o singură carte. In traducerea alexandrină s'aŭ împărțit în dóuĕ, cu tóte că ambele aŭ același plan și mod de expunere și aceeașĭ limbă. Fiind împărțite în dóuĕ, s'aŭ unit cu *Cărțile Samuil,* numindu-se cartea a III-a și a IV-a a Regilor saŭ Împĕraților [1]).

[1]). Divisiunea în dóuĕ și în textul original, s'a introdus tot de

Cuprinsul. După cum Cartea Iosua continuă firul istoric din Pentateuh, Cartea Judecătoriĭ continuă fiirul istoric din Cartea Iosua și Cărțile Samuil continuă istoria expusă în Cartea Judecătoriĭ, tot ast-fel și *Cărțile Regilor* continuă istoria teocrațieĭ dela sfîrșitul domnieĭ luĭ Davíd până în timpul exiliuluĭ babilonic (1015 — 560 înainte de Christos).

Cartea I a Regilor este împărțită în 22 capitule; *Cartea II a Regilor*, în 25 capitule, și cuprind urmĕtórele: Davíd predă fiĭuluĭ sĕŭ Solomon cârma regatuluĭ. Solomon domnesce 40 de anĭ (1015—975). El a fost rege pacĭnic, judecător drept și mare înțelept. Apogeul domnieĭ luĭ este construirea templuluĭ luĭ Iehova. Căderea luĭ în idololatrie și mórtea luĭ (I Reg. 1—11). In timpul fiĭuluĭ și succesoruluĭ sĕŭ Rovoam cele 12 triburĭ se desbină: 10 triburĭ îșĭ aleg ca rege pe Ierovoam. Cu chipul acesta s'a înființat regatul Israil (Efraim). Dóuĕ triburĭ—Iuda și Veniamin—rĕmân credincĭóse dinastieĭ luĭ Davíd și formézǎ regatul Iuda. Sĕ expune apoĭ de o dată istoria regatuluĭ Israil și Iuda până la surparea regatuluĭ Israil (I Reg. 12—II Reg. 1—18, $_{12}$) de către Asirienĭ (Salmanasar): 975—722. In fine (II Reg. 18, $_{13}$—25) sĕ expune istoria regatuluĭ Iuda dela căderea regatuluĭ Israil până la al 37-lea an al exiliuluĭ babilonic: 722—560.

Scopul cărților este de a dovedi, că Dumnedeŭ întru atât 'șĭ-a îndeplinit promisiuna dată luĭ Davíd (II Sam. 7 $_{12}$—$_{16}$) pentru menținerea dinastieĭ sale pe tron, în cât și pe captivul rege Iehonia, din dinastia luĭ Davíd, l'a eliberat din în-

către Daniel Bomberg (1518), ca și Cărțile Samuil, numindu-le cartea întâĭa și a dóua a Regilor.

chisóre și l'a făcut să se bucure de onorurĭ regale. Scopul autoruluĭ a maĭ fost de a arăta, că Dumneḍeŭ, prin mijlocirea maĭ ales a Profeților, a voit să conducă pe Israilteni pe calea adevěruluĭ și a vieţeĭ virtuóse. Poporul și conducětoriĭ luĭ n'aŭ fost ascultătorĭ; de aceea Dumneḍeŭ 'ĭ-a pedepsit cu desființarea regatelor și trimiterea locuitorilor în exil.

Autorul e un ĭudeŭ necunoscut, care a scris cărțile în Babilonia (II Reg. 25, $_{27}$—$_{30}$). Din asemĕnarea dintre II Regiĭ 24, $_{18}$ și urmĕtórele, cu Ieremia capitolul 52, uniĭ autorĭ vechĭ aŭ conchis, că Profetul Ieremia ar fi autorul. Afirmarea nu e exactă, căcĭ autorul *Cărților Regiĭ* s'aŭ putut servi de acelașĭ isvor pe care l'a avut înainte și Ieremia. Dacă limba e identică la unul ca și la cel-l-alt, acésta sĕ explică prin împrejurarea, că amêndoĭ aŭ scris cam în acelașĭ timp. Ideea că aceste cărțĭ ar fi scrise de maĭ mulțĭ autorĭ, este înlăturată dacă ținem sémă de unitatea ce domneșce în *Cărțile Regiĭ.*

Timpul compunereĭ este indicat în însașĭ cartea (II Reg. 25, $_{27}$—$_{30}$); anume, la sfîrșitul eĭ sĕ istoriseșce urmĕtorul fapt, petrecut în al 37-lea an al exiliuluĭ babilonic: regele ĭudeŭ Iehonia (Ioĭahin) este scos din închisóre de către Evil-Merodah și tratat ca un rege. Neamintindu-se de sfîrșitul captivităţeĭ babilonice, resultă că autorul a scris în a dóua jumătate a exiliuluĭ babilonic.

Istoria regatelor Iuda și Israil dovedeșce în chip incontestabil, că mântuire și bună stare nu putea fi pentru poporul cel ales decât în observarea Legeĭ. De asemenea ne arată mijlócele ce a întrebuințat Dumneḍeŭ, în epoca regilor,

pentru păstrarea adevěratei Religiunĭ.—Când Solomon sfinți templul, după modelul cortuluĭ, sicriul legeĭ fu pus atuncĭ în Sfînta Sfintelor, loc în care nimenea nu intra, afară de arhiereŭ, și care era simbol al măririi celeĭ neajunse a luĭ Dumneḑeŭ, și al ceriuluĭ, închis ómenilor până când *Iisus Christos* l'a deschis prin sângele Sĕŭ. In ḑiua sfințireĭ templuluĭ Dumneḑeŭ a arătat în el mărirea sa. El a ales acest loc pentru a stabili acolo numele și cultul Sĕŭ. Unitatea luĭ Dumneḑeŭ fu dovedită prin unitatea templuluĭ Sĕŭ. Ierusalimul devine cetate sfîntă, închipuirea Bisericeĭ în care Dumneḑeŭ va locui ca în adevĕratul Sĕŭ templu, și a ceriuluĭ în care El ne va face fericițĭ în vecĭ, prin arătarea slaveĭ Sale.

B). PROFEȚIĬ POSTERIORĬ.

§. 15. *Profeția Testamentuluĭ Vechiŭ, în general. Deosebirea dintre profeție și preḑicerĭ omenescĭ.*

1. Profețiĭ eraŭ bărbațĭ pe care iĭ ridica Dumneḑeŭ dintre Evreĭ, din timp în timp. Sub regĭ și până la întórcerea Evreilor din Babilon, eĭ aŭ fost în numĕr maĭ mare. Misiunea lor era: să amintéscă poporuluĭ și conducĕtorilor luĭ, Legea, să-'ĭ aducă aminte ca să păḑéscă acea Lege și să-'ĭ întăréscă în credința și speranța în viitorul *Mântuitor,* prin profețiĭ anumite.

Imprejurările în carĭ s'aŭ rostit profețiile, precum și cuprinsul lor, servesc ca dovadă, că profețiile eraŭ un ce al atotșciințeĭ și al atotputereĭ luĭ Dumneḑeŭ.

Impregiurările în carĭ 'șĭ-aŭ îndeplinit eĭ misiunea, sînt demne de o revelațiune adevĕrată dela Dumneḑeŭ. Acésta se vede și din caracterul Profeților. Eĭ apar ca bărbațĭ cu totul demnĭ, tarĭ în credința, dragostea și speranța lor, desbrăcațĭ de orĭ-ce interes și plinĭ de zel, bărbațĭ carĭ nu căutaŭ în fața ómenilor, nu vênaŭ interese egoistice și, în misiunea lor, suferéaŭ până la martiriŭ, mustrând fără cruțare pe regĭ, pe preoțĭ și popor.

Dacă luăm în privire împregiurările, vedem că Profeții săvîrșeaŭ minunĭ, precum: vindecărĭ numaĭ cu cuvîntul, învierĭ din morțĭ, înmulțirĭ miraculóse de nutrimente, pogoraŭ din ceriŭ plóe și foc, cu rugăciunea lor, la moment, pedepseaŭ în chip miraculos pe ceĭ vinovațĭ. Chĭar în viața lor sĕ vedeaŭ minunĭ, bună-óră petrecerea luĭ Ioná într'un peșce mare, răpirea luĭ Ilie la ceriŭ, etc.

Prin profeție propriŭ ḑisă sĕ înțelege o prevestire sigură și lămurită a unuĭ eveniment viitor, care póte saŭ nu póte să se întêmple, dar care nu se póte prevedea de un spirit creat, ci trebue să fie împărtășit de către atóteșciutorul Dumneḑeŭ. Ast-fel profeția este o cunoșcință sigură și clară despre lucrurĭ trecute, presente saŭ și viitóre, pe carĭ nu le póte cunóșce omul cu puterile sale spirituale naturale, decĭ trebue să-'ĭ fie descoperite de atóteșciutorul Dumneḑeŭ.

Prin acest caracter profeția este o cunoșcință de lucrurĭ ascunse și de cele ce se petrec în cugetul și inima omuluĭ. Spre acest sfîrșit Dumneḑeŭ ridică pe Profețĭ, îĭ sfințeșce și le dă cunoșcințe maĭ pe sus de fire despre adevĕrurile ce trebue să prevestéscă, fără ca să înceteze de a fi liberĭ și conșciențĭ de eĭ înșișĭ.

Dumnedeŭ comunică Profeţilor cunoşcinţa viitoruluĭ, orĭ direct (Ier. 11, $_1$), orĭ indirect, prin vedeniĭ şi lucrărĭ simbolice (Is. 1, $_1$), de unde provine, că profeţiile lor sĕ încep ast-fel: «Acestea dice Domnul către....», saŭ: «Cuvîntul Domnuluĭ către.....»

2. Profeţia sĕ deosebesce cu totul de orĭ-ce fel de predicerĭ, cum sînt predicerile ómenilor politicĭ, ale astronomilor şi medicilor, pentru-că tóte aceste predicerĭ se baséză pe raportul necesar dintre causă şi efect. Cu alte cuvinte: astfel de ómenĭ cunoscĕnd causele determinătóre, uşor pot prevedea efectele acelor cause; pe când la profeţie nu este dată nicĭ-de-cum o relaţiune necesară de causă şi efect. In acésta stă caracterul maĭ pe sus de fire al profeţieĭ şi deosebirea eĭ de orĭ-ce fel de prevederĭ omenescĭ.

Adăogăm încă, că profeţia tratéză tot-de-una despre lucrurĭ din sfera morală şi spirituală, pe când tóte cele-l-alte predicerĭ omenescĭ sĕ raportă la interese materiale şi temporale.

Cu atât maĭ mare e deosebirea între profeţie şi presimţirile bolnavilor, căcĭ uniĭ ca aceştia nu sînt conşcienţĭ în momentul când aŭ presimţirile, şi după ce-'şĭ vin în sine, nu-'şĭ maĭ amintesc de fel despre ast-fel de presimţirĭ; pe când Profeţiĭ, în momentul când proorocesc, sînt deplin conşcienţĭ de sine, şi chĭar despre vedeniile lor aŭ deplină cunoşcinţă, căcĭ ĭĭ vedem comunicându-le, fie în scris, fie prin graĭŭ.

§. 16. *Rolul Profeţilor. Şcólele profetice.*

Misiunea profetică nu era o stare permanentă saŭ ereditară ca preoţia, nicĭ nu era legată de

vre o stare socială, de vre un trib orĭ regat. Profeţiĭ sĕ ridicaŭ în anumite timpurĭ, în vederea unor anumite trebuinţe. Eĭ nu se pregăteaŭ pentru chemarea lor, ci sĕ chemaŭ de către Dumneḑeŭ din orĭ ce condiţie socială. Pentru acésta uniĭ aŭ fost preoţĭ: *Ieremia*, *Iezechiil, Zaharia;* alţiĭ aŭ fost din familie ilustră: *Daniil,* saŭ şi regală: *Sofonie; Amos* a fost păstor; chĭar şi femeĭ sĕ învredniceaŭ de o asemenea misiune: *Debora* (Judec. 4, $_4$).

Pe timpul luĭ *Samuil* sĕ amintesc aşa numitele *şcóle profetice*. Ceĭ carĭ frequentaŭ aceste şcóle sĕ numĭaŭ *fiiĭ profeţilor*, şi locuĭaŭ maĭ ales în Betel, Ghilgal şi Ierihon. Pe timpul profetuluĭ *Ilie* şi *Eliseĭ* aceste şcóle deveniseră celebre. Profeţiĭ admiteaŭ în ele pe ceĭ tinerĭ ca să-'ĭ înveţe Legea, istoria şi alte cunoşcinţe.

Profeţiĭ duceaŭ viaţă maĭ mult retrasă şi aspră, mâncaŭ erburĭ şi fructe şi purtaŭ mantaua profetică (aderetul) [1]).

Şirul Profeţilor începe cu *Moĭse*. Iehova a vorbit şi prin *Mirĭam* sora luĭ Moĭse. Pe timpul luĭ *Eli* nu eraŭ Profeţĭ (I Sam. 3, $_1$). Decĭ dela Moĭse şi până la Judecătorĭ, Profeţiĭ s'aŭ arătat când şi când. In timpul Judecătorilor sĕ aminteşce *Debora* şi un «om al luĭ Dumneḑeŭ», care mustră pe Eli. Activitatea lor era în direcţiunea dată de Moĭse şi în vederea trebuinţelor timpuluĭ. Eĭ vor fi scris ce-va, dar nu ne-a rĕmas decât numele, saŭ nicĭ acesta.

Dela Samuil înainte Profeţiĭ sĕ înmulţesc. In timpul luĭ Davíd aŭ fost profeţiĭ *Natan* şi *Gad,* carĭ îl sfătuesc, îl mustră, îl ameninţă şi-'l mângâe. *Natan* a fost şi în timpul luĭ Solomon, îm-

[1]) Veḑĭ „*Arheologia Biblică*" alcătuită de mine; §. 10, pag. 24—27.

preună cu *Ahia,* care a preḑis împărţirea regatuluĭ Israiltenilor şi a mustrat pe Solomon, care devenise despotic şi aplecat spre idololatrie.

După desbinarea regatuluĭ aŭ fost maĭ mulţĭ Profeţĭ dintre carĭ amintim pe *Ilie* şi *Eliseĭ.* Nicĭ dela aceştĭa n'avem scrierĭ.

Literatura profetică începe din seculul al 9-lea înainte de Christos, când statele vecine cu Israiltenii cresc şi devin puternice, ĭar poporul ales se desbină în dóuĕ regate. Profeţiĭ vestesc, că năvălirea streinilor asupra Israiltenilor este pedépsă dumneḑeĭască. Dumneḑeŭ lasă pe popórele streine ca să-'şĭ îndeplinéscă misiunea, executând pedépsa dată de Dumneḑeŭ, dar Iehova nu va părăsi până în sfîrşit poporul cel ales, ci ĭarăşĭ îl va priimi. Va veni *Mesía*—mântuirea tuturor popórelor, lumina ce se va descoperi neamurilor şi slava luĭ Israil.

In genere Profeţiĭ luaŭ aminte ca Legea să se observe întocmaĭ, cultul să se facă potrivit Legeĭ, preoţiĭ să fie demnĭ de chemarea lor, să studieze Legea şi s'o propoveduĭască poporuluĭ. Pe popor îl îndemnaŭ să ducă viaţă virtuósă şi sfîntă, pe cârmuitorĭ şi judecătorĭ îĭ îndemnaŭ să fie omenoşĭ şi drepţĭ. Pentru abaterĭ mustraŭ atât pe ceĭ marĭ, cât şi pe ceĭ micĭ; nu cruţaŭ pe nimenĭ. Din causa acésta îndeplinirea misiuneĭ lor era rĕsplătită cu persecuţiunĭ, maltratărĭ, une-orĭ şi cu mórte.

In puţine cuvinte putem ḑice: rolul Profeţilor era ca să deştepte conşciinţa preoţilor, conducĕtorilor şi poporuluĭ spre a păzi Legea şi a-'şĭ îndeplini tóte datoriile către Dumneḑeŭ şi aprópele.

§. 17. *Profeţiile referitóre la Mântuitorul.*

Profeţiĭ aŭ rostit profeţiĭ dintre carĭ unele s'aŭ

împlinit încă trăind contimporaniĭ Profeților, ĭar altele după trecere de maĭ multe vécurĭ. Așa, un «om al luĭ Dumneḍeŭ» a preḍis luĭ Ierovoam (I [III] Regiĭ, 13, $_{1-3}$), că din seminția luĭ Davíd se va scula un rege cu numele Iosia;—aceea ce s'a și împlinit după vr'o 350 de anĭ. *Osie* și *Amos* preḍic, cu 40 de anĭ înainte, căderea regatuluĭ Israil. *Isaia* preḍice luĭ Sanherib, că-'l vor omorî fiiĭ sĕĭ. *Miheea* preḍice nu numaĭ căderea regatuluĭ Israil, ci și a regatuluĭ Iuda, întórcerea din captivitate; așa că, profețiile luĭ cuprind un period de 200 de anĭ. *Ieremia* preḍice unuĭ profet mincinos, că va muri în anul acela;—aceea ce s'a și împlinit. Tot el a preḍis, cu 50 de anĭ înainte, căderea Babilonuluĭ, și că robia din Babilon va dura 70 de anĭ. *Daniil* a preḍis sórtea viitóre a maĭ multor împĕrățiĭ și a luĭ Alexandru cel Mare, ca și cum ar fi scris o istorie.

Dar profețiile, carĭ s'aŭ împlinit după multe vécurĭ, sînt cele privitóre la viitorul *Mântuitor* (Mesía). Epoca Profeților este plină de aceste profețiĭ, așa că, spre a cunóșce maĭ lesne pe cele maĭ însemnate, trebue a le clasifica. Deosebim, decĭ, profețiĭ relative: 1) la timpul venireĭ luĭ *Mesía,* 3) la seminția și locul din care va eși El, 2) la misiunea Luĭ și 4) la sfîrșitul activitățeĭ Sale. Siguranța cea maĭ pe sus de îndoĭală, cu care s'aŭ rostit și s'aŭ împlinit aceste profețiĭ, este o dovadă strălucită, că ele s'aŭ rostit prin revelațiune dumneḍeĭască, și că absolut nu sĕ pot privi ca fiind rostite după săvîrșirea faptelor la carĭ se referă.

1). Cea dintâĭ profeție despre timpul venireĭ luĭ *Mesía* este profeția luĭ *Iacov*, despre care am vorbit (§. 6), anume, că *Mesía* va veni când se

va lua sceptrul din Iuda, adecă atuncĭ când Iudeiĭ nu vor maĭ avea domn din tribul luĭ Iuda.

Iar dintre Profeţiĭ propriŭ ḑişĭ aŭ preḑis acésta în chipul cel maĭ lămurit maĭ ales *Daniil*, care ḑice, că dela eşirea porunceĭ ca să se zidéscă din noŭ Ierusalimul şi până la *Mesía* vor trece 70 de sĕptĕmânĭ de anĭ, adecă 490 de anĭ. El maĭ preḑice, că după ce *Mesía* va fi dat perḑăreĭ, fără judecată, cetatea şi templul sĕ vor dărîma, jertfele vor înceta şi va rĕmâne pustiire.

2). Avem apoĭ profeţíĭ, că *Mesía* va fi din seminţia luĭ Davíd, se va naşce în Vitleem din fecĭóră şi că va fi nu numaĭ fiĭul luĭ Davíd, ci şi al luĭ Dumneḑeŭ, nu numaĭ Om, ci şi Dumneḑeŭ. Aşa, Profetul *Isaia* ḑice, că din Ieseĭ, tatăl luĭ Davíd, va descinde Acel peste care se va odihni Duhul luĭ Dumneḑeŭ $(11,_{1})$.

Profetul *Ieremia,* în acord cu cele ḑise de Isaia, preḑice că un urmaş al luĭ Davíd va împĕrăţi cu dreptate, va fi mântuitorul luĭ Iuda şi Israil şi numele luĭ: *Mântuitorul* $(23,_{5}$ şi $_{6})$.

Miheea arată, că locul în care se va naşce *Mesía* va fi Vitleemul $(5,_{2})$.

Că se va naşce în chip miraculos din fecĭóră, preḑice *Isaia,* care îl şi numeşce *Dumneḑeŭ şi Om* $(7,_{13};\ 9,_{6})$.

3). Despre misiunea luĭ *Christos* avem profeţíĭ, că el va fi *Profet*—cum îl numeşce însuşĭ Moĭse (§. 6)—vestind legea şi voea luĭ Dumneḑeŭ din Ierusalim la tóte popórele şi fiind ascultat de tóte popórele, ĭar Legea Luĭ este Legea Domnuluĭ. Prin El Dumneḑeŭ va încheĭa o legătură nóuă cu poporul Sĕŭ, o legătură spirituală, unită cu ertarea pĕcatelor şi fără-de-legilor, şi că El va însoţi profeţiile Sale cu minunĭ

și binefacerĭ către ceĭ suferinzĭ. Aceste profețíĭ despre *Mesía* le rostesçe *Miheea* (4, $_1$), *Isaia* (2, $_2$), *Ieremia* (31, $_{31}$). La acéstă nóuă legătură se referă *Sfîntul Apostol Pavel* când ḑice, că legea veche s'a învechit prin legea cea nóuă încheĭată de Dumneḑeŭ cu poporul creștin și cu tóte popórele prin *Iisus Christos,* Cel maĭ mare decât toțĭ Proorociĭ (compară Ebr. 8, $_{13}$).

Despre minunile ce va săvîrși *Mesía* preḑice *Isaia* (35, $_3$—$_6$) ḑicênd, că ceĭ slabĭ la inimă sĕ vor întări, ochiĭ orbilor sĕ vor deșchide, urechile surḑilor vor auḑi, șchĭopiĭ vor sări ca cerbiĭ și limpede va fi limba gângavilor.

Apoĭ avem profețíĭ, că *Mesía* va fi *Preot,* anume preot vecĭnic și după rânduĭala luĭ Melhisedec, care era împĕrat și preot pe când preoția încă nu era instituită și aducea ca jertfă pâne și vin. *Mesía* se va aduce pe sine jertfă pentru pĕcatele tuturor și va vindeca ranele tuturor. Profetul *Isaia* este cel maĭ categoric în acéstă privință, căcĭ el descrie pe viitorul *Mântuitor* maĭ mult ca un Evanghelist decât ca un Profet, arătând până în amărunțimĭ patimile și felul morțeĭ Luĭ (53, $_1$—$_{10}$).

Mesía va fi și *Împĕrat,* însă nu împĕrat lumesc, ci Împĕrat al Adevĕruluĭ, Dreptățeĭ și Păceĭ, și Împĕrăția Luĭ nu va avea sfîrșit. In acéstă privință tot *Isaia* este cel maĭ clasic. El ḑice: «Prunc s'a născut nóuĕ fiĭul și s'a dat nóuĕ, a căruĭ stăpânire s'a făcut preste umĕrul luĭ, și se chémă numele luĭ: Înger de mare sfat, Dumneḑeŭ tare, Biruitor, Domn păceĭ, Părinte véculuĭ ce va să fie. Mare va fi stăpânirea luĭ; păceĭ luĭ nu va fi hotar; pre scaunul luĭ Davíd și întru împĕrăția luĭ va ședea ca să o îndrepteze și să o apere

cu judecată și cu dreptate de acum și până în véc» (9, $_6$ și $_7$).

4). Profețiile despre sfîrșitul misiuneĭ luĭ *Mesía* sînt generale și speciale. Cele dintâĭ descriŭ în o icónă generală tótă activitatea luĭ *Mesía,* ĭar cele de-al doilea, numaĭ părțĭ din sórtea din urmă a Luĭ.—

Ca profeție generală avem pe a Proorocului *Daniil*, despre care am vorbit maĭ sus. Apoĭ pe a luĭ *Isaia*, care ḑice, că *Mesía* va suferi, va fi batjocurit, va pătimi și mórte pentru pĕcatele nóstre,—mórtea de împăcare a neamuluĭ omenesc. El o va suferi cu blândeță și fără să-'șĭ deșchidă gura. Sĕ va înmormênta împreună cu ceĭ nelegĭuițĭ, la cel bogat, apoĭ se va preamări, va vedea pe urmașiĭ sĕĭ prosperând, va vedea ródele durereĭ sale și se va îndestula. Va îndrepta pe mulțĭ, cariĭ cred întru el; pentru aceea Dumneḑeŭ pe mulțĭ îĭ va da luĭ ca moșcenire, ca unuĭ biruitor care împarte pradă bogată; ĭar acésta, pentru-că a purtat pĕcatele lor și s'a rugat pentru fără-delegile lor (53, $_1$—$_{12}$).

Ca profețiĭ speciale despre sfîrșitul misiuneĭ luĭ *Mesía* avem profeția luĭ *Zaharia,* care preḑice, că va fi vîndut cu 30 de argințĭ (11, $_{12}$ și $_{13}$); profeția luĭ *Amos* despre cutremurul pământuluĭ și întunecimea sóreluĭ la mórtea luĭ *Mesía* (8, $_9$); profeția Psalmistuluĭ despre învierea luĭ (15 [16]); profeția luĭ *Osie* despre învierea Luĭ a treĭa ḑi (6, $_1$—$_3$); profeția luĭ *Daniil* despre înălțarea Luĭ (7, $_{13}$ și $_{14}$; comp. Ps. 67 [68], $_{18}$), pe care îl citéză și *Sfîntul Apostol Pavel* în Epistola către Efesenĭ, tot despre înălțarea *Domnuluĭ;* profeția luĭ *Ioil* despre pogorîrea *Duhul Sfînt* (2, $_{28}$).

Acestea sînt, în parte, profețiile despre *Mesía.*

§. 18. Impărțirea generală a cărților profetice.

Profeții aŭ vestit voea luĭ Dumneḍeŭ prin cuvîntărĭ pe carĭ ceĭ maĭ mulțĭ dintre eĭ le-aŭ lăsat și în scris. Eĭ aŭ scris în formă de cuvîntărĭ, tratate, etc. (I [III] Regiĭ 11, $_{29}$, s.; etc.).

Scopul profețieĭ a fost continuarea legătureĭ încheĭată de Dumneḍeŭ cu Avraam pentru mântuirea tuturor.

Cele scrise de către ceĭ maĭ mulțĭ Profețĭ aŭ fost adunate la un loc. Scrierile maĭ marĭ s'aŭ rânduit înaintea celor de o întindere maĭ mică: *Profețĭ Marĭ* și *Profețĭ Micĭ*. In scriere fie-care Profet îșĭ păstréză individualitatea proprie. Stilizatorĭ însemnațĭ sînt: *Isaia, Ioil, Miheea* și *Avacum*.

Multe scrierĭ profetice aŭ inscripțiunĭ—la începutul saŭ în corpul scriereĭ—din carĭ se póte cunóșce timpul în care a trăit respectivul scriitor, saŭ împrejurările în carĭ unul saŭ altul a cuvîntat orĭ a scris. Alte scrierĭ profetice n'aŭ inscripțiunĭ. De aicĭ provine greutatea la înșirarea lor hronologică *(Ioil, Avdie, Avacum, Naum, Malahia)*.

Cu tóte că scrierile Profeților micĭ formaŭ o singură carte, totușĭ în textul original și în traducerile greceșcĭ sĕ numĕră deosebit fie-care.

a). PROFEȚIĬ MARĬ.

§. 19. Isaia.

In fruntea Profeților marĭ stă *Isaia*. Din cartea luĭ cunóșcem, că era fiĭul luĭ Amoț (nu profetul cu numele Amos). El s'a născut în Ierusalim. Nu se șcie din care trib saŭ familie făcea parte. A fost căsătorit, póte de dóuĕ orĭ, și a

avut doĭ fiĭ. El a început a profeţi în timpul domnieĭ luĭ Osie, pe la anul 758 înainte de Christos, şi a profeţit aprópe 50 de anĭ, adecă până în timpul domnieĭ luĭ Ezechia (Hischia). Acest din urmă rege avea mare consideraţie pentru Isaia; nu tot ast-fel şi ceĭ înainte de el. După tradiţia ĭudaică, Isaia a trăit până în timpul regeluĭ Manase, care, cu tóte că îĭ era ginere, a poruncit să fie tăĭat în dóuĕ cu un ferestrăŭ de lemn. Tradiţiunea acésta a fost admisă şi de Creştinĭ.

Dela Profetul Isaia avem o carte profetică împărţită în 66 capitule. In ea sĕ expun profeţiĭ privitóre nu numaĭ la regatul Israil şi maĭ ales la regatul Iuda, ci şi cu privire la Sirienĭ, Tir, Arabĭ, Idumeĭ, Moabiţĭ, Filistenĭ, Egiptenĭ, Etiopenĭ, Asirienĭ şi Haldeĭ. In special Isaia vorbeşce: 1) despre distrugerea imperiuluĭ Israil şi Sirian; 2) anunţă că Sanherib se va duce împrotiva Egiptuluĭ, cu care prilej regatul Iuda va fi pustiit; 3) preḑice devastarea totală a regatuluĭ Iuda de către Haldeĭ, exiliul babilonic, eliberarea din partea luĭ *Cir* (numit pe nume), restaurarea templuluĭ şi Ierusalimuluĭ, propoveduirea adevĕrateĭ credinţe; 4) profeţeşce distrugerea imperiuluĭ Haldeilor şi Babilonenilor; în urmă 5) vesteşce de *Mesia,* naşcerea Luĭ din o fecĭóră, misiunea Luĭ profetică, viaţa şi patimile Luĭ.

In întréga carte se disting treĭ părţĭ: doctrina despre penitenţă (cap. 1—5); doctrina despre Providenţă şi puterea eĭ neînvinsă, în oposiţie cu opiniunile dominante ale timpuluĭ (cap. 6—39); victoria Providenţeĭ într'un viitor depărtat (cap. 40—66).

In privinţa doctrineĭ despre penitenţă, bună-

óră, sînt vrednice de luare aminte urmĕtórele cuvinte ale luĭ, pline de însufleţire: «Spĕlaţi-vĕ, curăţiţi-vĕ, ştergeţĭ vicleşugurile din sufletele vóstre, părăsindu-vĕ de rĕutăţile vóstre; învĕţaţi-vĕ a face bine, căutaţĭ judecata, mântuiţĭ pre cel năpăstuit, judecaţĭ săraculuĭ şi faceţĭ dreptate vĕduveĭ. Şi veniţĭ să ne întrebăm, dice Domnul, şi de vor fi pĕcatele vóstre ca mohorîciunea, ca zăpada le voiŭ albi; ĭar de vor fi ca ruşala, ca lâna le voiŭ albi. Şi de veţĭ vrea şi mĕ veţĭ asculta, bunătăţile pământuluĭ veţĭ mânca; ĭar de nu veţĭ vrea şi nu mĕ veţĭ asculta, sabia vĕ va mânca pre voĭ, că gura Domnuluĭ a grăit acestea» (1, $_{16}$—$_{20}$).

Pe *Mesia* îl descrie, precum am aratat (§. 17), în aşa mod, că Isaia pare a face istorie, ĭar nu profeţie. Din causa că se ocupă mult de *Christos,* Isaia e supranumit «Evanghelistul Legeĭ Vechĭ».

Iată una din profeţiile sale, în care el înfăţişézà noul Sion,—Biserica, ce avea s'o întemeeze *Mesia,* şi pe care el de departe o vede devenind stăpâna lumeĭ: «Luminézà-te, luminézà-te Ierusalime, că vine lumina ta, şi mărirea Domnuluĭ preste tine a rĕsărit. Şi vor umbla împĕraţiĭ întru lumina şi neamurile întru strălucirea ta. Ridică împrejur ochiĭ tĕĭ şi vedĭ adunaţĭ pre fiiĭ tĕĭ întru tine; venit-aŭ toţĭ fiiĭ tĕĭ de departe şi fetele tale pre umerĭ sĕ vor ridica» (60, $_{1,3,4}$).

Judecând după întinderea, conţinutul şi forma cărţeĭ luĭ, Isaia este cel maĭ mare şi maĭ de frunte dintre Profeţĭ. Cuvîntările sale sînt scrise cu măestrie rară şi sînt pe cât de sublime, pe atât şi de profunde. El are reputaţiunea unuĭa din scriitoriĭ ceĭ maĭ marĭ aĭ omenireĭ. Cu agerime uĭmitóre cuprinde presentul în tóte amă-

nuntele luĭ. Luminat de Spiritul luĭ Iehova pătrunde cele ce aŭ să se întêmple într'un viitor fórte depărtat, ca și cum ar fi presente.

Limba, potrivită cu cuprinsul, este cât se póte de curată și de înțelésă; este plină de figurĭ poetice și retorice; tăria, sublimitatea și seriositatea expresiuneĭ nu-'ĭ lipseșce.

Tot-de-una atât Iudeiĭ cât și Creștiniĭ aŭ considerat cartea acésta întrégă, că este a luĭ Isaia și scrisă de el. Incercările unora de a ataca integritatea cărțeĭ aŭ rĕmas infructuóse, ca unele ce aŭ fost neserióse.

Isaia maĭ scrisese și istoria luĭ Uzia și Ezechia (II Cron. 26, $_{22}$; 32, $_{32}$).

§. 20. *Ieremia.*

Ieremia a fost fiĭul preotuluĭ Helchia, nu—cum s'a credut—al arhiereuluĭ cu același nume, care, în anul al 18-lea al domnieĭ regeluĭ Iosia (641—610) a dat în templu peste autograful legeĭ luĭ Moĭse. El era din tribul luĭ Veniamin și s'a născut în Anatot (adĭ Anata), spre mĭadănópte de Ierusalim. Misiunea profetică a început-o de têněr—în al 13-lea an al domnieĭ regeluĭ Iosia (629 a. Chr.)—în Anatot, una din cele 13 cetățĭ determinate pentru preoțĭ, și a continuat-o în Ierusalim până după distrugerea regatuluĭ Iuda (588 saŭ 585). Decĭ activitatea luĭ profetică ține timp de peste 40 de anĭ.

Timpul activitățeĭ luĭ Ieremia coincide cu timpul în care regatul Iuda, demoralisat, era în decadență și aprópe de suferirea pedepseĭ anunțată de Profețiĭ de maĭ înainte.

Din causa profețiilor sale neplăcute poporuluĭ,

Ieremia a fost nevoit sĕ fugă din Anatot și să se stabiléscă în Ierusalim, căcĭ nu numaĭ locuitoriĭ, ci și rudele sale voĭaŭ să-'l pérdă (11, $_{18}$—$_{23}$). De alt-fel și în restul vieţeĭ sale, Ieremia, ca nicĭ unul din Profeţĭ, a avut să îndure din partea connaţionalilor sĕĭ: rîs, batjocură, hulire, bătăĭ, atentate contra vieţeĭ, dar tóte acestea nu l'aŭ abătut din calea sa ca mijlocitor între Dumnedeŭ și ómenĭ.

La mórtea regeluĭ Iosia, Ieremia a compus plîngerĭ pentru el. Cu tótă furia poporuluĭ el a predis captivitatea babilonică de 70 de anĭ. Când Haldeiĭ aŭ venit și aŭ ocupat Ierusalimul, aŭ prins pe regele Zedechia, l'aŭ orbit și l'aŭ dus în Babilon, Ieremia era în închisóre. Nabuhodonosor l'a eliberat, l'a tratat cu multă bunăvoinţă și 'ĭ-a dat voe saŭ să mérgă în captivitate, saŭ să rĕmână în patrie. El a preferat să rĕmână în patrie și ca atare s'a dus la Miţpe, unde ca guvernator asupra restuluĭ populaţiuneĭ sărace fusese orânduit Godolia. Populaţiunea nu sĕ înţelepţise în urma neajunsurilor ce îndurase; a pus la cale pe un óre-carele Ismail să ucidă pe Godolia. Spre a se pune la adăpost de orĭ-ce rĕsbunare, populaţia fuge în Egipt, constrîngênd și pe Ieremia să mérgă cu eĭ. Fugariĭ s'aŭ stabilit în Tafne. Nicĭ aicĭ n'a încetat Ieremia de a-'ĭ mustra din causa idololatrieĭ. Pentru acésta poporul l'a omorît cu petriĭ.

După mórtea luĭ s'aŭ convins Israilteniĭ atât de mult de adevĕrul spuselor sale, în cât aŭ făcut din Ieremia un obĭect al miturilor. Sĕ credea că el are să fie înainte mergĕtorul luĭ *Mesia*, aplicându-i-se locul din Deut. 18, $_{15}$. Alusiunĭ la acéstă credinţă găsim în Mat. 16, $_{14}$, Ión 1, $_{21}$.

Cartea luĭ Ieremia (Proorocia) cuprinde, în 52 capitule, profețiĭ relative (în mare parte) la Israilteni și la alte popóre. După ce expune chemarea sa la misiunea profetică, mustră poporul din causa decadențeĭ morale și îl îndémnă să se îndrepteze. Prečice distrugerea regatuluĭ Iuda, captivitatea babilonică, care va dura 70 de anĭ (25, $_{11}$), întórcerea în patrie, restaurarea Ierusalimuluĭ și templuluĭ. Prečice și pe viitorul *Mântuitor*. Anunță apoĭ sórtea viitóre a Egiptenilor, Amoniților și altor popóre, precum și căderea imperiuluĭ babilonic. In ultimul capitul (52)—un adaus făcut póte de un alt scriitor biblic—se descrie a dóua ocupare a Ierusalimuluĭ, luarea vistieriilor din templu, eliberarea luĭ Iehonia (după Ier. 24, $_{1}$) saŭ Ioĭahin în al 37-lea an al exiliuluĭ babilonic și tratarea luĭ cu bunăvoință din partea regeluĭ babilonean Evil-Merodah.

Cartea (Proorocia) luĭ Ieremia ni se înfățișéză ca o variațiune de profețiĭ, visiunĭ, acte simbolice și felurite întêmplărĭ din viața autoruluĭ. La așezarea materieĭ scriitorul a avut în vedere ordinea reală, ĭar nu cea hronologică.

Ca limbă și stil Ieremia e inferior luĭ Isaia, Osie și altor Profețĭ.

Aducem aicĭ câte-va rândurĭ din cartea luĭ, și anume chemarea luĭ la profeție: «Și a întins Domnul mâna sa către mine, și s'a atins de gura mea, și a dis Domnul către mine: ĭată am dat cuvintele mele în gura ta; ĭată te-am pus preste neamurĭ și împĕrățiĭ, ca să smulgĭ și să stricĭ și să risipeșcĭ și ĭar să zideșcĭ și să rĕsădeșcĭ» (1, $_{10}$).

Dumnedeŭ a ales pe Ieremia ca să vestéscă poporuluĭ Sĕŭ, osebit de cele privitóre la *Mesia*, aceste dóuĕ adevĕrurĭ înfricoșate: 1) că cetatea

și templul vor fi dărâmate și prefăcute în cenușă de oștile luĭ Nabuhodonosor; 2) că mijlocul ce maĭ avea poporul, căpeteniile și înșișĭ regiĭ de a înlătura lovitura cea din urmă, era de a se supune aceluĭ rege ales de Dumnedeŭ ca rĕsbunător al Sĕŭ.

In privința compunereĭ cărțeĭ avem de observat, că în anul al 4-lea al domnieĭ regeluĭ Ioĭahim, Ieremia a însărcinat pe Baruh (fiĭul luĭ Neriĭa) să scrie tóte profețiile într'o carte. Regele a rupt-o și a ars-o. Atuncĭ Ieremia a pus pe Baruh să scrie încă o dată acele profețíĭ. De astă dată s'aŭ adaus și alte cuvîntărĭ. Dar și acéstă culegere s'a perdut. Cartea în forma actuală s'a făcut între al 35-lea și al 70-lea an al exiliuluĭ babilonic, tot de către Baruh, conlucrând și Profetul Ieremia (51, $_{64}$). Capitulul 52 póte că este adaus făcut de Baruh după mórtea luĭ Ieremia.

Intregul cuprins (afară de capitulul 52) este dovadă pentru individualitatea Profetuluĭ Ieremia. De aceea integritatea și autenticitatea profețiilor sale aŭ fost recunoscute tot-de-una [1]).

---

[1]) In traducerea alexandrină maĭ multe capitule, și anume acelea carĭ sînt îndreptate contra popórelor streine, sînt înșirate în alt-fel decât în textul original:

	Textul original:		Septuaginta:
Cap.	49, $_{34-39}$	Cap.	25, $_{34-39}$.
	46, $_{2-28}$.		26, $_{1-26}$.
	50 și 51.		27 și 28.
	47, $_{1-7}$.		29 $_{1-7}$.
	49, $_{7-22}$.		— $_{7-22}$.
	49, $_{1-6}$.		30, $_{1-5}$.
	49, $_{28-33}$		— $_{6-11}$.
	49, $_{23-27}$.		— $_{12-16}$.
	48.		31.
	25, $_{15-38}$.		32.
	26—45. . . . . , ...		33—51.
	52.		52.

§. 21. *Iezechiil.*

Iezechiil a fost dus în captivitate în Mesopotamia împreună cu regele Ioĭahin (Iehonia), la anul 599, și s'a stabilit în Tel-Abib lângă rîul Chebar saŭ Hobar. El era fiĭul preotuluĭ Buzi și a fost căsătorit. El a început a profeți în al 5-lea an al exiliuluĭ sĕŭ, adecă la anul 594, și a continuat în exil 22 de anĭ, adecă până la anul 572. Când a murit, nu sĕ șcie. După o tradiție ĭudaică se crede că a fost ucis de Israilițĭ în exil.

In ce priveșce *cuprinsul* cărțeĭ (48 de capitule) observăm, că Iezechiil fiind în captivitate, mâna Domnuluĭ a fost asupra luĭ și s'a umplut de duhul profețieĭ, preḑicênd dărâmarea Ierusalimuluĭ, sórtea altor popóre, întórcerea din captivitate. Despre *Mesia* are profețiĭ în maĭ multe visiunĭ (22), din carĭ dóuĕ sĕ cetesc în sĕptĕmâna patimilor, și anume: visiunea despre cele patru hĭare, sub carĭ sfințiĭ părințĭ aŭ cunoscut pe ceĭ patru Evanghelișțĭ (1, $_4$—$_{20}$); apoĭ visiunea despre câmpul cel plin de óse de ómenĭ, spre care profețind el s'aŭ alcătuit ĭarășĭ în trupurĭ, apoĭ proorocind din noŭ a intrat în ele duh de viață (37, $_1$, s.). Acéstă din urmă visiune închipueșce învierea morților, despre care *Iisus Christos*, prin mórtea și învierea Sa, ne-a dat cea maĭ mare chizășie. Iezechiil chémă cu multă ardóre la pocăință pe pĕcătoșiĭ din tóte vécurile și le făgădueșce ĭertare (18, $_{21}$—$_{27}$). Prin gura luĭ Iezechiil, Dumneḑeŭ dă povețe pătrunḑĕtóre păstorilor sufleteșcĭ aĭ poporuluĭ, vestindu-le, că din mâna lor va cere tot sufletul ce s'ar perde (34, $_7$, s.).

Limba din *Cartea luĭ Iezechiil* e maĭ inferióră

și decât cea din *Proorocia luĭ Ieremia*. Ea e maĭ supusă influențeĭ streine. Cuvinte nouĭ, greșelĭ gramaticale nu lipsesc. Din causa multelor visiunĭ, acte simbolice și figurĭ, Iezechiil e fórte greŭ de priceput.

Autorul e însușĭ Iezechiil. El vorbeșce în persóna întâĭa. Nimic nu sĕ póte găsi în carte ca dovadă că ea ar proveni din o epocă posterióră Profetuluĭ. De aceea autenticitatea scriereĭ este pusă maĭ pe sus de orĭ ce îndoĭală.

§. 22. Daniil.

In Septuaginta locul acestuĭ Profet este îndată după Iezechiil, ca al patrulea dintre Profețiĭ ceĭ marĭ. In originalul ebraic «*Daniil*» este pus între Aghiografe.

De fórte tênĕr a fost trimis de Nabuhodonosor (604—561) în Babilon, împreună cu alțĭ treĭ tinerĭ: Anania, Misail și Azaria. Daniil era din familie nobilă din Iuda. Regele le-a schimbat numele la toțĭ patru. Toțĭ patru aveaŭ a fi crescuțĭ și instruițĭ în așa fel ca să devină propriĭ pentru a ocupa funcțiunĭ înalte de stat. După treĭ anĭ Daniil a terminat cursurile. Pentru-că el ținea din tótă inima la Legea părintéscă, Dumneḑeŭ l'a înzestrat cu mare înțelepcĭune și cu darul de a explica visiunĭ și visurĭ și de a preḑice viitorul. Luĭ Nabuhodonosor 'ĭ-a explicat un vis și pentru acésta a fost numit locuțiitor al regeluĭ în provincia Babilon. Regeluĭ Belșațar 'ĭ-a explicat cele treĭ cuvinte ce aŭ fost scrise în chip extraordinar pe un părete al saleĭ de mâncare (*mene-tekel-ufarsin: a numĕrat* Dumneḑeŭ regatul tĕŭ și 'ĭ-a pus capăt; l'a *cumpenit* în cumpănă și l'a aflat prea ușor; l'a *împărțit* și l'a dat

Medilor și Perșilor). Pentru acésta regele l'a făcut al 3-lea satrap al regatuluĭ. In acéstă demnitate a rĕmas până cel puțin în al 3-lea an al ocupăreĭ Babilonuluĭ de către Cir, cu tóte că ceĭ-l-alțĭ satrapĭ aŭ căutat să-'l pérdă în chipul urmĕtor: Daniil ținea fórte mult la Legea sa. Satrapiĭ aŭ făcut pe rege să dea ordin ca, sub pedépsa de a fi aruncat în grópa cu leĭ, nimenĭ, timp de 30 de ḑile, să nu se róge și să nu se închine vre unuĭ ḑeŭ saŭ vre unuĭ om, decât numaĭ regeluĭ. Daniil nu s'a supus și a fost aruncat în grópa cu leĭ, dar nu i s'a întêmplat nimic. Atuncĭ regele a poruncit ca vrășmașiĭ luĭ Daniil să fie aruncațĭ în grópa cu leĭ, și a decretat ca Religie a statuluĭ pe cea a luĭ Daniil. Daniil a trăit vr'o 90 de anĭ și a avut renume de om drept și înțelept (Iez. 14, $_{14}$, $_{20}$; 28 $_{3}$).

Cartea Daniil (12 capitule) sĕ compune din dóuĕ părțĭ: una istorică și alta profetică.

Partea istorică (1—6): Nabuhodonosor ocupă Ierusalimul, ĭa vasele din templu și duce cu sine între alțiĭ și pe Daniil cu ceĭ treĭ tinerĭ. Creșcerea și instruirea lor. Visul luĭ Nabuhodonosor și explicarea luĭ. Daniil și ceĭ treĭ tinerĭ ajung la demnitățĭ înalte. Aruncarea celor treĭ tinerĭ în cuptorul cu foc. Alt vis al luĭ Nabuhodonosor; îmbolnăvirea luĭ. Inscripțiunea miraculósă de pe părete și explicarea eĭ. Daniil satrap. Uneltirile celor-l-alțĭ satrapĭ în contra luĭ. Grópa cu leĭ.

In *partea profetică* (7—12) sĕ expun patru visiunĭ. Celebră este urmĕtórea profeție: «Șéptedecĭ de sĕptĕmânĭ (de anĭ) s'aŭ tăĭat preste poporul tĕŭ și preste cetatea sfîntă, ca să se sfîrșéscă pĕcatul și să se sigileze pĕcatele, să se ștérgă fără-de-legile, să se curățe nedreptățile,

de cea a altor autorĭ biblicĭ, prin întrebuinţare de construcţiunĭ deosebite şi prin cuvinte influenţate de limba aramaică.

Stilul e poetic-retoric. Expunerea adese-orĭ e întreruptă. Acésta sĕ datoreşce lipseĭ de legătură dintre părţile constitutive ale cărţeĭ. Din acéstă causă Profetul devine neînţeles, une-orĭ.

Autenticitatea cărţeĭ a fost recunoscută pururea. *Osie*, autorul eĭ, e în dependenţă de Profetul Amos.

§. 24. Ioil.

Din cartea ce-'ĭ pórtă numele resultă, că *Ioil* a fost fiĭul luĭ Petuel şi că activitatea profetică 'şĭ-a exercitat-o în regatul Iuda pela anul 850 a. Chr.

Cartea luĭ Ioil cuprinde urmĕtórele: o secetă cumplită şi patru cete de locuste [1]) pustiesc ţara, ca pedépsă pentru fără-de-legĭ; în viitor poporul sĕ va bucura de o stare fericită; sĕ preḑic timpurile mesianice, în carĭ Spiritul luĭ Dumneḑeŭ se va comunica la tot corpul; vrăşmaşiĭ Iudeilor vor fi judecaţĭ şi pedepsiţĭ cu asprime.

La Profetul Ioil se referă *Sfîntul Apostol Petru* când adevereşce, faţă de Iudeĭ, Pogorârea Duhuluĭ Sfînt asupra Apostolilor adunaţĭ în foişorul din Ierusalim (comp. F. Ap. 2, $_{14}$—$_{24}$).

Limba e liberă de orĭ ce influenţă streină.

Autenticitatea cărţeĭ nicĭ o dată n'a fost pusă la îndoĭală.

§. 25. Amos.

Amos a fost păstor din Tecoa în regatul Iuda.

---

[1]) Cele patru cete de locuste, de către uniĭ sînt explicate literar, de către alţiĭ alegoric: patru armate vrăşmaşe.

El a profetisat în regatul Israil la Bet-El, locul de căpetenie unde poporul se închina la vițeĭ de aur. Profețiile luĭ sĕ referă întru cât-va șí la regatul Iuda. Timpul activitățeĭ sale cade în timpul domnieĭ luĭ Ieroboam II din Israil (823—781) și Uzia din Iuda (811—759). Deși păstor, scrierea ce avem dela dînsul dovedeșce, că autorul avea cunoșcințe de Lege, istorie, geografie și astronomie.

In *Cartea luĭ Amos* (9 capitule) sĕ expun următórele: Profetul anunță sórtea viitóre a celor carĭ neliniștesc pe Israil; mustră idololatria, fără-de-legile și desfrêul poporuluĭ Israil, promițênd pedepse; țara va fi pustiită și poporul dus în captivitate de către Asirienĭ. Amazia din Bet-El, preotul luĭ Baal, uneltește pentru alungarea luĭ Amos; Amos îĭ prezice că femeea sa va deveni desfrênată în Samaria, fiiĭ și fetele sale vor muri de sabie și însușĭ Amazia sĕ va sfîrși în țéră streină. Regatul Israil sĕ va distruge, dar o parte dintre locuitorĭ va gusta fericirea timpurilor viitóre. Profetul descrie (în cap. 9) șí fericirea timpurilor mesianice.

La una din profețiile luĭ Amos se referă *Sfîntul Apostol Iacov* (F. Ap. 15, $_{16}$) învĕțând, că neamurile pot intra în Creștinism fără a fi supuse ceremoniilor legeĭ mosaice, căcĭ scris este: «Să caute ceĭ-l-alțĭ din ómenĭ pre Domnul și tóte neamurile preste carĭ s'a chemat numele meŭ» (comp. Amos 9, $_{11}$ și $_{12}$).

Limba e corectă și frumósă. Stilul deși simplu, dar e plin de tablourĭ luate din natură și din viața păstorescă.

Autenticitatea cărțeĭ a fost recunoscută pururea.

§, 26. *Avdie.*

Avdie (Obadia) este anterior luĭ Ioil și cel maĭ vechĭŭ dintre toțĭ Profețiĭ marĭ și micĭ. Cartea sa nu ne dă nicĭ o cunoșcință despre autor; atâta numaĭ së constată din ea, că era ĭudeŭ. Activitatea luĭ profetică a fost pela anul 880 înainte de Christos.

Cartea luĭ së compune numaĭ dintr'un capitul și tratéză despre pedépsa viitóre a Edomiților, carĭ aŭ dat ajutor inimicilor regatuluĭ Iuda. Iuda së va reîntórce din captivitate, va stăpâni locurile acelora și se va bucura de ĭericire în timpurile mesianice.

Avdie sfîrșeșce profeția sa cu urmëtórele cuvinte: «Și (fiiĭ luĭ Israil) se vor sui mântuițĭ din muntele Sionuluĭ, ca să isbândéscă asupra munteluĭ luĭ Isav, și va fi a Domnuluĭ împërăția.» Cu alte cuvinte: împërăția adevëruluĭ, cea întemeĭată de *Mântuitorul,* va rëmâne în vecĭ, cum și dice Simbolul Credințeĭ: «a căruĭa împërăție nu va avea sfîrșit.»

Cartea acésta e cea maĭ mică din Cărțile Profetice. E scrisă într'o limbă cam aspră și fără ornamente retorice, dar forméză un întreg de sine stătător și bine ordinat.

Autenticitatea eĭ n'a fost atacată.

§. 27. *Ioná.*

Iona fiiul luĭ Amittaĭ din Gat-Hahefer (tribul Zebulon) a profețit pela anul 820 înainte de Christos.

Scrierea sa (4 capitule) deși are formă istorică, totușĭ este pusă între Cărțile Profetice din

causa că Ioná nu era numaĭ Profet ci și un tip profetic. In ea sĕ expun urmĕtórele: Dumnedeŭ a poruncit luĭ Ioná să se ducă la Ninive ca să predice pocăință. De témă că locuitoriĭ de acolo pot fi prea lesne ĭertațĭ de Dumnedeŭ, Ioná nu se supune. Se duce la Iafo, intră într'o corabie, cu gândul de a fugi la Tarsis (Tartes). Călĕtorind pe mare sĕ întêmplă o furtună atâta de înfricoșată, în cât toțĭ credeaŭ că aŭ să pĭară în valurĭ. Corăbieriĭ îngrozițĭ cer ajutor dela deĭ, însă în zadar. Ioná dormea. El este deșteptat și provocat de corăbierĭ ca să se róge Dumnedeuluĭ sĕŭ spre a-'ĭ scăpa de perdare. Furtuna nu încetéză. Atuncĭ corăbieriĭ gândesc, că trebue să fie cu eĭ vre unul pĕcătos, din a căruĭ pricină viața tuturor este în primejdie, și aruncă sorțĭ pentru dovedirea aceluĭa. Sorțul cade pe Ioná. El spune cine este și ce misiune avea de îndeplinit. După cererea sa este aruncat în mare. Furtuna încetéză. Un *pește mare* [1]) înghite pe Ioná, care stă în peșce treĭ dile și treĭ nopțĭ, rugându-se luĭ Dumnedeŭ. După treĭ dile peșcele asvîrle pe Ioná la țĕrm. Dumnedeŭ poruncesce a dóua óră luĭ Ioná ca să se ducă la Ninive. De astă dată se duce și vesteșce pocăință, pentru care e vreme numaĭ 40 de dile. Ninivitenii se pocăesc și Dumnedeŭ îĭ ĭértă. Ioná sĕ supără de acésta, ĭasă din cetate, îșĭ rógă mórte și-'șĭ face o colibă în care locuește. Dumnedeŭ face să créscă lângă ea o *tivgă* [2]), care îl apără de căl-

[1]). Prin acesta e de înțeles *squalus charcharia*. In Septuaginta stă κῆτος, în traducerea română: *kit mare*. Dar kitul are grumazul fórte îngust, ĭar în charcharia s'aŭ găsit nu numaĭ ómenĭ, ci și caĭ.

[2]). Prin acésta e de înțeles *ricinus cammunis*, care cresce fórte degrab. In traducerea română i se maĭ dice: *cucurbetă*.

dura sóreluĭ. Peste nópte un verme atacă tivga și sĕ usucă. Ioná sĕ supără din noŭ și ĭarășĭ îșĭ rógă mórte. Dumneḑeŭ îl cértă ḑicêndu-ĭ: îțĭ pare rĕŭ că s'a uscat tivga de care întru nimic nu te-aĭ îngrijit; mie să nu-'mĭ pară rĕŭ de cetatea Ninive în care numaĭ prunciĭ nevinovațĭ sînt peste 120.000, afară de vite multe?

Din modul de expunere și din limba care séměnă fórte mult cu cea a Profeților anteriorĭ, se vede că autorul cărțeĭ este Ioná. Ideea că scrierea acésta s'ar fi compus în timpul Maccabeilor, sĕ înlătură prin faptul, că scrierea a figurat în canon, care s'a încheĭat în timpul Profetuluĭ Malahia saŭ îndată după acesta (veḑĭ §. 62).

Ioná este recunoscut de *Mântuitorul Christos* ca preînchipuire a Sa. Și, în adevĕr, Ioná a servit în practică și teorie ideeĭ realisate de *Mântuitorul,* că predica despre pocăință și credință, și mântuirea ce urméză în urma efectuăreĭ acestora, va trece dela Iudeiĭ nepocăițĭ la Păgâniĭ ceĭ pocăițĭ.

§. 28. Miheea.

Miheea a profetisat pentru amêndóuĕ regatele, dar maĭ ales pentru Iuda, patria sa, în timpul luĭ Iotam (759—743), Ahaz (743—727) și Ezechia saŭ Hischia (727—698); deci a fost contiporan cu Isaia.

Cartea sa (7 capitule) cuprinde urmĕtórele: Profetul mustră fără-de-legile, idololatria, lăcomia și alte abaterĭ, și pe profețiĭ ceĭ falșĭ; anunță căderea ambelor regate, dărâmarea Ierusalimuluĭ, exiliul, înapoĭarea în patrie; nașcerea luĭ *Mesia* în Vitleem; fericirea din acele timpurĭ.

In *Cartea luĭ Miheea* sĕ deosebesc treĭ părţĭ (1, 2; 3—5; 6, 7), carĭ staŭ între sine în strînsă legătură.

Afară de profeţia, că *Christos* se va nasce în Vitleem—la care se referă *Sfîntul Apostol şi Evanghelist Mateĭ* (2, 5 şi 6)— e vrednică de luat aminte profeţia luĭ despre dărâmarea Ierusalimuluĭ, din causa fără-de-legilor poporuluĭ evreŭ şi ale căpeteniilor luĭ. Iacă acea profeţie: «Audiţĭ acestea, povăţuitoriĭ caseĭ luĭ Iacov şi aĭ caseĭ luĭ Israil, ceĭ ce urâţĭ judecata şi tóte cele drepte le rĕsvrătiţĭ; ceĭ ce zidiţĭ Sionul cu sângiurĭ şi Ierusalimul cu strâmbătăţĭ; povăţuitoriĭ luĭ pentru darurĭ judecă, şi preoţiĭ luĭ pentru plată rĕspundeaŭ, şi proorociĭ luĭ pentru argint vrăjeaŭ şi pre Domnul se odihneaŭ, dicênd: aŭ nu este Domnul întru noĭ? nu vor veni asupra nóstră rele.— Pentru aceea, pentru voĭ Sionul ca o ţérină sĕ va ara, şi Ierusalimul ca o păzitóre de póme va fi, şi muntele caseĭ întru desiş de dumbravă».

Limba Profetuluĭ e clasică. Stilul, precum se vede din citatul adus, e sublim şi vioĭŭ. Expunerea e plină de asemĕnărĭ şi de tropĭ. Caracteristic profetuluĭ Miheea este trecerea repede dela ameninţare la promisiune şi dimpotrivă.

§. 29. Naum.

Naum a profetisat în regatul Iuda, în a dóua jumătate a domnieĭ regeluĭ Ezechia (727—698), fiind-că din cartea sa resultă, că regatul Israil să risipise şi Asirieniĭ umiliseră regatul Iuda.

In scrierea ce a compus (3 capitule), Naum predice dărâmarea Niniveĭ, care nu ascultă mult de îndemnările profetuluĭ Ioná, şi distrugerea im-

periuluĭ asirian; statul teocratic sĕ va întemeĭa ĭarăşĭ, dar puterea Niniveĭ rĕmâne căḑută pentru tot-de-una.

Iată cum vesteşce Naum, caseĭ luĭ Iuda, eliberarea eĭ: «Zdrobi-voĭŭ toĭagul cu care vrăşmaşul te-a lovit, şi legăturile tale le voĭŭ rupe, că grabnice sînt preste munţĭ picĭórele celuĭ ce binevesteşce şi ale celuĭ ce veşteşce pace.» La acéstă profeţie se referă *Sfîntul Apostol Pavel* în Epistola către Romanĭ, vorbind despre propoveduirea evangelieĭ, care aduce pace între popóre (10 $_{15}$; comp. Naum 1, $_{13}$ şi $_{15}$).

Cele treĭ cuvîntărĭ din carĭ sĕ compune cartea, staŭ în strînsă legătură. In contra unităţeĭ scrieriĭ nu sĕ póte aduce nimic. Limba e scutită de elemente streine, decĭ, e clasică. Stilul e poetic şi clar.

Canonicitatea cărţeĭ n'a fost pusă la îndoĭală nicĭ o dată.

§. 30. *Avacum.*

Din cartea luĭ cunóşcem numaĭ, că era levit. Acésta resultă din inscripţia cap. III.

Avacum preḑice năvălirea Haldeilor (întêmplată după bătălia dela Circesium în anul 607 înainte de Christos), pe care o vor apuca mulţĭ dintre contiporaniĭ sĕĭ.

El a profeţit pe timpul regeluĭ Iosia (641—610), şi anume după anul 629 înainte de Christos[1]).

[1]). Uniĭ aŭ creḑut că Profetul în cestiune este identic cu Avacum, despre care sĕ aminteşce în al 3-lea adaus apocrif la Cartea Daniil (14, $_{32}$); dar aşa ce-va nu e de admis, căcĭ hronologia sĕ împrotiveşce. Anume: în amintitul adaus apocrif sĕ ḑice, între altele, că Cir a provocat pe Daniil să se închine balauruluĭ, fiind-că e viŭ şi mănâncă; Daniil rĕspunde, că va omorî balaurul fără de sabie şi toĭag, aceea ce a şi făcut; poporul se revoltă şi cere ca Daniil să fie pedepsit; Profetul Daniil a fost aruncat într'o grópă

Scrierea Profetuluĭ Avacum constă din treĭ capitule. De cuprins profetic sînt numaĭ cele dintâĭ dóuĕ capitule. Capitolul al treĭlea este o cântare. In primul capitul preḑice devastarea și distrugerea regatuluĭ Iuda de către Haldeĭ din pricina rĕutățeĭ și stricăciuneĭ poporuluĭ.

In capitulul al doilea preḑice căderea Haldeilor din causa sumețieĭ și cruḑimeĭ lor.

In cântare, laudă măreția și binefacerile divine către poporul cel ales, care, la rândul sĕŭ se arată, însă, rĕŭ și neascultător.

Acéstă cântare e întrebuințată în Biserica creștină, ca temeĭŭ, în fie-care a treĭa odă din canóne.

In cap. 2 vers. 4 din profeția sa, Avacum ḑice: «Cel drept al meŭ din credință va fi viŭ.» *Sfîntul Apostol Pavel* citéză acest adevĕr de dóuĕ orĭ: în Epistola către Romanĭ (1, $_{17}$) și în Epistola către Galatenĭ (3, $_{12}$).

Caracteristica stiluluĭ luĭ Avacum este sublimitatea și însuflețirea. Acestea denotă epoca în care profeția era în flóre.

Limba se deosebeșce prin multe expresiunĭ alese, ce sînt propriĭ numaĭ acestuĭ autor.

Redactarea cărțeĭ este a autoruluĭ (2, $_{2}$).

Autenticitatea eĭ a fost recunoscută tot-de-una.

---

cu leĭ, în care a stat șése ḑile, fără să i se întêmple ce-va; în ḑiua a șésea un óre carele Avacum ducea în Palestina demâncare secerătorilor la câmp; pe când ducea, a fost luat de un înger și dus prin aer în Babilon la Daniil. Cum se vede, domnitor era Cir (558—529). Profetul Avacum a profetisat după al 12-lea an de domnie a luĭ Iosia, rege în Iuda (641—610). Cir a ocupat Babilonia la 536 saŭ 537. Avênd în vedere atât acéstă dată, cât și anul 629 când profetul Avacum 'șĭ-a început misiunea de profet, urméză că el se afla, în timpul ocupăreĭ Babilonieĭ de către Cir, în etate de 92 saŭ 93 de anĭ, ceea ce însemnéză că trebue să fi fost maĭ mare de 100 de anĭ, de óre-ce trebue socotit atât timpul ce a trecut până să profetiseze, cât și timpul ce a trecut dela ocuparea Babilonieĭ de către Cir până la aruncarea luĭ Daniil în grópa cu leĭ. Dar, date istorice positive nu avem, că Profetul Avacum ar fi ajuns acéstă vîrstă înaintată.

periuluĭ asirian; statul teocratic sĕ va întemeĭa ĭarăşĭ, dar puterea Ninivei rĕmâne căḑută pentru tot-de-una.

Iată cum vesteşce Naum, caseĭ luĭ Iuda, eliberarea eĭ: «Zdrobi-voĭŭ toĭagul cu care vrăşmaşul te-a lovit, şi legăturile tale le voĭŭ rupe, că grabnice sînt preste munţĭ piciórele celuĭ ce binevesteşce şi ale celuĭ ce veşteşce pace.» La acéstă profeţie se referă *Sfîntul Apostol Pavel* în Epistola către Romanĭ, vorbind despre propoveduirea evangheliei, care aduce pace între popóre (10 $_{15}$; comp. Naum 1, $_{13}$ şi $_{15}$).

Cele treĭ cuvîntărĭ din carĭ sĕ compune cartea, staŭ în strînsă legătură. In contra unităţeĭ scriereĭ nu sĕ póte aduce nimic. Limba e scutită de elemente streine, decĭ, e clasică. Stilul e poetic şi clar.

Canonicitatea cărţeĭ n'a fost pusă la îndoĭală nicĭ o dată.

§. 30. *Avacum.*

Din cartea luĭ cunóşcem numaĭ, că era levit. Acésta resultă din inscripţia cap. III.

Avacum preḑice năvălirea Haldeilor (întêmplată după bătălia dela Circesium în anul 607 înainte de Christos), pe care o vor apuca mulţĭ dintre contiporaniĭ sĕĭ.

El a profeţit pe timpul regeluĭ Iosia (641—610), şi anume după anul 629 înainte de Christos[1]).

---

[1]). Uniĭ aŭ creḑut că Profetul în cestiune este identic cu Avacum, despre care sĕ aminteşce în al 3-lea adaus apocrif la Cartea Daniil (14, $_{32}$); dar aşa ce-va nu e de admis, căcĭ hronologia sĕ împrotiveşce. Anume: în amintitul adaus apocrif sĕ ḑice, între altele, că Cir a provocat pe Daniil să se închine balauruluĭ, fiind-că e viŭ şi mănâncă; Daniil rĕspunde, că va omorî balaurul fără de sabie şi toĭag, aceea ce a şi făcut; poporul se revoltă şi cere ca Daniil să fie pedepsit; Profetul Daniil a fost aruncat într'o grópă

Scrierea Profetuluĭ Avacum constă din treĭ capitule. De cuprins profetic sînt numaĭ cele dintâĭ dóuĕ capitule. Capitolul al treĭlea este o cântare. In primul capitul preḑice devastarea și distrugerea regatuluĭ Iuda de către Haldeĭ din pricina rĕutățeĭ și stricăcĭuneĭ poporuluĭ.

In capitulul al doilea preḑice căderea Haldeilor din causa sumețieĭ și cruḑimeĭ lor.

In cântare, laudă măreția și binefacerile divine către poporul cel ales, care, la rândul sĕŭ se arată, însă, rĕŭ și neascultător.

Acéstă cântare e întrebuințată în Biserica creștină, ca temeĭŭ, în fie-care a treĭa odă din canóne.

In cap. 2 vers. 4 din profeția sa, Avacum ḑice: «Cel drept al meŭ din credință va fi viŭ.» *Sfîntul Apostol Pavel* citéză acest adevĕr de dóuĕ orĭ: în Epistola către Romanĭ (1, $_{17}$) și în Epistola către Galatenĭ (3, $_{12}$).

Caracteristica stiluluĭ luĭ Avacum este sublimitatea și însuflețirea. Acestea denotă epoca în care profeția era în flóre.

Limba se deosebeșce prin multe expresiunĭ alese, ce sînt propriĭ numaĭ acestuĭ autor.

Redactarea cărțeĭ este a autoruluĭ (2, $_{2}$).

Autenticitatea eĭ a fost recunoscută tot-de-una.

cu leĭ, în care a stat șése ḑile, fără să i se întâmple ce-va; în ḑiua a șésea un óre carele Avacum ducea în Palestina demâncare secerătorilor la câmp; pe când ducea, a fost luat de un înger și dus prin aer în Babilon la Daniil. Cum se vede, domnitor era Cir (558—529). Profetul Avacum a profetisat după al 12-lea an de domnie a luĭ Iosia, rege în Iuda (641—610). Cir a ocupat Babilonia la 536 saŭ 537. Avênd în vedere atât acéstă dată, cât și anul 629 când profetul Avacum 'șĭ-a început misiunea de profet, urméză că el se afla, în timpul ocupăreĭ Babilonieĭ de către Cir, în etate de 92 saŭ 93 de anĭ, ceea ce însemnéză că trebue să fi fost maĭ mare de 100 de anĭ, de óre-ce trebue socotit atât timpul ce a trecut până să profetiseze, cât și timpul ce a trecut dela ocuparea Babilonieĭ de către Cir până la aruncarea luĭ Daniil în grópa cu leĭ. Dar, date istorice positive nu avem, că Profetul Avacum ar fi ajuns acéstă vîrstă înaintată.

§. 31. Sofonie.

Ca nicĭ unul dintre Profeţĭ, *Sofonie* nu se mulţămeşce a spune numaĭ al cuĭ fiŭ este, ci pomeneşce şí alţĭ ascendenţĭ aĭ sĕĭ, ḑicênd: «fiĭul luĭ Cuş, fiĭul luĭ Godolia, fiĭul luĭ Amaria, fiĭul luĭ Ezechia» (1, $_1$). In acest din urmă, numit fără altă determinare maĭ de aprópe, de óre ce autorul îl presupune destul de bine cunoscut cetitorilor sĕĭ, sĕ recunóşce regele Ezechia saŭ Hischia (727—698) din Iuda. Prin urmare Sofonie ar fi fost strănepot al regeluĭ Ezechia, saŭ cel puţin el făcea parte dintre ceĭ nobilĭ, cărora el sĕ şi adreséză cudeosebire.

Sofonie însuşĭ spune, că a profeţit în timpul luĭ Iosia (1, $_1$) regele Iúdeĭ (641—610). Acésta resultă şi din cuprinsul cărţeĭ, maĭ ales din împrejurarea, că el vorbeşce de căderea Niniveĭ ca de ce-va ce avea să se întêmple, precum s'a şi întêmplat în anul 605.

Cartea ş'a compus-o Sofonie înainte de anul al 18-lea al domnieĭ luĭ Iosia, de óre ce în carte sĕ aminteşce de rĕmăşiţele cultuluĭ idololatru,— rĕmăşiţe ce aŭ fost înlăturate de regele Iosia (între al 12-lea şi al 18-lea an al domnieĭ luĭ).

In carte (treĭ capitule) Sofonie preḑice apropiata distrugere a regatuluĭ Iuda din causa necredinţeĭ şi idololatrieĭ; provócă la pocăinţă şi îndémnă pe ceĭ cucernicĭ să nu se abată dela Legea Domnuluĭ. Preḑice peirea Filistenilor, Moabiţilor, Asirienilor (cu Ninive) şi a altor popóre ce aŭ asuprit pe poporul cel ales. Poporul Domnuluĭ va suferi; partea luĭ cea bună sĕ va înapoĭa din exil şi sĕ va bucura de fericirea la care vor fi chemate tóte popórele.

El mângâe Ierusalimul, încredinţêndu-l că în-

tr'o ḑi Domnul va fi în mijlocul luĭ: «Bucură-te fórte fata Sionuluĭ! Vesteșce fata Ierusalimuluĭ! Veseleșce-te și te mângâe din tótă inima ta! Șters-a Domnul nedreptățile tale și te-a isbăvit din mâna vrășmașilor tĕĭ. Impĕrăți-va Domnul în mijlocul tĕŭ și nu veĭ maĭ vedea rele» (3, $_{14}$ și $_{15}$). Promisiunile cele ce preḑice aicĭ Sofonie, sĕ referă șí la Biserica luĭ *Christos*, pentru care sĕ cetește acéstă profeție la Duminica Stâlpărilor.

Tóte trele capitulele formézǎ un întreg, care, ca la nicĭ unul din Profețĭ, are în vedere de o potrivă iconomia rĕsplătitóre și pedepsitóre a luĭ Dumneḑeŭ.

Profetul n'are nimic care să se raporte în chip explicit la persóna viitoruluĭ *Mântuitor*, totușĭ, tonul general al sfîrșituluĭ cărțeĭ sale este mesianic.

Autenticitatea cărțeĭ acesteea nu e contestată.

§. 32. *Agheŭ.*

Profetul *Agheŭ* 'șĭ-a început activitatea în anul al doilea al regeluĭ persan Dariŭ I Istaspe (521—485), adecă dela anul 520 înainte. Prin urmare a fost contimporan cu guvernatorul *Zerubabel* și cu arhiereul *Iosua*. Amănunte asupra persóneĭ luĭ, n'avem. Până când îșĭ va fi continuat activitatea profetică, nu cunóșcem.

Scrierea sa sĕ compune din dóuĕ capitule.

In cap. I cértă pe Evreiĭ înapoiațĭ din captivitate, pentru negligența în reedificarea templuluĭ, pe când eĭ îșĭ fac palate frumóse, ḑicêndu-le, că seceta și fómetea ce-'ĭ bântue, e ca pedépsă pentru nepăsarea lor.

In cap. II mângâe pe bĕtrâniĭ carĭ vĕḑuseră mărirea și strălucirea templuluĭ luĭ Solomon, și

sĕ plîngeaŭ, că templul de acum nu va fi ca acela, ḑicêndu-le, că templul al doilea, deși este lipsit de mulțimea auruluĭ și argintuluĭ, totușĭ el va fi maĭ măreț decât cel dintâĭ, de óre-ce în el va veni Cel dorit de tóte popórăle, adecă *Mesia*. Mustră pe preoțĭ și pe popor din causa darurilor lor necurate, și spune luĭ Zerubabel, că în timpurile viitóre casa luĭ Davíd are să fie ĭarășĭ preamărită.

Deși cartea acésta este scrisă după captivitatea babilonică, totușĭ, limba eĭ este aprópe liberă de haldaisme. Expunerea e în prosă. In profețíĭ are avênt poetic. Stilul devine vioĭŭ prin multele întrebărĭ.

Canonicitatea cărțeĭ a fost recunoscută totde-una.

§. 33. *Zaharia.*

Profetul *Zaharia* a fost din tribul Levi, adecă din neam preoțesc, fiind-că dînsul ḑice despre sine, că este «fiĭul luĭ Barahia, fiĭul luĭ Ido» (1, $_{1}$, $_{7}$). Dacă aminteșce șí de Ido, este pentru cuvîntul, că era maĭ cunoscut ca Barahia. In *Cartea Neemia* (12, $_{4}$) sĕ spune, că între căpeteniile familiilor preoțeșcĭ a venit, cu Zerubabel și Iosua, din captivitate, șí un *Ido*. N'avem cuvînt de îndoĭală că acest Ido a fost moșul luĭ Zaharia, Profetul de care ne ocupăm.

Zaharia a fost chemat la profeție, de tênĕr. Activitatea 'șĭ-a început-o cu dóuĕ lunĭ în urma luĭ Agheŭ. El era Profet șí în timpul arhiereuluĭ Ioachim, urmașul luĭ Iosua (Neem. 12, $_{16}$), dar nu sĕ șcie cât timp a maĭ continuat.

Cartea luĭ Zaharia sĕ compune din 14 capitule, divisate în treĭ părțĭ:

Partea întâĭa (cap. 1—8) cuprinde: îndemnare la pocăință (1, $_{1}$—$_{6}$) și nóuě visiunĭ (numite nocturne, fiind-că i s'aŭ împărtășit nóptea), de cuprins felurit, unele explicate (1, $_{7}$—cap. 6). Bětrânii l'aŭ întrebat dacă aŭ a maĭ ține cele patru posturĭ[1]) adoptate de Evreĭ în timpul exiliuluĭ, în vederea momentelor însemnate ale catastrofeĭ pricinuită de Haldeĭ. In urma înșciințăreĭ priimită dela *Iehova*, Profetul le spune, că de acum înainte acele posturĭ vor fi, pentru Iuda, de bucurie și de veselie. Mustră apoĭ neascultarea poporuluĭ și vorbeșce despre viitorul mesianic.

In *partea a dóua* (cap. 9—11) anunță pedepse: Damascului, Filistenilor, Tiruluĭ, Asirieĭ și Egiptuluĭ. Regele Sionuluĭ va eși învingětor și Israil va prospera maĭ mult decât alte popóre; ceĭ carĭ nu se pocăesc, vor fi aspru pedepsițĭ.

Partea treĭa (cap. 12—14): contrariĭ luĭ Dumneḑeŭ vor fi nimicițĭ; Israil pocăindu-se va fi mântuit. Suferințele luĭ *Mesia*, pedépsa vrășmașilor Luĭ și mărirea Sionuluĭ, în care va trona Domnul pămêntuluĭ.

Iacă una din profețiile luĭ Zaharia, relative la *Mesia:* «Bucură-te fórte fata Sionuluĭ, vesteșce fata Ierusalimuluĭ, ĭată împěratul těŭ vine la tine drept și însușĭ mântuitor, blând și călare pre asină și pre mânz têněr» (9, $_{9}$). La acéstă profeție se referă *Sfîntul Apostol și Evanghelist Mateĭ* când istoriseșce despre intrarea luĭ *Isus Christos* în Ierusalim (21, $_{5}$).

Cartea luĭ Zaharia are unitate; singuraticele părțĭ ale eĭ staŭ între sine în strînsă legătură. Starea poporuluĭ, în urma exiliuluĭ, e zugrăvită

[1]). Veḑĭ §. 49 în «*Arheologia Biblică*» alcătuită de mine; 1903, Bucureștĭ.

cu atâta fidelitate, în cât numaĭ un martur ocular ca Zaharia a putut-o descrie așa.

In canon tóte cele 14 capitule, din carĭ sĕ compunea *Cartea luĭ Zaharia*, aŭ fost considerate ca un întreg[1]).

§. 34. Malahia.

Cel din urmă dintre Profețĭ este *Malahia*. Persóna luĭ e atât de puțin cunoscută, în cât tradiția ebraică vede în el pe *Ezra*, saŭ pe un «înger al luĭ Iehova» (Malachias=îngerul luĭ Iehova). Cu tóte acestea, din comparația *Cărțeĭ luĭ Malahia* cu *Cartea luĭ Neemia* se póte demonstra, că Malahia a fost contimporan cu Ezra și Neemia și că a profetisat pe timpul când Neemia venise a dóua óră în Ierusalim, adecă după anul al 32-lea de domnie a regeluĭ persan Artaxerse I Longimanul (465 saŭ 474—424).

In cartea sa (3 capitule; în Septuaginta și în traducerea română 4 capitule) Profetul Malahia compară sórtea tristă a poporuluĭ israiltean cu sórtea altor popóre, și găseșce că aceea a poporuluĭ ales e maĭ bună. Mustră pe preoțĭ din causa că priimesc la templu darurĭ ilegale și din causa lipseĭ de zel în îndeplinirea datoriilor chemăreĭ lor. Cértă pe ceĭ ce se căsătoresc cu femeĭ de alt neam și pe ceĭ ce se desfac în chip arbitrar de legătura conjugală cu femeile legitime. Mustră poporul pentru-că asupreșce pe vĕduve și pentru-că nu dă ḑeciuĭală la templu, și'l pro-

---

[1]) In Mateĭ 27, $_9$ sĕ citéză o profeție sub numele luĭ Ieremia, dar care nu sĕ află la acesta, ci are cea maĭ mare asemĕnare cu Zaharia 11, $_{12}$, $_{13}$. A se atribui Apostoluluĭ și Evangelistuluĭ Mateĭ *greșală de memorie*, este în adevĕr *greșală*, căcĭ basa preḑicereĭ din Zah. cap. 11, vers. 12 și 13 este în Ieremia cap. 18 și 19.

vócă să păzéscă Legea Domnuluĭ, căcĭ ḑiua judecățeĭ are să vie. In sfîrșit preḑice pe *Mesia;* ca înainte mergĕtor al Acestuĭa, Iehova va trimite pe Profetul *Ilie.*

Reproducem aicĭ acéstă din urmă profeție: «Iată eŭ voĭŭ trimite vóuĕ pre Ilie profetul, maĭ înainte până ce va veni ḑiua Domnuluĭ cea mare și luminată, care va întórce inima tatăluĭ spre fiŭ și inima omuluĭ spre vecinul sĕŭ, ca să nu viŭ și să bat pămêntul de tot.» Acéstă profeție se înțelege despre *Ión Botezătorul,* cum o aplică însușĭ *Mântuitorul* (la Mateĭ 17, $_{12}$).

Limba din *Cartea luĭ Malahia* e destul de curată. Stilul e cam neîngrijit și maĭ inferior decât al Profeților de maĭ înainte; totușĭ, e destul de elegant pentru timpul de decadență al literatureĭ ebraice.

CAP. III. AGHIOGRAFELE, ADECĂ SCRIERILE SFINTE, SAŬ SCRIERILE CELE-L-ALTE.

§. 35. Impărțirea și caracterul lor.

Aghiografele sĕ împart în:

a). Cărțĭ poetice: Psalmiĭ, Proverbele, Cartea Iov, Cântarea Cântărilor, Plîngerile și Eclesiastul.

b). Cărțĭ profetice: Daniil.

c). Cărțĭ istorice: Rut, Cronicele, Ezra, Neemia și Estír.

Aceste cărțĭ fac parte integrantă din cărțile Sfinteĭ Scripturĭ a Testamentuluĭ Vechĭŭ. Legea, Profețiĭ și Aghiografele se întregesc reciprocamente. Cu tóte acestea, Aghiografele nu sînt normative pentru teocrație, ca Legea și Profețiĭ, de óre ce ele sînt róde ale vieței religióse, dusă și desvoltată în basa Legeĭ și a Profeților. Acésta formézā nota distinctivă dintre ele.

A). CĂRȚILE POETICE.

§. 36. *Cartea Psalmilor.*

Nicĭ una din scrierile Vechĭuluĭ Testament nu este așa de mult întrebuințată în Biserică, la serviciile dumnedeeșcĭ, cum este *Cartea Psalmilor*. Din acésta se póte constata, cât de însĕmnată este cartea de care ne ocupăm. Insĕmnătatea eĭ constă maĭ ales în aceea, că Psalmiĭ cuprind, în stihurĭ scurte și pline de avênt poetic, ideile religióse și morale cele maĭ înalte. Cu ast-fel de ideĭ caută șí Biserica a nutri pe credincĭoșĭ, în slujba de tóte dilele, și de aceea în decursul fie-căreĭ sĕptĕmânĭ sĕ cetesc în Biserică toțĭ Psalmiĭ, ĭar în timpul sfîntuluĭ și mareluĭ post, *Cartea Psalmilor* sĕ ceteșce de dóuĕ orĭ pe sĕptĕmână.

Tot pentru cuprinsul lor înalt, religios și moral, Psalmiĭ trebuesc cunoscuțĭ maĭ ales de slujitoriĭ Altaruluĭ. De aceea canónele rânduesc a nu sĕ hirotonisi nimenea în ierarhia bisericéscă, dacă nu dovedeșce că cunóșce între altele și *Cartea Psalmilor*. *Ghenadie* Patriarhul Constantinopoleĭ (458) mergea șí maĭ departe. El nu hirotonea nicĭ un preot care n'ar fi șciut Psalmiĭ pe dinafară (*Teodor Anagnostul,* Istoria bisericéscă, cartea I).

Psalmiĭ sînt în numĕr de 150 [1]). Eĭ pórtă diferite titlurĭ, din carĭ unele privesc cuprinsul lor, altele se referă la cântărețul cel maĭ de frunte,

[1]) Maĭ există încă și al 151-lea Psalm, dar care este apocrif. El sĕ începe cu vorbele: «Mic eram între frațiĭ meĭ.» In acest Psalm sĕ represintă însușĭ Davíd dicênd, că deși era cel maĭ mic dintre frațĭ și nimic alt decât un simplu păstor, totușĭ Dumnedeŭ l'a învrednicit ca să fie uns rege și să învingă pe Goliat. Autorul, desigur un ĭudeŭ elinist, a trăit, probabil, pe timpul Maccabeilor și a scris Psalmul în limba grécă.

care urma să-'l execute împreună cu cântăreții de sub conducerea sa; altele privesc timpul în care aŭ a se executa eĭ, cum sînt Psalmiĭ numițĭ aĭ *treptelor* saŭ aĭ *suirilor;* altele în fine se referă la autoriĭ lor [1]).

Psalmiĭ aŭ de autor pe *Davíd;* sînt însă și Psalmĭ carĭ nu sînt compușĭ de el, pentru-că cuprind împrejurărĭ carĭ aŭ fost saŭ anterióre, saŭ posterióre luĭ Davíd. Cu tóte acestea, fiind-că numĕrul Psalmilor compușĭ de Davíd este destul de considerabil (73), întréga colecțiune de Psalmĭ pórtă numele luĭ (*a potiori fit denominatio).*

Colecțiunea celor 150 de Psalmĭ sĕ numeșce îndecomun «*Psaltire.*» Acest cuvînt, ca și cuvîntul *psalm* saŭ *imn*, însemnéză: a) cântare cu un instrument musical cu córde, b) cântare executată cu acompaniarea vre unuĭ instrument musical cu córde, c) cântare lirică religiósă [2]), care se execută la cultul divin. In acest din urmă sens sĕ ĭa numirea de *Psaltire*, ce se dă colecțiuneĭ celor 150 de Psalmĭ.

Când Psalmiĭ aŭ fost adunațĭ la un loc, întréga colecțiune s'a divisat în cincĭ părțĭ, după analogia numĕruluĭ cărților luĭ Moïse saŭ a Pentateuhuluĭ,—dovadă despre cinstea cea mare de care sĕ bucuraŭ Psalmiĭ șí la Evreĭ. Partea I cuprinde 41 Psalmĭ; partea II, 31; partea III, 17; partea IV, 17; partea V, 44.

Pentru usul liturgic *Psaltirea* s'a împărțit, în Biserica creștină, în 20 de catisme [3]) saŭ șederĭ,

[1]). In 39 de Psalmĭ găsim de 71 de orĭ (în Avacum, cap. 3, de 3 orĭ) cuvîntul *sela*, explicat felurit. Cea maĭ probabilă explicare ar fi aceea după care cuvîntul ar însemna: *pausă.*

[2]). Cântarea lirică, poesia lirică este manifestarea sentimentelor produse de Religiune asupra interioruluĭ omuluĭ.

[3]). Și anume: I: Ps. 1—8; II: 9—16; III: 17—23; IV: 24—31; V: 32—36; VI: 37—45: VII: 46—54; VIII: 55—63; IX: 64—69;

pentru-că credincioșiĭ pot ședea în timpul cetireĭ *Psaltireĭ*.

După *cuprins* Psalmiĭ sĕ împart în: Psalmĭ de laudă și mulțămită, de rugăciune, de tânguire și pocăință saŭ moralĭ în genere, didacticĭ, istoricĭ, profeticĭ.

Ca Psalmĭ *de laudă și mulțămită* aducem, ca exemplu, psalmul 145: «Laudă suflete al meŭ

X: 70—76; XI: 77—84; XII: 85—90; XIII: 91—100; XIV: 101—104; XV: 105—108; XVI: 109—117; XVII: 118; XVIII: 119—133; XIX: 134—141, și a XX-a: 142—150.

Traducerea celor 70 (LXX) sĕ deosebeşce de textul original în ceea ce priveşce *numĕrarea* Psalmilor; anume: Ps. 9 și 10 din textul ebraic s'aŭ contras în Ps. 9 în LXX; Ps. 114 și 115 din textul original s'aŭ îmbinat în Ps. 113 în LXX; Ps. 116 din textul original s'a împărțit în Ps. 114 și 115 în LXX; în fine Ps. 147 din textul ebraic s'a împărțit în Ps. 146 și 147 în LXX. Aşa că, ţinêndu-se sémă de acéstă deosebire, potrivire de numerotație între Psalmiĭ din textul original și ceĭ din traducerea celor 70 saŭ Septuaginta (și din Vulgata; veḑĭ §. 65, 2) este numaĭ dela Ps. 1—8 și dela Ps. 148—150; încolo, numerotația e în minus cu unu în LXX şi Vulgata, față de numerotația din textul original. Afară de acestea, numerotarea verseturilor, din carĭ sĕ compun Psalmiĭ, diferă în diversele edițiunĭ, precum diferă une orĭ și împărțirea în capitule chiar, în verseturĭ, și a altora din cărțile biblice.

Iacă tabela de corespondență dintre Psalmiĭ din textul original și LXX:

Textul original:	Septuaginta:
1—8	1—8.
9—10	9.
11—113	10—112.
114. 115	113.
116	141. 115.
117—146	116—145.
147	146. 147.
148—150	148—150.

pre Domnul! Lăuda-voiŭ pre Domnul în viața mea, cânta-voiŭ Dumnedeuluĭ meŭ până ce voiŭ fi....»; saŭ Ps. 135: «Mărturisiți-vě Domnuluĭ că este bun, că în véc este mila luĭ. Mărturisiți-vě Dumnedeuluĭ Dumnedeilor, că în véc este mila luĭ. Mărturisiți-vě Domnuluĭ Domnilor, că în véc este mila luĭ.....»

Ca Psalm *de rugăcĭune,* Ps. 140: «Dómne strigat-am către tine, audi-mě! Ia aminte glasul rugăcĭuneĭ mele, când strig către tine....»

Ca Psalm *de tânguire și pocăință,* Ps. 3: «Dómne, căcĭ s'aŭ înmulțit ceĭ ce mě necăjesc, mulțĭ sě scólă asupra mea, mulțĭ dic sufletuluĭ meŭ: nu este mântuire luĭ întru Dumnedeul luĭ? Iar tu, Dómne, sprijinitorul meŭ eșcĭ, slava mea și cel ce înalțĭ capul meŭ....»; saŭ Ps. 50: «Miluesce-mě, Dumnedeule, după mare mila ta, și, după mulțimea îndurărilor tale, șterge fără-delegea-mea.....»

Ca Psalm *didactic,* Ps. 14: «Dómne, cine va locui în locașul těŭ, saŭ cine se va sălășlui în muntele cel sfînt al těŭ?—cel ce umblă fără prihană și face dreptate, cel ce grăesce adevěr în inima sa, care n'a viclenit în inima sa și n'a făcut rěŭ vecinuluĭ sěŭ....». Didactic este, bună-óră, și Ps. 118: «Fericițĭ ceĭ fără prihană în cale, cariĭ umblă în legea Domnuluĭ....»; de aceea sě cetesce în fie-care di — cu câte-va excepțiunĭ— la rugăcĭunea de mĭedul nopțeĭ.

Ca Psalm *istoric,* Ps. 136: «La rîul Vavilonuluĭ, acolo am ședut și am plîns, când ne-am adus aminte de Sion. In sălciĭ, în mijlocul lor, am spânzurat organele nóstre... Cum vom cânta cântarea Domnuluĭ în pământ strein? De te voiŭ uĭta Ierusalime, uĭtată să fie drépta mea; să se

lipéscă limba mea de cerĭul gureĭ mele, de nu-'mĭ voiŭ aduce aminte de tine....»

Ca Psalm *profetic*, Ps. 21: «Dumneḑeule, Dumneḑeul meŭ, ĭa aminte spre mine! Pentru ce m'aĭ lăsat? Departe de mântuirea mea, cuvintele greşélelor mele.... Toţĭ ceĭ ce m'aŭ vĕḑut, m'aŭ batjocurit, grăit-aŭ cu buzele, clătinat-aŭ cu capul; nădĕjduit-a spre Domnul, isbăvéscă-'l pre dînsul, mântuĭască-'l, că-'l voeşce pre el....». Când auḑim acest Psalm, pare că ne aflăm lângă crucea Domnuluĭ şi auḑim cuvintele de batjocură ale vrăşmaşilor Luĭ; de aceea le şi citéză *Evanghelistul Mateĭ* (cap. 27) şi *Marcu* (cap. 15).

Din cele expuse până aicĭ vedem, că drept a judecat *Sfîntul Amvrosie*, numind *Cartea Psalmilor*: mângâerea tuturor vîrstelor, îndestularea tuturor trebuinţelor sufleteşcĭ; în eĭ găsim legea, care ne povăţueşce, istoria, care ne instrueşce, profeţia, care ne învaţă viitorul; găsim în ea o morală desăvîrşită, care mişcă inima şi înduplecă sufletul.

Pentru multa întrebuinţare în Creştinism a *Psaltireĭ*, s'aŭ făcut şi prescurtărĭ din ea. Aşa a făcut *Fericitul Augustin*, pentru muma sa, şi *Ghenadie Scolariul* Patriarhul Constantinopoleĭ (seculul al 15-lea), pentru a sĕ ceti de către Creştinĭ, şi maĭ ales de Monahĭ, prin casele lor. Ambele prescurtărĭ sînt traduse şi în limba română.

§. 37. Proverbele luĭ Solomon.

După cum Davíd a adus poesia sfîntă, în forma *lirică*, la culmea de înflorire, prin Psalmĭ, tot ast-fel *Solomon* a adus la cea maĭ mare înflorire poesia *didactică* [1]).

[1]) Pe când poesia *lirică* — precum am spus (§. 36, pagina

Unul dintre monumentele poesieĭ didactice a Testamentuluĭ Vechĭŭ îl forméză *Proverbele* (Parimiile) *luĭ Solomon*.

Cu tóte că proverbe, în înțelesul nostru, găsim și în Sfînta Scriptură (Gen. 10, $_9$; I Sam. [I Imp.], 10, $_{12}$; etc.), totușĭ, aicĭ cuvîntul *proverbe* însemnéză *ḑicerĭ*, în înțeles de: *asemĕnărĭ, parabole, sentințe*.

Caracteristica cărțeĭ *Proverbele* este urmĕtórea: Legea cu adevĕrurile eĭ religióse și morale, desvoltate prin profeție și prin divina conducere a poporuluĭ, este un indiciŭ sigur despre mâna providențială. Ca urmare, Legea fiind diriguitóre în tóte împrejurările viețeĭ, omul trebue să-'șĭ îndrepteze lucrările după voea luĭ Dumneḑeŭ, și tot după acésta să cugete asupra contraḑicerilor și enigmelor din viață. Terenul expresiuneĭ acestor adevĕrurĭ sînt *Proverbele*. Totalitatea acestor adevĕrurĭ sĕ numeșce «*înțelepcĭune*»—culminând în frica, adecă respectul de Dumneḑeŭ—în opunere cu «*nebunia*» pĕcatuluĭ.

Cartea Proverbelor luĭ Solomon constă din 31 capitule. Ultimele dóuĕ capitule (30 și 31) sînt adause. După prefață urméză treĭ părțĭ bine distinse:

Partea I (1, $_7$—cap. 9) constă dintr'o introducere generală, în care autorul laudă înțelepcĭunea și îndémnă la agonisirea eĭ.

Partea II (10—24; acéstă parte s'ar putea subdivide în dóuĕ: X,1—XXII, 16 și XXII, 17—XXIV) conține ḑicerĭ și sentințe, adese-orĭ fără legătură, cu privire la frica de Dumneḑeŭ și înțelepcĭune, în opunere cu neînțelepcĭunea și pĕcatul.

Partea III (25—29) ĭarășĭ constă din ḑicerĭ și

87, nota 2)—este manifestarea sentimentelor produse de Religiune asupra interioruluĭ omuluĭ, poesia *didactică* este instruirea altora asupra impresiunilor interne dobândite prin Religiune.

sentințe fără legătură; în ea sĕ tratéză diferite subiecte, în mare parte morale.

Părței a treia i s'a dat—ca drept caracterisare—numirea de «cartea poporuluĭ», ĭar părțeĭ a dóua, «cartea tineretuluĭ.»

In primul adaus saŭ apendice (cap. 30) sînt povețele luĭ Agur.

In al doilea adaus saŭ apendice (cap. 31) sînt sfaturile date luĭ Lemuel de mumă-sa (v. 1—9), și lauda—în poesie alfabetică[1])—femeeĭ harnice și virtuóse (v. 10—31).

La începutul cărțeĭ este acest titlu: «*Proverbele luĭ Solomon fiĭul luĭ David regele luĭ Israil*». Din acésta ar resulta, că autorul întregeĭ cărțĭ—afară de adause—este Solomon. Dar în carte maĭ avem dóuĕ titlurĭ, afară de cele ale adausurilor[2]). Cu unul sĕ începe partea dóua a cărțeĭ: «*Proverbele luĭ Solomon*»; cu altul sĕ începe partea treĭa: «*Şi acestea sînt proverbele luĭ Solomon, pe carĭ le-a adunat bărbațiĭ luĭ Ezechia, regele luĭ Iuda*».In vederea acestor dóuĕ titlurĭ am putea ḑice, că Solomon nu este autor al întregeĭ cărțĭ, ci al celeĭ maĭ însĕmnate părțĭ din ea. Cu tóte acestea, în considerație că Solomon ni se presintă (în I [III] Regiĭ 5, $_{11}$, $_{14}$, etc.) ca cel maĭ înțelept dintre contimporaniĭ sĕĭ, și ca autor a 3000 de ḑicerĭ (I [III] Regiĭ 5, $_{12}$), ĭar cartea de care ne ocupăm conține abĭa 600, cu tot dreptul s'ar putea ḑice, că el este autorul și al acelor părțĭ în carĭ el nu este amintit. Sîntem în drept cu atât maĭ mult a crede acésta, cu cât unitatea

[1]). Despre cea maĭ usitată *formă a poesieĭ ebraice* veḑĭ și «*Ermeneutica Biblică*» alcătuită de mine, pag. 128, *în notă;* Bucureștĭ, 1895 și 1899.

[2]). Primul adaus pórtă titlul: «Cuvintele luĭ Agur fiĭul luĭ Iake», ĭar al doilea: «Cuvintele luĭ Lemuel regele, carĭ l'a învĕțat mumă-sa».

de stil domină în întréga carte. *Cartea Eclesiastul*—de care ne vom ocupa (vedĭ §. 41)—părinţiĭ şi scriitoriĭ bisericescĭ privesc la *Solomon* ca la autorul *Proverbelor*.

Incercările de a ataca autenticitatea acesteĭ cărţĭ aŭ rĕmas infructuóse.

Autoriĭ celor dóuĕ adause nu sînt cunoscuţĭ. Titlurile cărţeĭ probéză, că redactarea de acum a cărţeĭ «Proverbele», nu este a luĭ Solomon. Acésta resultă şi din modul cum traduce Septuaginta titlul din 25, $_1$: «*Şí acestea sînt ḑicerile luĭ Solomon, cele neîndoĭose, pe carĭ le-aŭ scos bărbaţiĭ luĭ Ezechia regele luĭ Iuda*». Decĭ e probabil, că în timpul regeluĭ Ezechia (727—698), bărbaţĭ înţelepţĭ aŭ adunat ḑicerile compuse de Solomon şi păstrate de cancelarul statuluĭ. N'avem nicĭ un cuvînt de a ne îndoi, că tot aceĭ bărbaţĭ aŭ anexat la *Proverbele luĭ Solomon*, cele dóuĕ apendice.

§. 38. Cartea Iov.

Unul dintre cele maĭ frumóse monumente ale poesieĭ didactice este *Cartea Iov*.

Autorul sĕ ocupă în acéstă scriere cu urmĕtórea mare cestiune: cum sĕ împacă doctrina despre dreptatea dumneḑeéscă, în acéstă lume, cu faptul, că nefericirea ce cade peste ceĭ drepţĭ şi fericirea ce vine peste ceĭ rĕĭ pe acest pământ, sĕ observă atât de adese-orĭ?

Pentru deslegarea acesteĭ probleme autorul ĭa ca persónă principală pe *Iov* din Uţ (în Arabia), şi ajunge la acéstă conclusiune: e zadarnic a crede, că numaĭ omul cel rĕŭ şi pĕcătos trebue să fie nenorocit, ĭar cel drept şi evlavios trebue să fie

fericit. Starea fericită saŭ nefericită a omuluĭ pe acest pămênt nu atîrnă dela calitățile morale, bune saŭ rele, ale luĭ, ci dela planurile cele nepătrunse ale luĭ Dumnedeŭ, pe carĭ orĭ cât s'ar încerca omul să le pricépă, îĭ este cu neputință. Totușĭ, orĭ în viața de pe pămênt, orĭ în viața de dincolo de mormênt, virtutea nu va rĕmâne nerĕsplătită, și pĕcatul nu va rĕmâne nepedepsit.

Cartea Iov (42 capitule) sĕ compune din: prolog, tractat și epilog. Prologul și epilogul sînt scrise în prosă, tractatul, în poesie clasică.

Prologul (1—2): In ținutul Uț trăĭa *Iov*, bărbat bogat, evlavios și cu frica luĭ Dumnedeŭ. Satan se presintă înaintea luĭ Dumnedeŭ și dice, că dacă Iov este virtuos, acésta e din causa că are folóse din destul. Dacă nu le-ar avea, s'ar vedea că el este pios fățarnic. Ca drept încercare Dumnedeŭ permite ca Iov să rĕmână fără fiĭ și fete și fără de avere; însușĭ Iov cade greŭ bolnav; el rĕmâne, totușĭ, neclintit în supunerea și dragostea către Dumnedeŭ, chĭar și după ce femeea sa îl mustră cu amărîcĭune. Elifas, Bildad și Zofar—treĭ prietenĭ aĭ luĭ Iov—aud de nenorocirile luĭ și vin la dînsul ca să-'l mângâe.

Tractatul (3—42, $_7$): Iov începe a se plînge de sórtea sa tristă și-'șĭ blestemă diua în care s'a născut. Sĕ începe vorbirea dialogică între ceĭ treĭ prietenĭ și Iov, și aceĭa ajung la conclusiunea, că nicĭ un nevinovat nu pătimeșce; Dumnedeŭ este drept; dacă Iov sufere, el trebue să fi pĕcătuit într'un chip óre-carele; Dumnedeŭ îl pedepseșce pentru ca să-'șĭ recunóscă vinovăția și să se căĭască. Iov declară că e nevinovat și mărturiseșce, că nu există o Providență dréptă; nu sĕ póte numi dréptă justiția după care adese-orĭ

ceĭ pĕcătoșĭ trăesc în bine, ĭar ceĭ drepțĭ adese-orĭ trăesc în cele maĭ cumplite nefericirĭ. Ceĭ treĭ amicĭ nu pot rĕspunde nimic la acestea. Iov declară ĭarășĭ că e nevinovat și admite, că starea de fericire saŭ nefericire a omuluĭ este după înțelepcĭunea cea nepătrunsă a luĭ Dumneḍeŭ.

In discuție intră și Elihu, amic și rudă a luĭ Iov, maĭ tênĕr decât ceĭ treĭ prietenĭ. El mustră pe Iov pentru negarea, că există o Providență dréptă și pentru-că se crede că este fără de pĕcat; mustră și pe prietenii luĭ, că vĕd în suferințele luĭ Iov un indiciŭ pentru culpabilitatea luĭ Iov înaintea luĭ Dumneḍeŭ. De multe orĭ Dumneḍeŭ trimite suferințe asupra cuĭ-va ca să-'l cerce și să-'l curățéscă, ca apoĭ să-'l aducă ĭarășĭ la fericire. Omul nu póte pricepe acéstă nepătrunsă înțelepcĭune a luĭ Dumneḍeŭ, de aceea este dator să priiméscă tóte și să le suporte cu răbdare.

In urma acestora Iov este dispus spre căință și spre supunere la judecățile cele nepătrunse ale luĭ Dumneḍeŭ. Insușĭ Dumneḍeŭ apare în furtună și face pe Iov să înțelégă, că omul nu póte pricepe înțelepcĭunea și puterea luĭ Dumneḍeŭ. Iov se smereșce, îșĭ mărturiseșce neșciința și regretă că s'a tânguit.

Epilogul (42, $_7$—$_{17}$): Dumneḍeŭ mustră și pe ceĭ treĭ amicĭ pentru-că aŭ fost nedrepțĭ cu Iov și pentru-că aŭ grăit neadevĕrurĭ despre Dumneḍeŭ. Eĭ aduc jertfe pentru curățire de pĕcat. Iov sĕ face sănătos și dobândeșce avere de dóuĕ orĭ maĭ mult de cum avusese; a avut apoĭ 7 fiĭ și 3 fete și a trăit încă 140 de anĭ, vĕḍêndu-șĭ urmașiĭ până în a patra generațiune.

Cele expuse în *Cartea Iov* sînt creḍute de uniĭ ca istorice, ĭar alțiĭ că ar fi numaĭ o ficțiune,

parabolă ori fabulă. Adevĕrul trebueşce căutat la mijloc: Cartea este o descriere poetică a uneĭ întêmplărĭ istorice. Acésta este părerea cea maĭ temeĭnică şi cea maĭ patronată, căcĭ Profetul Iezechiil aminteşce de Iov împreună cu Noe şi Daniil (14, $_{14}$, $_{20}$); *Sfîntul Apostol Iacov* priveşce pe Iov ca o persónă istorică şi ḑice: «Iată, fericim pre ceĭ ce aŭ răbdat. Răbdarea luĭ Iov aţĭ auḑit şi sfîrşitul din partea Domnuluĭ aţĭ vĕḑut» (5, $_{11}$); Biserica creştină prăznueşce pomenirea luĭ (noĭ la 6 Maĭ, occidentaliĭ la 10 Maĭ); în traducerea Peşito (Feşito) sĕ notéză, că Iov a fost regele Edomiţilor (acelaşĭ lucru sĕ ceteşce la finea cap. 42 din *Cartea Iov,* în Septuaginta şi în traducerea română).

Autorul cărţeĭ nu ne este cunoscut. El a fost, însă, un ĭudeŭ plin de experienţă şi bine instruit. Ideile din carte aŭ multă asemĕnare cu ideile luĭ Davíd şi Solomon. Limba se asémĕnă fórte mult cu limba din *Proverbele luĭ Solomon.* Decĭ, timpul compunereĭ *Cărţeĭ Iov* coincide cu timpul în care a trăit Davíd şi Solomon.

Uniĭ aŭ creḑut, că acéstă scriere s'a compus înainte de Moĭse; alţiĭ, că s'a scris de însuşĭ Moĭse. Acésta, însă, însémnă a confunda epoca în care a trăit autorul scriereĭ, cu epoca în care a trăit Iov.

Alţiĭ aŭ creḑut, că scrierea «Iov» s'ar fi compus după exiliul babilonic. Dar acéstă afirmare stă în contraḑicere cu faptul, că Isaia, Ieremia, Plîngerile, Iezechiil, Amos, cunosc *Cartea Iov.*

In canonul ebraic *Cartea Iov* a format tot-de-una un întreg. Motive seriόse n'avem ca să ne îndoim de autenticitatea şi integritatea eĭ.

§. 39. *Cântarea Cântărilor.*

Acéstă carte sĕ compune din 8 capitule. În ea sĕ descrie cea maĭ înflăcărată ĭubire dintre *Solomon* și *Sulamita*. Ĭubirea acésta este cântată în *Cântarea Cântărilor*, adecă în *cea maĭ frumósă cântare* a luĭ *Solomon*, cu atâta tinereță și entusiasm, în cât nu se póte confunda cu realitatea uneĭ ĭubirĭ pământeșcĭ. De aceea ea a fost și este privită ca o alegorie prin care se exprimă, după Iudeĭ, ĭubirea luĭ Dumnedeŭ către poporul cel ales, după Creștinĭ, ĭubirea luĭ Dumnedeŭ către Biserica Sa. Prin urmare *Cântarea Cântărilor* trebue interpretată în sens spiritual, ĭar nu literar. Ca dovadă despre acésta avem faptul, că Sinodul al V-lea ecumenic (553) a condamnat pe Teodor de Mopsuestia din causa că susținea interpretarea literară a *Cântăreĭ Cântărilor*. Admiterea acesteĭ scrierĭ în canonul sfintelor cărțĭ ale Testamentuluĭ Vechĭŭ este dovadă suficientă, că ĭubirea descrisă în carte, nu póte să fie decât chipul, icóna uneĭ legăturĭ cu totul dumnedeeșcĭ. Dacă scrierea acésta ar fi să se ĭa în sens literar, ar fi neexplicabilă admiterea eĭ între cărțile scrise sub inspirațiunea dumnedeéscă.

Din titlul cărțeĭ resultă, că autorul eĭ este *Solomon*, aceea ce se constată și din limbă, care este identică cu cea din *Proverbe*.

Caracterul unitar al diferitelor părțĭ exclude ideea, că scrierea ar proveni dela maĭ mulțĭ autorĭ.

Afirmarea că în *Cântarea Cântărilor* am avea înainte o colecție de colăcăriĭ ĭudaice, este de domeniul fantasieĭ.

Incercările de a se ataca autenticitatea și canonicitatea cărțeĭ n'aŭ isbutit.

§. *40. Plîngerile.*

In cincĭ elegiĭ, din carĭ sĕ compune acéstă carte, autorul plînge distrugerea regatuluĭ Iuda, dărâmarea Ierusalimuluĭ și templuluĭ, pustiirea țĕreĭ, suferințele la carĭ a fost expus poporul și trimiterea luĭ în captivitate, și rugăcĭune ferbinte către Dumnedeŭ ca să scape pe popor de nenorocirea în care sĕ află, și să-'l priiméscă sub scutul haruluĭ Sĕŭ, ca maĭ înainte.

Spusa tradițiuneĭ, că autorul *Plîngerilor* e Profetul *Ieremia,* este confirmată de limba, stilul și spiritul cărțeĭ, propriĭ luĭ Ieremia, care a fost martur ocular al obĭectuluĭ *Plîngerilor* sale. Imprejurările personale atinse în elegia a treĭa nu sĕ potrivesc decât luĭ Ieremia.

Elegia 1, 2, 3 și 4 sînt alfabetice; cea de-a cincĭa, nu.

Cartea s'a compus îndată după dărâmarea Ierusalimuluĭ (anul 588 saŭ 585).

§. *41. Eclesiastul.*

Titlul acesteĭ cărțĭ în original este: «Cuvintele luĭ Cohelet fiĭul luĭ Davíd rege în Ierusalim.» *Cohelet* însemnéză *vorbitor.* Septuaginta l'a tradus cu Ἐκκλησιαστής=*Predicator.* Acest predicator se identifică pe sine cu *Solomon* fiĭul regeluĭ Davíd.

In acéstă carte (12 capitule) sĕ desvoltă tema urmĕtóre: *deșertăcĭunea deșertăcĭunilor, tóte sînt deșertăcĭune.* «Autorul caută să aplaneze contrastul dintre credința: *există o ființă supremă, bună, sfîntă,* și experiența: *tóte năzuințele omuluĭ sînt deșertăcĭune, omul pe pămênt nu află nimic bun.* Neputênd el deslega problema acésta

în mod teoretic, ajunge la resultatul practic: dacă se pare omuluĭ ca cel maĭ bun lucru de a se veseli cât maĭ mult în viaţă, apoĭ să nu scape din vedere credinţa în Dumneḑeŭ, dreptul rĕsplătitor (11, 9; 12, 1), culminând în ḑicerea: *Ţine poruncile luĭ; acésta este întreg omul; căcĭ tóte faptele omuluĭ, Dumneḑeŭ le va aduce la judecată* (12, 13).»[1])

Iudeiĭ şi Creştiniĭ vĕd în numirea simbolică de *Cohelet* pe *Solomon* ca autor al acesteĭ cărţĭ. El a scris *Cântarea Cântărilor* pe când era tênĕr, a scris *Proverbele* fiind în vîrsta matură, a scris *Eclesiastul* la bĕtrâneţe. Cuprinsul şi forma cărţeĭ întăreşce afirmaţiunea, că *Solomon* este autorul cărţeĭ de care ne ocupăm.

Atât Iudeiĭ cât şi Creştiniĭ aŭ recunoscut tot-de-una canonicitatea acesteĭ cărţĭ.

B). CĂRŢILE PROFETICE.

§. 42. *Daniil.*

(Despre Daniil şi cartea luĭ am tratat în §. 22.)

C). CĂRŢILE ISTORICE.

§. 43. *Rut.*

In *Cărţile Samuil* nu sĕ aminteşce despre strĕmoşiĭ luĭ Davíd. Lipsa acésta o înlătură *Cartea Rut*. Numele cărţeĭ este dat după numele persóneĭ celeĭ maĭ însemnate despre care sĕ tratézá în ea.

Cartea Rut e împărţită în patru capitule. În

---

[1]) *Dr. Iuliu Olarĭu* «Introducere în cărţile Testamentuluĭ V. şi N.» pag. 100 şi 101; Caransebeş, 1891.

ea sě istorisesc urmětórele: In epoca Judecătorilor s'a întêmplat fómete în Palestina. Israilteanul *Elimeleh* din Vitleem plécă cu soția sa *Noomi* și cu ceĭ doĭ fiĭ aĭ sěĭ, și se stabileșce în țara Moabitenilor. Elimeleh móre. Fiiĭ sěĭ se însóră cu moabitenele: Ofra și *Rut*. După ḑece anĭ amêndoĭ fiiĭ mor. Noomi cu nurorile plécă spre Palestina. Pe drum Noomi îndémnă pe Ofra și Rut să se înapoeze la părințiĭ lor, unde le va fi maĭ bine decât în o țéră streină pentru ele. Ofra se înapoĭază, dar *Rut* nu vrea, ci însoțeșce pe sócra sa și ajung amêndóuě în Vitleem, tocmaĭ pe vremea secerișuluĭ. Cu învoirea Noomeĭ, Rut se duce în țérină ca să culégă spice spre a avea ce să mănânce. Din întêmplare a intrat în ogorul luĭ *Booz*—o rudă a socruluĭ eĭ—care o tratéză cu multă bună voință, îĭ dă demâncare și ce-va din orzul ce sě adunase de pe câmp. Despre acésta Rut a comunicat sócreĭ sale, care a îndemnat-o să propună luĭ Booz căsătoria de levirat. Booz se căsătoreșce cu Rut și aŭ ca fiŭ pe *Obed*, tatăl luĭ *Iese* (Isaĭ), tatăl luĭ *Davíd*. Cartea sě sfîrseșce cu genealogia câtor-va ascendențĭ maĭ de frunte aĭ luĭ Davíd, începênd cu *Pereț*.

Rut s'a învrednicit, prin credință, a fi priimită în numěrul strěmoșilor luĭ *Christos*. Credința eĭ se asémĕnă cu a luĭ Avraam. Ca și acesta, Rut părăseșce țara Moabuluĭ, neamurile și ḑeiĭ sěĭ. Ea urméză pe Noomi, se uneșce cu poporul eĭ și se închină Dumneḑeuluĭ eĭ. Este demn de tótă atențiunea rěspunsul ce a dat Rut, când Noomi o îndemna să se întórcă în țéra sa: «Să nu mě întimpine pre mine ca să te las pre tine, saŭ să mě întorc înapoĭ dela tine; că unde veĭ merge

tu, și eŭ voiŭ merge; și unde te veĭ sălășlui tu, și eŭ mĕ voiŭ sălășlui; poporul tĕŭ va fi poporul meŭ, și Dumnedeul tĕŭ va fi Dumnedeul meŭ» (1, $_{16}$).

Autorul cărțeĭ nu e cunoscut. Scopul luĭ a fost să arăte, că virtuțeĭ se dă de către Dumnedeŭ plata cuvenită; probă este, că Davíd, marele rege al luĭ Israil, s'a născut dintr'o femee ce era în afară de teocrație.

Genealogia din *Cartea Rut* este întinsă până la Davíd. Din acéstă constatare se impune conclusiunea firéscă: *Cartea Rut* s'a compus orĭ în timpul luĭ Davíd, orĭ ce-va maĭ târdiŭ, dar înainte de exiliul babilonic.

§. 44. Cronicele (I și II).

In textul original *Cronicele* sĕ numesc *Întêmplările dilelor,* adecă *Anale,* și formaŭ o singură carte. În traducerea alexandrină s'aŭ împărțit în dóuĕ și li s'aŭ dat numirea de Παραλειπόμενα (Praetermissa),—cele ce conțin întêmplărĭ neistorisite în alte cărți, suplimente la cărțile istorice. Ieronim le-a dat numele de *Cronice.* Impărțirea în dóuĕ s'a introdus și în original.

Cronicele cuprind istoria pe scurt dela Adam și până la înapoĭarea Israiltenilor din exil în patrie. In special *Cartea întâia* (29 capitule) cuprinde: nomenclatura generațiunilor ce s'aŭ succedat dela Adam până la Davíd, în tabele genealogice. Mórtea luĭ Saul, istoria luĭ Davíd, expunêndu-se pe larg organisarea cultuluĭ la cortul sfînt și disposițiunile luate de Davíd pentru construirea templuluĭ.

Cartea dóua (36 capitule): istoria pe larg a

regatuluĭ Iuda, în timpul luĭ Solomon și al urmașilor luĭ, distrugerea Ierusalimuluĭ, exiliul și înapoĭarea în patrie. O mare desvoltare se dă expunereĭ despre starea cultuluĭ divin în decursul timpuluĭ. Istoria regatuluĭ Israil este lăsată la o parte.

Scopul autoruluĭ a fost să aräte, că statul teocratic a ajuns culmea înfloritreĭ sale numaĭ când poporul și conducĕtoriĭ luĭ aŭ observat cu sfințenie Legea dată prin Moĭse. Necredința a pricinuit tot-de-una nenumĕrate rele. Acest scop al autoruluĭ sĕ învederéză din împrejurarea, că el pune în evidență, pe larg, grija ce a avut Davíd (și alțiĭ) de a organisa cultul, și nu spune nimic despre pĕcatele săvîrșite de Davíd, nimic despre idololatria luĭ Solomon și a altora, nimic despre Israil, care era idololatru. Autorul, decĭ, expunênd înt'un cadru istoric starea religiósă a poporuluĭ, maĭ înainte de exil, voeșce a deștepta în ceĭ înapoĭațĭ din exil, sentimente religióse și dorința de a sĕ îngriji cu sfințenie de cultul datorit luĭ Iehova.

Din potrivirea dintre sfîrșitul *Cronicelor* și *Cartea Ezra* s'a conchis, că Ezra este autorul șí al *Cronicelor*. Și cu dreptul, căcĭ acelaș caracter literar este șí în *Cronice* șí în *Cartea Ezra; Cartea Ezra* este o continuare a celor expuse în *Cronice;* nimenĭ nu era maĭ în stare să se ocupe cu scrierea uneĭ asemenea cărțĭ decât Ezra, care, după întórcerea din captivitate, 'șĭ-a pus tótă inima pentru reînvierea vechilor așeḑĕminte ĭudaice.

In *Cronice* (II Cron. 36, $_{22}$ și $_{23}$) ni se dă genealogia luĭ Zerubabel, care a trăit în timpul luĭ Dariŭ Istaspe (521—485); sĕ amintesc (I Cron. 29, $_{7}$) monede perseșcĭ (daricul). Decĭ, timpul

scriereĭ *Cronicelor* este după exiliul babilonic, în epoca dominațiuneĭ perseșcĭ.

§. 45. Ezra.

Cartea Ezra și o alta numită *Neemia* (veḍĭ §. 46) formaŭ dintru început o singură carte, sub numele de *I și II Ezra.* Septuaginta și Vulgata le-a despărțit fiind-că și una și alta sînt dóuĕ lucrărĭ a dóuĕ persóne deosebite, cu tóte că în amêndóuĕ cărțile acestea sĕ expune istoria dela anul întâĭ de după captivitatea babilonică și până în anul al 32-lea (cel puțin) al domnieĭ luĭ Artaxerxe Longimanul (465 saŭ 474—424).

In *Cartea Ezra* (10 capitule)—numită ast-fel după persóna principală cu care ea sĕ ocupă—sĕ expun urmĕtórele:

Cir regele Perșilor dă voe Evreilor să se întórcă în patrie și să-'șĭ reedifice templul, sub conducerea luĭ Zerubabel (Șeșbațar). Li se înapoĭază tóte vasele și uneltele luate de Nabuhodonosor. Mulțĭ Evreĭ se înapoĭază în patrie (536). Sĕ zideșce altarul pentru sacrificiĭ și sĕ aduc jertfe. Sĕ începe reedificarea templuluĭ. Samarineniĭ vor să contribue la acea reedificare, dar sînt respinșĭ. Samarineniĭ zădărnicesc reconstruirea templuluĭ în timpul regilor: Cambise și Pseudo-Smerde. In timpul luĭ Dariŭ Istaspe zidirea continue și sĕ sfîrșeșce. Sfințirea templuluĭ și sĕrbarea Paștilor (cap. 1—6).

In al 7-lea an al domnieĭ luĭ Artaxerxe (458) Ezra obține încuviințarea de a se înapoĭa în patrie cu o colonie de Evreĭ. Ia cu sine aurul și argintul dăruit de rege și plécă. La rîul Ahva postesc și sĕ rógă luĭ Dumneḍeŭ ca drumul să

le fie fără primejdie. Ajung la Ierusalim, aduc jertfe de mulţămire şi predaŭ preoţilor aurul şi argintul. Ezra află că mulţĭ din ceĭ înapoĭaţĭ din captivitate s'aŭ căsătorit cu femeĭ streine. Poporul şi preoţimea se légă cu jurămênt ca să se despartă de femeile de alt neam (cap. 7—10).

Scopul cărţeĭ este arătarea, că Dumneḑeŭ 'şĭ-a îndeplinit promisiunile date prin Profeţĭ, că poporul va fi eliberat din captivitate, Ierusalimul şi templul sĕ vor reedifica.

Iudeiĭ şi Creştiniĭ consideră ca autor al cărţeĭ pe *Ezra,* reformatorul luĭ Israil după exil.

§. 46. *Neemia.*

Neemia a fost contimporan cu Ezra şi s'a ilustrat ca restaurator al vieţeĭ politice şi cetăţeneşcĭ a Evreilor.

In cartea ce avem dela dînsul (13 capitule) şi care sĕ numeşce după numele luĭ, pus la începutul eĭ, sĕ expun urmĕtórele: Neemia fiĭul luĭ Acalia era paharnic al regeluĭ pers Artaxerxe. Acest rege dă voe (pe la anul 445) luĭ Neemia ca să se ducă la Ierusalim, de unde ĭĭ veniseră veştĭ triste despre Evreiĭ de acolo. Soseşce în Ierusalim şi constată, că zidurile cetăţeĭ sînt slabe. El îndémnă pe Evreĭ ca să le reedifice. Sanbalat guvernatorul Samarinenilor şi cu alte popóre (Arabiĭ, Amoniţiĭ şi Asdodeniĭ) caută a-'ĭ împedeca. Neemia dispune ca jumătate din lucrătorĭ să zidéscă, ĭar jumătate să stea gata de luptă. Poporul gemea de sărăcie. Neemia îndémnă pe ceĭ avuţĭ să-'ĭ ĭerte datoriile, aceea ce sĕ şi face. Sanbalat vrea sĕ ucidă pe Neemia, dar nu reuşeşce. Zidurile s'aŭ terminat în 52 de ḑile. Ur-

méză lista celor înapoĭațĭ cu Zerubabel din captivitate (cap. 1—7).

Ezra ceteşce Legea în auḑul poporuluĭ. Poporul plînge, posteşce, îşĭ mărturiseşce pĕcatele, sĕ închee legătură cu Iehova şi poporul sĕ légă de a purta grijă de cele trebuincĭóse la templu (cap. 8—10).

Se ĭaŭ mĕsurĭ pentru înmulțirea populațiuneĭ în Ierusalim. Lista familiilor din Ierusalim şi din restul țĕreĭ. Lista preoților şi leviților venițĭ cu Zerubabel din captivitate. Sfințirea zidurilor Ierusalimuluĭ. După 12 anĭ de activitate Neemia se înapoĭază la Suza spre a cere prelungirea şedereĭ sale în Ierusalim. In timpul absențeĭ luĭ sĕ introduc maĭ multe abusurĭ. Neemia venind ĭarăşĭ în Ierusalim, înlătură acele abusurĭ: leviților nu li se dedea părțile ce li se cuveneaŭ, poporul nu păzea sâmbăta şi legea în privința neamestecăreĭ cu alte neamurĭ (cap. 11—13).

§. 47. Estir.

In scopul de a sĕ arăta, pe de o parte, că Dumneḑeŭ are grijă de Evreĭ, ĭar pe de alta, pentru a se motiva istoriceşce instituirea *sĕrbătóreĭ Purim*, s'a compus cartea întitulată *Estír*, după numele uneĭ persóne din ea, care jócă un rol important.

Cartea (10 capitule) cuprinde urmĕtórele: Regele pers *Ahaşveroş* (Xerxe) dă ospețe în Suza (la anul 482), maĭ marilor regatuluĭ sĕŭ. La un ospĕț chémă şí pe regina Vasti, soția sa, pentru ca invitațiĭ să-'ĭ admire frumusețea. Ea nu vrea să vină. Regele o alungă din palat. La demnitatea de regină ajunge *Estír*, israilită, nepótă a

luĭ *Mardoheŭ*, a căruĭ familie fusese adusă captivă din Ierusalim o dată cu regele Iehonia saŭ Ioĭahin din Iuda (599). Mardoheŭ venea des pela curtea regală, și într'o ḑi a descoperit o conspirație contra regeluĭ. Fapta s'a scris în analele regatuluĭ. Un óre-carele *Aman* ajunge să fie întâĭul demnitar al statuluĭ. Toțĭ i se prosternaŭ, afară de Mardoheŭ. Aman se decide a'l perde împreună cu tot poporul evreŭ. Regele poruncesce ca într'o anumită ḑi toțĭ Evreiĭ din țéră să fie ucișĭ. Mardoheŭ intervine pe lângă nepóta sa, care rógă pe rege să ĭa masa la dînsa împreună cu Aman. După masă regele o întrébă, ce are să-'ĭ spună. Ea ĭĭ repetă aceeașĭ rugare: și a dóua ḑi să vină regele cu Aman la dînsa la masă. Aman se îngâmféză și maĭ mult de acéstă distinsă onóre ce i se făcea și din partea regineĭ, și, din întêmplare vĕḑênd atuncĭ pe Mardoheŭ, se decide a grăbi perderea luĭ. In acest scop pune pe palatul sĕŭ un stîlp înalt de 50 de cotĭ. In nóptea ce a urmat, regele neputênd dormi, a poruncit să i se cetéscă analele regatuluĭ. S'a deșchis și s'a cetit tocmaĭ la locul unde sĕ notase conspirația descoperită de Mardoheŭ, care nu fusese rĕsplătit pentru acésta. A dóua ḑi Aman vine la rege cu hotărîrea de a cere mórtea luĭ Mardoheŭ. Regele îl întrebă, că ce trebue să se facă aceluĭa pe care regele vrea să-'l onoreze? Aman creḑênd că e vorba de dînsul, a rĕspuns, că unul ca acela trebue să fie condus în triumf prin oraș de către primul satrap al regatuluĭ. Regele a poruncit ca așa să se facă luĭ Mardoheŭ. La masă regele întrébă pe Estír: ce rugăcĭune are să-'ĭ facă? Era de față și Aman. Estír dă pe față planul luĭ Aman și cere revo-

carea poruncei ce a dat contra Evreilor. Aman este spânzurat de stîlpul pregătit pentru Mardoheŭ. In diregătoria luĭ Aman este pus Mardoheŭ. Porunca neputêndu-se revoca, s'a dat o alta, că şí Evreiĭ aŭ voe să se apere împrotiva celor ce 'ĭ-ar ataca. In tot regatul Evreiĭ aŭ omorît peste 75.000 de ómenĭ. Pentru aducerea aminte de acéstă întêmplare, Mardoheŭ şi Estír instituesc sĕrbătórea Purim în 14 şi 15 Adar (Martie al nostru).

Autorul cărţeĭ nu este cunoscut. Timpul compunereĭ eĭ nu sĕ póte determina maĭ de aprópe. Autorul nu este Mardoheŭ, dar desigur a lăsat note despre cele întêmplate, pe carĭ apoĭ le-a întrebuinţat necunoscutul autor, care, după indiciile din carte, a scris nu tocmaĭ târḑiŭ în urma celor istorisite în ea.

Sĕrbătórea Purim saŭ sĕrbătórea sorţilor[1]) este o sĕrbătóre istorică. Pe la anul 160 înainte de Christos ea este numită «ḑiua luĭ Mardoheŭ» (II Maccab. 15, $_{37}$). Autorul cunóşce bine împrejurările regatuluĭ persesc şi reproduce cu fidelitate moravurile din timpul luĭ Ahaşveroş (Xerse). Prin urmare, cele cuprinse în *Cartea Estír* sînt adevĕrurĭ istorice.

In Canonul ĭudaic şi creştin al cărţilor sfinte ale Vechĭuluĭ Testament a figurat tot-de-una *Cartea Estír.*

SECŢIUNEA A DÓUA.

CĂRŢILE NECANONICE (APOCRIFE) ALE VECHĬULUĬ TESTAMENT.

§. 48. Numirea şi împărţirea lor.

Cărţile enumerate şi cercetate până aicĭ sînt

[1]). Aman a aruncat sorţĭ spre a vedea în ce ḑi să execute planul contra Evreilor.

cărţile sfinte cele canonice ale Testamentuluĭ Vechĭŭ, adecă acele recunoscute de Biserică ca normă pentru viaţa teoretică şi practică. Adunarea lor într'un întreg s'a făcut după exiliul babilonic, spre sfîrşitul seculuĭ al V-lea înainte de Christos (cam între aniĭ 450 şi 424) Lucrul s'a început în timpul luĭ Ezra (şi Neemia) şi s'a terminat în timpul Profetuluĭ Malahia saŭ scurt timp după acesta.

După încheerea Canonuluĭ s'aŭ maĭ compus şi alte cărţĭ, unele în limba ebraică (conservate numaĭ în limba grécă), altele în limba grécă. Aceste cărţĭ nu sînt normative, ca cele canonice, şi, după exemplul luĭ Ieronim, sĕ numesc *apocrife,* în sens de *necanonice*, spre deosebire de cărţile ereticeşcĭ şi false, carĭ încă sĕ numesc apocrife. Ast-fel de cărţĭ aŭ fost admise în traducerea celor 70 şi în alte traducerĭ făcute după ea. Biserica nóstră Ortodoxă de Rĕsărit le onoréză şi le întrebuinţéză ca pe nişce *cărţĭ bisericeşcĭ.* «*Aceste cărţĭ sĕ întrebuinţéză numaĭ spre îndreptarea năravurilor şi spre întărirea credincĭoşilor în credinţă, ĭar nu spre întărirea dogmelor credinţeĭ.*»

Cărţile necanonice le putem împărţi în: istorice, didactice şi profetice.

CAP. I. CĂRŢILE ISTORICE NECANONICE.

§. 49. *Ezra.*

Cartea necanonică Ezra [1]) s'a scris cu scopul de a face pe guvernatoriĭ streinĭ, carĭ administraŭ

[1]). În traducerea celor 70 sĕ numeşce *I Ezra,* fiind-că e pusă înainte de cartea canonică cu acelaşĭ nume; în traducerile latine sĕ numeşce *III Ezra*, fiind-că dintru început *Cartea Neemia* era socotită ca *II Ezra.*

Palestina, să se pórte blând cu Evreiĭ, aducênd ca exemplu liberalitatea luĭ Cir și Dariŭ.

Autorul ĭa material din Cronice, Ezra (cartea canonică) și Neemia, și anume aceea ce-'ĭ convine pentru tratarea subĭectuluĭ ce are în vedere, apoĭ intercaléză maĭ multe notițe asupra luĭ Zerubabel. El sĕ ocupă cu istoria luĭ Iosia (641—610) și a succesorilor luĭ, istorisesce unele fapte ale luĭ Cir cu privire la poporul evreŭ, vorbesce despre Zerubabel, despre isprăvirea templuluĭ în urma îndemnuluĭ Profeților Agheŭ și Zaharia și despre înapoĭarea în patrie a uneĭ coloniĭ de Evreĭ sub conducerea luĭ Ezra.

Din scopul arătat al cărțeĭ resultă, că autorul a fost un elinist, care a trăit póte în Egipt pe timpul Ptolomeilor.

§. 50. *Cărțile Maccabeilor.*

Cărțile acestea sĕ numesc așa dela numele fiilor preotuluĭ Mattatia, carĭ, prin lupte eroice aŭ căștigat independența statuluĭ ĭudeŭ. Cu numele de Maccabeĭ sĕ numesc nu numaĭ fiiĭ preotuluĭ Mattatia, ci și toțĭ aceĭa carĭ aŭ luptat pentru Patrie și Religiune în timpul Seleucidilor și Lagiilor.

Numele de Maccabeŭ l'a căpătat maĭ întâĭ Iuda. Nu e siguranță în privința însĕmnăreĭ etimologice a numeluĭ Maccabeŭ. Uniĭ îl deduc dela evreescul *maccaba* saŭ *maccab=cĭocan,* prin care sĕ simbolisézā eroismul. Analogie avem în epitetul «Martellus» dat cunoscutuluĭ rege Carol al Francilor. Alțiĭ dic, că precum Romaniĭ obicĭnuĭaŭ a cóse pe stindardele oștireĭ literile inițiale: S. P. Q. R. (=Senatus populusque Romanus), tot ast-fel și Evreiĭ conduși de Maccabeĭ (numițĭ încă și Asmoneĭ după Simon Asmoneŭ, moșul luĭ Mattatia), ar fi

cusut pe stindardele lor literile inițiale: M. C. B. I., dela cuvintele evreeșcĭ: *mi camoha beelim Iehova*=cine e ca tine între Dumnedeĭ Iehova, saŭ: *Mattatia cohen ben Iohanan*=Mattatia preotul fiĭul luĭ Iohanan.

Cartea I a Macabeilor s'a scris în limba ebraică, precum sĕ constată din multele ebraisme în textul eĭ din traducerea celor 70. Cine a scris-o în evreeșce și cine a tradus-o în greceșce, nu sĕ șcie. Compunerea și traducerea s'a făcut înainte de invasiunea luĭ Pompeĭ în anul 63 înainte de Christos, căcĭ de Romanĭ sĕ vorbeșce în carte ca de nișce streinĭ. Autorul sĕ ocupă cu istoria Evreilor dela Alexandru cel Mare (336—323) până la anul 135 înainte de Christos.

Cartea II a Macabeilor a fost scrisă de un elinist în Palestina. Cine anume și când a scris-o, nu sĕ șcie. Iosíf Flaviŭ (născut la anul 37 înainte de Christos) n'o cunóșce.

Cartea cuprinde dóuĕ epistole ale Evreilor din Palestina către Evreiĭ din Egipt în privința unor evenimente din Palestina; apoĭ sĕ expun necazurile suferite și luptele întêmplate dela Seleuc IV Filopator (187—175) până la biruința luĭ Iuda Maccabeul asupra luĭ Nicanor, adecă istoria Evreilor dela 187 până la 161 saŭ 160.

Cartea III a Macabeilor cuprinde evenimente anterióre celor expuse în *Cartea II a Maccabeilor*, totușĭ, Septuaginta o pune în locul al treilea. Din acésta s'ar putea conchide, că e compusă maĭ târdiŭ. De cine a fost compusă și când, nu sĕ șcie. De ea sĕ face amintire maĭ întâĭ în Canonul 85 apostolic. S'a scris în limba grécă.

In carte sĕ expun relațiunile luĭ Ptolomeŭ Filopator (221—204) cu Antioh Epifane, cele în-

têmplate cu Ptolomeŭ în urma încercăreĭ de a intra în Ierusalim în Sfînta Sfintelor, periculul la care aŭ fost expușĭ Evreiĭ în Egipt (omorîrea prin elefanțĭ) și miraculósa lor scăpare (elefanțiĭ în loc să atace pe Evreĭ, aŭ atacat oștirea egipténă).

§. 51. Cartea Iudit.

Cartea Iudit e o prelucrare a uneĭ poveștĭ în privința ataculuĭ luĭ *Olofern*, generalul luĭ Nabuhodonosor, asupra Betulieĭ, și în privința celor ce s'aŭ întêmplat aceluĭ general din partea bogateĭ și frumóseĭ vĕduve *Iudit*.

Obĭectul acesteĭ povestirĭ nu se póte intercala în nicĭ o parte a istorieĭ Evreilor.

Din câte-va expresiunĭ s'a conchis, că scrierea acésta s'ar fi compus în limba ebraică saŭ haldaică. Originalul s'a perdut. Cartea sĕ conservă în traducere grecéscă.

Din carte resultă, că după uciderea luĭ Olofern, Evreiĭ eraŭ în pace nu numaĭ atuncĭ, ci și multă vreme după mórtea Iuditeĭ. Prin urmare timpul compunereĭ acesteĭ cărțĭ este de pus în primele deceniĭ ale seculuĭ al doilea înainte de Christos.

§. 52. Adausele la Cartea canonică Estír.

Printre cele 10 capitule, în carĭ este împărțită *Cartea canonică Estír*, Septuaginta a intercalat adausele necanonice de maĭ jos. Ieronim traducênd Biblia, le-a pus la sfîrșitul *Cărțeĭ canonice Estír*.

Acele adause sînt:

1. Visul luĭ Mardoheŭ despre doĭ balaurĭ ce se luptaŭ între sine.

2. Decretul luĭ Artaxerxe (ar fi trebuit ḑis: Xerxe,

orĭ Ahaşveroș) pentru nimicirea Evreilor din regatul persesc.

3. Rugăcĭunea luĭ Mardoheŭ și a Estíreĭ pentru salvarea poporuluĭ.

4. Descrierea maĭ amănunțită a intrăreĭ Estíreĭ la regele.

5. Decretul regal prin care se dă voe Evreilor de a se apăra împrotiva celor ce 'ĭ-ar ataca.

6. Mardoheŭ pricepe, că visul sĕŭ despre ceĭ doĭ balaurĭ, îĭ vestea lupta ce avea să fie între el și Aman.

Aceste șése adause aŭ fost scrise în limba grécă. Timpul compunereĭ nu este cunoscut.

CAP. II. CĂRȚILE DIDACTICE NECANONICE.

§. 53. *Cartea Tobit.*

Cartea Tobít e o prelucrarea poetică a uneĭ istorisirĭ păstrată din gură în gură, de pe timpul exiliuluĭ asirian

Autorul expune maĭ multe întêmplărĭ din viața luĭ *Tobít* și cudeosebire suferințele ce a avut să îndure în urma perdereĭ vedereĭ, cum și peripețiile prin carĭ a trecut *Tobia*, fiind întovărășit de *îngerul Rafail.*

Prin acestea autorul a voit să arăte, că Dumneḑeŭ șí pe ceĭ dreptĭ îĭ cértă cu necazurĭ în acéstă viață. Dacă rĕmân statornicĭ în virtute, Dumneḑeŭ îșĭ întórce asupra lor milele sale cele bogate.

Cartea s'a scris în limba grécă, póte de către un ĭudeŭ palestinean, în secolul al doilea saŭ întâĭ înainte de Christos.

Ambele persóne principale din acéstă carte sînt numite în traducerĭ și la diferițĭ autorĭ, orĭ cu acelașĭ nume, orĭ deosebit.

§. 54. *Cartea Înțelepciuneĭ luĭ Iisus fiiul luĭ Sirah.*

Cartea acésta, numită în manuscriptele și edițiunile grecescĭ: Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ, ĭar în Vulgata *Ecclesiasticus* (Carte bisericéscă), este scrisă în felul *Proverbelor luĭ Solomon,* dar are un cuprins mult maĭ variat și maĭ bogat. Obĭectul eĭ este înțelepcĭunea și religiositatea în tóte împrejurările viețeĭ omenescĭ. Desvoltarea constă în proverbe, regule și sentințe.

Autorul se numesce pe sine însușĭ, spunênd că este din Ierusalim. Din conținutul cărțeĭ se vede, că el a trăit pela anul 300 saŭ 280 înainte de Christos.

Cartea s'a scris în limba ebraică. Ieronim mărturisesce, că a vědut originalul. Traducerea în limba grécă s'a făcut în Egipt de către un nepot al autoruluĭ. Acésta resultă din prologul cărțeĭ.

§. 55. *Cartea Înțelepciuneĭ.*

Cu tóte că în limba grécă, în care s'a scris, sě numesce «*Înțelepcĭunea luĭ Solomon*»=Σοφία Σαλομῶντος, totușĭ, de când Ieronim a dis, că acéstă scriere are inscripție saŭ titlu fals, sě numesce numaĭ «*Cartea Înțelepcĭuneĭ*», omițêndu-se, decĭ, numele luĭ Solomon, care nu este autorul acesteĭ cărțĭ, ci cartea i s'a atribuit luĭ de către cel care a compus-o, pentru ca să dea maĭ multă importanță conținutuluĭ cărțeĭ.

Autorul—un ĭudeŭ din Alexandria, din timpul Ptolomeilor, precum dovedesc criteriile interne—vorbesce despre datoria de a umbla după

orĭ Ahaşveroș) pentru nimicirea Evreilor din regatul persesc.

3. Rugăcĭunea luĭ Mardoheŭ și a Estíreĭ pentru salvarea poporuluĭ.

4. Descrierea maĭ amănunțită a intrăreĭ Estíreĭ la regele.

5. Decretul regal prin care se dă voe Evreilor de a se apăra împrotiva celor ce 'ĭ-ar ataca.

6. Mardoheŭ pricepe, că visul sĕŭ despre ceĭ doĭ balaurĭ, îĭ vestea lupta ce avea să fie între el și Aman.

Aceste șése adause aŭ fost scrise în limba grécă. Timpul compunereĭ nu este cunoscut.

CAP. II. CĂRȚILE DIDACTICE NECANONICE.

§. 53. *Cartea Tobit.*

Cartea Tobít e o prelucrarea poetică a uneĭ istorisirĭ păstrată din gură în gură, de pe timpul exiliuluĭ asirian

Autorul expune maĭ multe întêmplărĭ din viața luĭ *Tobít* și cudeosebire suferințele ce a avut să îndure în urma perdereĭ vedereĭ, cum și peripețiile prin carĭ a trecut *Tobia*, fiind întovărășit de *îngerul Rafail.*

Prin acestea autorul a voit să arăte, că Dumneḑeŭ și pe ceĭ dreptĭ îĭ cértă cu necazurĭ în acéstă viață. Dacă rĕmân statornicĭ în virtute, Dumneḑeŭ îșĭ intórce asupra lor milele sale cele bogate.

Cartea s'a scris în limba grécă, póte de către un ĭudeŭ palestinean, în seculul al doilea saŭ întâĭ înainte de Christos.

Ambele persóne principale din acéstă carte sînt numite în traducerĭ și la diferițĭ autorĭ, orĭ cu acelașĭ nume, orĭ deosebit.

§. 54. *Cartea Înțelepciuneĭ luĭ Iisus fiiul luĭ Sirah.*

Cartea acésta, numită în manuscriptele și edițiunile grecescĭ: Σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ, ĭar în Vulgata *Ecclesiasticus* (Carte bisericéscă), este scrisă în felul *Proverbelor luĭ Solomon*, dar are un cuprins mult maĭ variat și maĭ bogat. Obĭectul eĭ este înțelepcĭunea și religiositatea în tóte împrejurările vieţeĭ omenescĭ. Desvoltarea constă în proverbe, regule și sentințe.

Autorul se numesce pe sine însușĭ, spunênd că este din Ierusalim. Din conținutul cărțeĭ se vede, că el a trăit pela anul 300 saŭ 280 înainte de Christos.

Cartea s'a scris în limba ebraică. Ieronim mărturisesce, că a vĕḑut originalul. Traducerea în limba grécă s'a făcut în Egipt de către un nepot al autoruluĭ. Acésta resultă din prologul cărțeĭ.

§. 55. *Cartea Înțelepciuneĭ.*

Cu tóte că în limba grécă, în care s'a scris, sĕ numesce «*Înțelepcĭunea luĭ Solomon*»=Σοφία Σαλομῶντος, totușĭ, de când Ieronim a ḑis, că acéstă scriere are inscripție saŭ titlu fals, sĕ numesce numaĭ «*Cartea Înțelepcĭuneĭ*», omițêndu-se, decĭ, numele luĭ Solomon, care nu este autorul acesteĭ cărțĭ, ci cartea i s'a atribuit luĭ de către cel care a compus-o, pentru ca să dea maĭ multă importanță conținutuluĭ cărțeĭ.

Autorul—un ĭudeŭ din Alexandria, din timpul Ptolomeilor, precum dovedesc criteriile interne—vorbesce despre datoria de a umbla după

înțelepcĭune, care este isvorul dreptățeĭ și fericireĭ, apoĭ despre nefericirile ce decurg din idololatrie și din lipsa de înțelepcĭune. Ceĭ drepțĭ sînt lăudațĭ, aratându-se, că ceĭ fără-de-lege vor peri; numaĭ ceĭ credincĭoșĭ sĕ vor mântui.

Din acéstă carte sĕ fac dese cetirĭ în Biserică la sĕrbătorile sfinților și ale martirilor.

§. 56. *Rugăcĭunea luĭ Manase.*

Acéstă rugăcĭune, compusă în limba grécă și atribuită luĭ *Manase,* rege în Iuda (698—643), ca autor, are basă istorică în *Cronice* (II Cron. 33, $_{11}$—$_{13}$), dar e o composiție mult maĭ posterióră, datorită unuĭ ĭudeŭ pios, care a trăit înainte de Iisus Christos.

Acéstă rugăcĭune către Dumnedeŭ sĕ crede că a fost rostită de Manase după ce a fost învins de Sardoheŭ, comandantul regeluĭ Asarhadon, și pus în închisóre.

CAP. III. CĂRȚILE PROFETICE NECANONICE.

§. 57. *Cartea Baruh.*

Cartea acésta sĕ atribue luĭ *Baruh*, secretarul și tovarășul Profetuluĭ Ieremia, dar ea este o compilație în limba grécă, făcută în basa Cărțeĭ luĭ Ieremia și a altor cărțĭ din Testamentul Vechĭŭ. Autorul e un ĭudeŭ elinist din Alexandria, póte pe la mijlocul seculuļuĭ al doilea înainte de Christos. El a scris cu intențiunea de a mângâĭa și întări pe Evreĭ în suportarea dominațiuneĭ streine.

Cuprinsul: Baruh a cetit cartea sa luĭ Iehonia și maĭ marilor poporuluĭ captiv, în al 5-lea an al exiliuluĭ. Cartea s'a trimis cu o epistolă Evre-

ilor rĕmașĭ în Ierusalim, rugându-ĭ sĕ aducă jertfe luĭ Iehova pentru eĭ, carĭ pe dreptate merită pedépsa ce suferă. Urméză o rugăciune către Dumnedeŭ, pentru eliberarea din exil, și cartea luĭ Baruh, în care autorul îndémnă pe Evreĭ să pázéscă Legea; pe Ierusalim îl represintă ca pe o persónă ce plînge, dar se mângâe cu preḑicerea, că Evreiĭ exilațĭ sĕ vor înapoĭa în patrie.

Și din acéstă carte sĕ face cetire în Biserică (la sĕrbătórea Nașcereĭ Domnuluĭ).

§. 58. *Epistola luĭ Ieremia.*

Epistola acésta, atribuită Profetuluĭ *Ieremia*, este o epistolă neautentică. Dovadă despre acésta avem limba eĭ grecéscă curată și explicarea falsă a celor 70 de anĭ aĭ exiliuluĭ, cu șépte generațiunĭ. Epistola este adresată acelora, carĭ aveaŭ să fie dușĭ captivĭ în Babilonia. Autorul necunoscut previne pe Evreĭ de idololatrie.

§. 59. *Adausele la Cartea canonică Daniil.*

Aceste adause necanonice sînt treĭ și anume:

1. *Cântarea celor treĭ tinerĭ* în cuptorul cu foc, adecă a luĭ *Sidrah, Mesac* și *Abed-Nego,* pedepsițĭ în asemenea mod, fiind-că n'aŭ voit să adore statua pe care o înălțase Nabuhodonosor. In Septuaginta cântarea celor treĭ tinerĭ este pusă în Daniil cap. 3, între vers. 23 și 24.

2. *Istoria Susaneĭ* (capitulul 13 adaus la cele 12 ale Cărțeĭ canonice Daniil). In exiliul babilonic sĕ întêmplă urmĕtorul fapt: ĭudeul Ioachim avea de soție pe frumósa *Susana.* Doĭ judecătorĭ bĕtrânĭ, ĭudeĭ, aŭ voit s'o determine a comite infidelitățĭ conjugale, dar n'aŭ reușit. Atuncĭ eĭ o acusă pe nedrept, că aŭ vĕḑut-o pĕcătuind

cu un têněr. După legea mosaică Susana trebuea omorîtă. Daniil intervine, întrebând pe fiecare pârâș în parte: unde a vědut-o pěcătuind? Unul rěspunde, că sub un *skin* (ὑπὸ σχίνον); altul, că sub un *prin* (ὑπὸ πρίνον). Ambiĭ aŭ fost omorîțĭ de îngerul Domnuluĭ, potrivit sentințeĭ dată de Daniil.

3. *Istoria luĭ Bal și a balauruluĭ* (capitulul 14 adaus la Cartea canonică Daniil). In Babilon era un idol numit Bal, căruĭa i se aduceaŭ jertfe și eraŭ pușĭ la disposiția luĭ o mulțime de preoțĭ. Regele Cir a poruncit luĭ Daniil să se închine luĭ Bal. Daniil nu vrea, pentru cuvîntul că idolul e de pămênt și de aramă, nu e viŭ și nu mănâncă. După propunerea luĭ Daniil sě închid și sě sigiléză cu pecetea regală jertfele, în camera unde era idolul. A dóua ḑi s'a vědut, că jertfele eraŭ consumate, dar s'aŭ observat și urme de ómenĭ în cenușa ce presărase Daniil pe jos. Idolul a fost sfărîmat, ĭar preoțiĭ ucișĭ împreună cu familiile lor.

In Babilon era adorat și un balaur. Cir poruncesçe luĭ Daniil să se închine balauruluĭ, căcĭ nu e mort, ca Bal, ci e viŭ și mănâncă. Daniil rěspunde, că póte omorî balaurul fără să întrebuințeze toĭag saŭ sabie. Dându-i-se voe, Daniil ferbe la un loc rășină, săŭ și pěr și o dă balauruluĭ, care, cum o înghite, crapă. Poporul sě revoltă și cere ca Daniil să fi pedepsit. Daniil fu aruncat într'o grópă cu leĭ flămânḑĭ. Șése ḑile stă acolo Daniil fără să i se întêmple ce-va rěŭ. In ḑiua a șésea un înger aduce prin aer din Palestina la Babilon pe Profetul Avacum[1]), care hrănesçe pe Daniil. In ḑiua a șéptea vine regele

[1]) In privința luĭ Avacum, despre care e vorba aicĭ, veḑĭ §. 30.

ca sĕ vadă sfîrșitul luĭ Daniil. Vĕḑêndu-l că este viŭ și că nimic nu i s'a întêmplat, a poruncit să fie scos din grópa cu leĭ, și în locul luĭ aŭ fost aruncațĭ ceĭ rĕsculațĭ, carĭ aŭ fost mâncațĭ de leĭ în presența regeluĭ.

Numaĭ primul adaus are basă istorică. Tóte trele adausele s'aŭ compus în Egipt pe la finea seculuĭ al treilea saŭ începutul seculuĭ al doilea înainte de Christos.

PARTEA GENERALĂ.

§. 60. *Divisiunea.*

Precum am maĭ spus (veḑĭ §. 1), *partea generală* a Introducereĭ în Sfintele Cărțĭ ale Vechĭuluĭ Testament tratéză despre canonul Testamentuluĭ Vechĭŭ, autoritatea luĭ la Iudeĭ și Creștinĭ, păstrarea luĭ în original, traducerĭ și prin explicărĭ.

Așa că, divisiunea ce se cuvine acesteĭ părțĭ, este urmĕtórea: I. Canonul Testamentuluĭ Vechĭŭ și autoritatea luĭ; II. Păstrarea și lățirea luĭ în textul original și în traducerĭ; tratarea luĭ ermeneutică. Noĭ ne vom ocupa aicĭ numaĭ de Canon și Traducerĭ (potrivit programeĭ).

CAP. I. CANONUL TESTAMENTULUĬ VECHĬŬ.

§. 61. *Ideea despre Canon.*

Cărțĭ *canonice* sĕ numesc cele recunoscute ca basă și ca normă pentru viața religiósă teoretică și practică (credință și viață.) Colecțiunea lor sĕ numeșce *Canon.*

Etimologiceșce cuvîntul κανών însĕmnéză *băț*

drept, care sĕ întrebuinţéză la mĕsurătóre, *funie, mĕsură*, etc.; în sens tropic însĕmnéză: *regulă, normă, lege*.

Sfîntul Apostol Pavel (în Gal. 6, $_{16}$) întrebuinţéză cuvîntul *canon* în sens de *regulă* saŭ *normă*. Acéstă însĕmnare o găsim şí în literatura părinţilor apostolicĭ. Insĕmnarea acésta generală a cuvîntuluĭ *canon* s'a limitat dela seculul al III-lea înainte, din îndemnul ereticilor, în ceea ce priveşce cuprinsul luĭ, ast-fel: *învĕţăturile dogmatice şi morale normative*. De prin seculul al patrulea aŭ început a sĕ numi *canóne* şí decisiunile biserriceşcĭ şi hotărîrile Sinódelor.

Sfînta Scriptură, servind ca regulă şi normă în credinţă şi viaţă, s'a numit *canon, scriptura canonuluì*, încă din seculele primitive ale Creştinismuluĭ. Singuraticele cărţĭ din *Canon* s'aŭ numit: *scripturĭ canonice*.

Cuvîntul *canon* şi *canonicos*, spre a se însĕmna o carte din Scriptură, s'a întrebuinţat de Origen. Dela seculul al IV-lea cuvîntul *canon*, tradus de Rufin cu *regularis*, însĕmnéză: «*consemnaţiunea acelor cărţĭ sfinte, carĭ aŭ fost scrise sub inspiraţiunea dumnedeéscă şi cuprind în sine învĕţătura descoperită ca regulă şi normă a credinţeĭ adevĕrate*».

§. 62. Canonul Testamentuluĭ Vechiŭ.

Moïse a orânduit (Deut. 31, $_{26}$), ca *Legea* să se păstreze în cortul sfînt, alăturea cu chivotul. Raţiunea acesteĭ dispoziţiunĭ a fost, ca Israiltenii să aïbă la îndemână codicele Legeĭ, să-'l audă, să-'l cunóscă şi să se conformeze luĭ. Moïse a maĭ orânduit (Deut. 17, $_{18}$), ca să se înmâneze regilor,

còpiĭ de pe Lege, spre a o avea de-a pururea înainte și a cârmui poporul după ea.

Iosua, Samuil și urmașiĭ lor (Ios. 24, $_{25}$ și $_{26}$; I Sam. [I Împ.] 10, $_{25}$; II Cron. 17, $_{7}$—$_{9}$) sînt conșcienţĭ despre însĕmnătatea Legeĭ. Scriitoriĭ biblicĭ se baséză pe ea. Operile literare ale acestor scriitorĭ nu rĕmân necunoscute celor ce aŭ scris în urma lor; ba Psalmiĭ sĕ cântaŭ la locul sfînt. Prin urmare, nu numaĭ că nu este exclusă posibilitatea colectăreĭ de cărţĭ și cuvîntărĭ, înainte de exiliul babilonic, dar s'aŭ și colectat (cf. Prov. 25, $_{1}$; II [IV] Reg. 22, $_{8}$; Dan. 9, $_{2}$). După întórcerea din captivitatea babilonică, cu ocasiunea restaurăreĭ templuluĭ, cultuluĭ și vieţeĭ politice și cetăţeneșcĭ, necesitatea de o colecţiune complectă a Cărţilor Sfinte, sĕ simţi și maĭ mult. *Ezra* și *Neemia* eraŭ pe deplin convinșĭ, că nu pot să organiseze și să consolideze nóua generaţie israilită, fără de scrierile sfinte, basa vieţeĭ religióse. De aceea, după tradiţia ĭudaică, adunarea cărţilor sfinte *într'un întreg* s'a și făcut între aniĭ 450 și 424, începênd în timpul luĭ *Ezra* și *Neemia,* și terminându-se pe timpul Profetuluĭ *Malahia,* saŭ scurt timp după acesta.

Acéstă colecţiune sĕ compune din urmĕtórele 39 de cărţĭ: 5 ale luĭ Moĭse; Iosua; Judecătoriĭ; 4 cărţĭ ale Împĕraţilor (I și II Samuil, I și II Regiĭ); ceĭ 4 Profeţĭ marĭ: Isaia, Ieremia, Iezechiil și Daniil; ceĭ 12 Profeţĭ micĭ: Osie, Ioil, Amos, Avdie, Ioná, Miheea, Naum, Avacum, Sofonie, Agheŭ, Zaharia și Malahia; Psalmiĭ; Proverbele; Iov; Cântarea Cântărilor; Plîngerile; Eclesiastul; Rut; I și II Cronicele; Ezra; Neemia; Estír. Pe tóte aceste cărţĭ și *numaĭ* pe acestea, atât Iudeiĭ pa-

lestinenĭ[1]), cât și Biserica Ortodoxă de Rĕsărit le recunósce de canonice.

Tradițiunea ĭudaică e confirmată de urmĕtórele dóuĕ fapte:

a). După epoca Profetuluĭ Malahia colecțiunea cărților sfinte, în numĕr de 39, eraŭ privite de toțĭ ca sfinte și canonice și cu totul deosebite de alte producțiunĭ literare posterióre. Să luăm ca exemplu «Cartea Înțelepcĭuneĭ luĭ Iisus fiĭul luĭ Sirah». Deși s'a scris în limba ebraică și voeșce a trece de o scriere profetică și canonică, totușĭ nicĭ o dată n'a fost admisă de Iudeĭ în numĕrul cărților canonice. Prologul acesteĭ cărțĭ aminteșce de traducerea întregeĭ Bibliĭ în greceșce. Iosíf Flaviŭ ḑice: «Iar dela Artaxerxe» (adecă din timpul când a trăit Malahia, cel din urmă dintre Profețĭ) «până în timpul de față, încă multe s'aŭ scris, dar nu sĕ țin a fi vrednice de asemenea creḑĕmînt (ca cele-l-alte), de óre ce lipseșce în ele urmarea sigură a profeților».

b). Un alt fapt din care sĕ deduce exactitatea tradițiuneĭ ĭudaice, în privința adunăreĭ *într'un întreg* a scrierilor canonice, *în timpul arătat*, este principiul ce a predominat la împărțirea cărților sfinte și canonice în treĭ părțĭ: *legea, profeții și cele-l-alte scrierĭ.* Cărțile s'aŭ înșirat după raportul în care scriitoriĭ biblicĭ staŭ către Dumneḑeŭ și Teocrație.

Prin urmare, colecțiunea cărților sfinte și canonice nu s'a putut face succesiv, în decursul timpurilor.

Canonul amintit a fost recunoscut de Iudeĭ totde-una. Dar Septuaginta a adaus și unele cărțĭ necanonice; însă:

Iosíf Flaviŭ citéză în scrierile sale numaĭ pe

[1]) In *canonul samarinean* figuréză numaĭ Pentateuhul. Are și cartea Iosua,—o prelucrare liberă după Cartea canonică Iosua.

cele canonice, în numĕr de 22, ast-fel: Genesa; Exodul; Leviticul; Numeriĭ; Deuteronomiul; Iosua; Judecătoriĭ cu Rut; dóuĕ cărţĭ Samuil; dóuĕ cărţĭ Regiĭ; dóuĕ cărţĭ Cronice; Ezra cu Neemia; Estír; Isaia; Ieremia cu Plîngerile; Iezechiil; Daniil; 12 Profeţĭ micĭ; Iov; Psalmiĭ; Proverbele; Eclesiastul; Cântarea Cântărilor. Desfăcênd pe cele ce el le numĕră câte una în loc de 2, 12, avem 39 de cărţĭ. Tot Iosíf Flaviŭ ḑice: «La noĭ nu este nicĭ de cum o mulţime nenumĕrată de cărţĭ neconsunătóre şi contraḑicĕtóre între sine, ci sînt numaĭ 22 de cărţĭ, carĭ conţin istoria timpuluĭ trecut, şi cu dreptul sĕ ţin de divine.»

Filo (contimporan cu *Domnul Christos*) cunóşce scrierile necanonice, dar nu le întrebuinţéză. El nu specifică pe cele canonice, dar în diferitele sale scrierĭ numeşce pe cele maĭ multe, şi acelea sînt tóte din cele canonice.

Talmudul recunóşce de cărţĭ sfinte numaĭ pe cele treĭ-ḑecĭ şi nóuĕ.

Codiciĭ Sfinteĭ Scripturĭ, în limba ebraică, conţin acelaşĭ Canon.

Biserica creştină încă a priimit în Canonul eĭ cărţile canonice ale Iudeilor.—

Christos şi *Apostoliĭ* nu ne spun numĕrul cărţilor canonice ale T. V., dar se provócă adese-orĭ la *Sfînta Scriptură* (Mat. 5, $_{17}$; Luc. 24, $_{44}$; Ión 5, $_{39}$; Rom. 3, $_{2}$; I Petru 1, $_{10}$; şi în alte părţĭ).

Melito dela Sardes (pela 172) a călĕtorit în orient şi apoĭ a comunicat frateluĭ sĕŭ Onisim resultatul cercetărilor sale în privinţa canonuluĭ cărţilor sfinte. El numĕră pe tóte cele cunoscute ale Iudeilor, afară de Neemia şi Estír. Cartea Neemia a putut prea lesne să o considere ca una cu Ezra, după cum sĕ şi îmbinaŭ în vechime a-

ceste dóuě cărțĭ, sub numele «Ezra». Tot așa s'a putut întêmpla și cu Cartea Estír, socotind-o la Cartea Ezra, fiind-că Ezra, Neemia și Estír sĕ ocupă cu istoria din timpul de după începutul captivităței babilonice. De alt-fel Iosíf Flaviŭ, Origen, Ieronim numĕră la Canon ṣí Cartea Neemia ṣí cartea Estír.

Origen (185—254) are consemnațiunea tuturor cărților canonice, afară de Profeții ceĭ micĭ. Acésta nu póte fi decât o greșélă de copiare, fiind-că Origen amintesçe în cărțile sale de scrierile Profeților micĭ, ca de cărțĭ dumneḑeesçĭ, și le-a ṣí înșirat în Exapla sa (§. 64). *Rufin* a tradus în latinesçe consemnațiunea luĭ Origen. In traducere figuréză ṣí cărțile Profeților micĭ. Origen adauge între scrierile canonice ṣí Cartea Baruh. Creștiniĭ aŭ întrebuințat maĭ mult Septuaginta și de aceea uniĭ autorĭ bisericesçĭ se provócă ṣí la cărțile necanonice, dându-le óre-care autoritate.

Sinodul din Laodiceea (363 saŭ 364) numĕră (în can. 60) cărțile canonice cunoscute. După exemplul Septuaginteĭ adauge Cartea Baruh și epistola luĭ Ieremia.

Canonul 85 apostolesc numĕră între cărțile canonice ṣí treĭ cărțĭ ale Maccabeilor.

Atanasie cel Mare († 373) numĕră deosebit pe Rut și omite pe Estír, despre care, după înșirarea celor 22 de cărțĭ, ḑice: «Afară de acestea sînt și alte cărțĭ, nu canonice, dar așeḑate de părințĭ a sĕ ceti celor ce voesc să se învețe cuvîntul evlavieĭ: Înțelepcĭunea luĭ Solomon și a luĭ Sirah, și *Estír,* și Iudit, și Tobít.»

Ciril al Ierusalimuluĭ († 386) urméză Sinoduluĭ din Laodiceea.

Grigorie din Nazianz († 390), *Amfilohie al Ico-*

niuluĭ († pela 395) și *Epifaniŭ* († 404) numĕră numaĭ pe cele canonice și nicĭ una dintre cele necanonice.

Dintre apusenĭ *Ilariŭ dela Pictaviŭ* († 366), *Rufin* († 410) și *Ieronim* († 420), numĕră cărțile canonice ale Iudeilor. Ieronim e cel dintâĭ care atacă canonicitatea cărților apocrife.

Sinódele ecumenice nu s'aŭ exprimat direct și definitiv în privința cărților canonice ale Testamentuluĭ Vechĭŭ, totușĭ *Sinodul Trulan* (692) și al VII-lea ecumenic (787) aŭ întărit cele stabilite prin canonul 85 apostolic, de Sinodul din Laodiceea și cele ce aŭ învĕțat Atanasie cel Mare, Grigorie de Nazianz, Amfilohie.

Ión Damaschin (secul. VIII) recunóșce de canonice 22 cărțĭ (§. 4), după numĕrul alfabetuluĭ ebraic.

Biserica Ortodoxă de Rĕsărit a fost de acéstă credință șí în timpurile urmĕtóre (Sinodul din Ierusalim 1672). Dacă de către uniĭ s'aŭ alăturat la cele canonice una saŭ alta din cele necanonice, scrise în urma fixăreĭ *Canonuluĭ,* apoĭ tocmaĭ pentru-că nu aŭ mărturie unanimă, Biserica nu le atribue aceeașĭ autoritate ca acelora asupra cărora sînt de acord toțĭ marturiĭ. Biserica Ortodoxă de Rĕsărit onoréză, însă, cărțile necanonice, pentru cuprinsul lor cel bun și folositor și sfințit prin întrebuințare bisericéscă.

Din timpul *Fericituluĭ Augustin* și din inițiativa acestuĭa, biserica apusénă recunóșce de canonice șí scrierile apocrife. Sinodul tridentin a rostit anatema asupra celuĭ ce n'ar voi să priiméscă de canonice tóte cărțile cuprinse în Vulgata. Cărțile pe carĭ noĭ le numim *necanonice,* occidentaliĭ le numesc *deuterocanonice.*

CAP. II. TRADUCERILE SFINTEĬ SCRIPTURI A T. V.

§. 63. *Traducerile grecescì.*

1). *Cea maĭ veche dintre traducerile din original, în limba grécă, este Septuaginta (LXX)*, numită încă: ἡ τῶν ἑβδομήκοντα γραφή *(scriptura celor 70)*, οἱ ἑβδομήκοντα (οἱ ο', adecă: ceĭ 70) și *traducerea Alexandrină.* [1])

---

[1]). Domnul *Nedelea Georgescu*, fost elev al meŭ, acum licențiat al Facultățeĭ de teologie din Bucureștĭ și învĕțător rural în județul Teleorman, 'mĭ-a comunicat urmĕtórea traducere făcută de domnia-sa din *Eusebiŭ* al Cesareeĭ Palestineĭ (Preparația Evangelică, cartea VIII, cap. 2—5), asupra traducereĭ alexandrine:

Fragment din Aristeŭ*) asupra traducereĭ Sfinteĭ Scripturĭ a Vechiuluĭ Testament.

«Demetru din Faler**), intendent al biblioteceĭ regale, priimind dela rege o însĕmnată sumă de banĭ, pentru a strînge tóte cărțile cunoscute, sĕ sili—cumpărând pe unele, făcênd să se transcric altele, — să execute, pe cât iĭ era cu putință, ordinele luĭ Ptolomeŭ. Regele întrebându-l într'o ḑi, față cu mine, despre numĕrul volumelor adunate deja, Demetru rĕspunse: «Dóuĕ sute de miĭ; dar sper să ajung îndată la cincĭ sute de miĭ; de altmintrelea mi s'a spus, că Iudeiĭ aŭ cărțĭ demne de a fi copiate, pentru a sĕ mări biblioteca Ta». «Pentru ce nu facĭ acésta? rĕspunse regele; eŭ 'țĭ-am înlesnit tot ce-'țĭ era de trebuință.

Demetru rĕspunse: «Nu ar fi de ajuns a le transcrie, ar trebui încă o traducere; căcĭ Iudeiĭ, ca și Egiptenii, sĕ servesc de caractere propriĭ, și a căror înțelegere, ca și pronunțare, sînt particulare acestuĭ popor Se crede de obiceiŭ, că limba lor este limba siriacă; dar e o greșélă, cum că s'ar deosebi cu mult de

---

*). Aristeŭ, slujbaș al luĭ Ptolomeŭ Filadelful, regele Egiptuluĭ, era după mumă Iudeŭ. Acest rege il trimise să céră arhiereuluĭ Eleazar, învĕțațĭ pentru a traduce Legea Iudeilor, din limba ebraică în cea grécă. Traducerea făcută de eĭ fu numită Septuaginta, saŭ traducerea celor șépte-ḑecĭ. Se crede de obiceiŭ, că Aristeŭ a compus istoria acesteĭ traducerĭ. Totușĭ, aceea care pórtă aḑĭ numele luĭ, nu este cea citată de Ieronim, Eusebiŭ și Tertulian. Aristeŭ trăi pe la anul 260 înainte de Iisus Christos.

**). Demetru din Faler, renumit discipul al luĭ Teofrast, căștigă atâta putere asupra spiritelor din Atena, prin darul sĕŭ de vorbire, încât fu făcut arhonte, la 309 înainte de Iisus Christos. In ḑece anĭ de ḑile, cât guvernă acéstă cetate, el făcu fericițĭ pe cetățeniĭ sĕĭ. Insă, meritul sĕŭ ațâță ura, căcĭ fu osîndit la mórte, ĭar statuele sale fură rĕsturnate. Atuncĭ filosoful se retrase, fără a se plînge, la curtea luĭ Ptolomeŭ Lagos, regele Egiptuluĭ, care il trată cu o mare considerațiune. Uniĭ autorĭ susțin, că ar fi fost exilat de succesorul luĭ Lagos; alțiĭ afirmă din contră, că ar fi fost mult maĭ bine vĕḑut de Ptolomeŭ Filadelful, întru cât îmbogăți biblioteca acestuĭa cu dóuĕ sute de miĭ de volume, și că luĭ datorește regele traducerea Biblieĭ din evreește în grecește. *(Notele Domnuluĭ Nedelea Georgescu.)*

Iudeiĭ s'aŭ rĕspândit în diferite părţĭ ale globuluĭ pămêntesc. Uniĭ s'aŭ stabilit în Alexandria (Egipt), unde aŭ adoptat limba grécă. Ne maĭ pricepênd cele ce li se cetea la cultul divin, din

acésta». Atuncĭ Ptolomeŭ porunci luĭ Demetru să scrie arhiereuluĭ Iudeilor, de a-'ĭ procura mijlocul pentru executarea acesteĭ întreprinderĭ. Maĭ departe adaugă autorul: «Ptolomeŭ ordonă apoĭ luĭ Demetru de a-'ĭ adresa un raport, cu privire la transcrierea cărţilor Iudeilor; de óre-ce, numaĭ prin decrete şi cu cea maĭ mare grijă, hotăraŭ aceştĭ regĭ despre tóte afacerile, nelucrând nicĭ o dată în grabă şi fără cercetare. Pentru acésta am transcris acest raport, precum şi epistolele ce se scriseră cu acéstă ocasiune. N'am lăsat la o parte nimic, amintind şi sumele considerabile, carĭ fură cheltuite pentru acéstă întreprindere. Iată textul raportuluĭ:

Raportul luĭ Demetru din Faler către regele Egiptuluĭ.

«Demetru către Marele Rege:

«Rege! După cum 'mĭ-aĭ poruncit, să adun cărţile, carĭ lipseaŭ încă pentru complectarea biblioteceĭ Tale, şi de a îndrepta cu cea maĭ mare grijă, greşélele ce s'ar fi putut face, sînt dator să Te încunoşciinţez, că 'mĭ-am depus tóte silinţele pentru a corespunde dorinţelor Tale. Pe lângă altele câte-va, ne maĭ lipsesc încă: Cartea, care cuprinde legislaţiunea Iudeilor, căcĭ este scrisă în limba ebraică şi cu caractere ebraice. Drept este, că s'a tradus în greceşce, dar cu puţină îngrijire şi într'un mod fórte imperfect, după părerea ómenilor învĕţaţĭ; de altmintrelea sĕ înţelege acésta fără greutate, gândindu-ne, că acéstă întreprindere n'a fost condusă de înţelepcĭunea Ta regéscă. Decĭ, îţĭ este de mare folos să aĭ acéstă carte, precum aĭ pe altele, în tótă curăţenia originală; căcĭ legile ce le cuprinde, sînt pline de dreptate şi de înţelepcĭune, fiind date de însuşĭ Dumneḑeŭ. De asemenea nicĭ oratoriĭ, nicĭ poeţiĭ, nicĭ istoriciĭ nu 'şĭ-aŭ însuşit renumele Scriptureĭ Iudeilor şi reputaţia ómenilor, carĭ vieţuĭaŭ după prescripţiunile eĭ; de óre-ce, după observaţiunea luĭ Ecateŭ din Abdera, învĕţătura ce exprimă Scriptura, este şí curată şí nobilă.

Decĭ, dacă aprobĭ, o Rege, sĕ va cere prin scrisorĭ arhiereuluĭ din Ierusalim, să trimită ómenĭ, toţĭ recomandabilĭ prin vîrsta şi prin virtutea lor, aleşĭ din fie-care seminţie, dintre bĕtrâniĭ ceĭ maĭ învĕţaţĭ în legile patrieĭ lor; pentru ca ţinêndu-ne de interpretarea, care va fi dată de cel maĭ mare numĕr, noĭ am putea ast-fel obţine o traducere adevĕrată şi a-'ĭ hotărî un loc de onóre, care să corespundă dorinţelor Tale şi însĕmnătăţeĭ unuĭ aşa de nobil plan. Aĭ putea fi tot-de-una fericit în întreprinderile Tale».

După raportul luĭ Demetru, regele ordonă să se scrie arhiereuluĭ Eleazar pentru a-'ĭ împărtăşi proĭectele sale şi a-'ĭ anunţa tot de o dată, că s'aŭ pus în libertate captiviĭ Iudeĭ.

textul biblic ebraic, aŭ simțit trebuința de a traduce biblia în limba grécă. Ast-fel s'a dat nașcere *traducereĭ alexandrine*, despre care ni se istorisesc următórele: Un Aristeŭ, sef de gardă al re-

Hotărî pentru a i se da ca darurĭ: urne, cupe, mese, vase sfinte, greutățĭ de 50 de talanțĭ de aur și de 70 talanțĭ de argint, precum și o cantitate însemnată de petriĭ prețióse. Ordonă, afară de acésta, intendenților vistierieĭ, spre a pune la disposiție 100 talanțĭ de argint, celor carĭ n'or lua din aceste obĭecte propuse, pentru a aduce jertfe și pentru alte cheltuelĭ. Eŭ spun cum s'a petrecut lucrul, în urma scrisorilor ce s'aŭ schimbat în acest scop.

Iacă maĭ întâĭ aceea a regeluĭ Ptolomeŭ:

Scrisórea regeluĭ Ptolomeŭ către Eleazar, arhiereul din Ierusalim.

«Regele Ptolomeŭ către Arhiereul Eleazar, salutare și fericire!

«Perșiĭ, în timpul stăpânireĭ lor, luară din Ierusalim un mare numĕr de Iudeĭ, carĭ se stabiliră în ținuturile mele. Maĭ târḑiŭ eĭ urmară ca robĭ pe tatăl meŭ, în Egipt. Mulțĭ dintre eĭ fură înrolațĭ de el printre soldațiĭ ceĭ maĭ favorisațĭ din armata sa. Altora, a căror credință fusese pusă la încercare, le încredință garda cetățuelor, ce fuseseră făcute pentru a ține în respect pe poporul egiptean. Cu ridicarea mea pe tron, vreaŭ să tratez pe tóte popórele,—dar maĭ cu sémă pe concetățeniĭ Tĕĭ,—cu maĭ multă milostivire și mărinimie. Decĭ, am dat libertate la maĭ mult de o sută de miĭ de robĭ, plătindu-le stăpânilor lor o dréptă despăgubire, și prevenind tóte desordinele la carĭ putea să dea nașcere plecarea uneĭ așa de marĭ mulțimĭ. Am vrut prin acésta să daŭ o dovadă despre religiunea nóstră și recunoșcința ce am către Dumneḑeul cel prea inalt, care a acordat pacea regatuluĭ meŭ și l'a făcut vestit în tótă lumea. Maĭ mult: am înrolat în armata mea pe aceĭa carĭ prin etatea lor eraŭ în stare să suporte ostenelele rĕsboĭuluĭ. Ceĭ recomandațĭ prin destoĭnicia și credința lor, fiind chemațĭ la curte, 'ĭ-am pus după persóna mea regală. Pentru a-'Țĭ dovedi maĭ mult buna-voința mea către Tine, ca și către toțĭ Iudeiĭ, carĭ sînt rĕspândițĭ pe pămênt, și către urmașiĭ lor, am poruncit a se traduce Legea vóstră, din evreeșce în greceșce, pentru ca să fie pusă între cele-l-alte cărțĭ ale biblioteceĭ mele regale. Pentru a-'mĭ arăta zelul și recunoșcința Ta, veĭ alege din fie-care seminție, bĕtrânĭ recomandațĭ prin onestitatea viețeĭ lor, versațĭ în cunóșcerea Legeĭ și în stare de a o explica. Noĭ vom dobândi ast-fel, exactitatea ce cere o lucrare așa de importantă, întru cât este opera maĭ multora. Cred că resultatul aceste̍ întreprinderĭ trebue să contribue mult la gloria mea.

Îțĭ trimit pe Andreĭ, șeful gardeĭ mele și pe Aristeŭ, amêndoĭ bucurându-se de încrederea mea. Eĭ vor discuta cu Tine în privința acesteĭ afacerĭ; de asemenea ițĭ vor oferi pentru templu un întâĭ prinos al pietățeĭ mele și o sută de talanțĭ de argint pentru a se aduce sacrificiĭ, și pentru alte cheltuelĭ. Scrie-mĭ

geluĭ egiptean Ptolomeŭ Filadelful (284—247), a scris frateluĭ sĕŭ Filocrat, că acest rege, după sfatul bibliotecaruluĭ sĕŭ Demetru Falereŭ, a trimis pe Aristeŭ și Andreĭ la Eleazar, arhiereŭ în

---

însu-Țĭ ceea-ce veĭ fi hotărât. Prin acésta îmĭ veĭ fi fórte plăcut și Te veĭ arăta demn de prietenia mea. Ceea ce veĭ cere, se va executa îndată. Salutare».

Eleazar, fiind-că îĭ convenea, adresă regeluĭ acest rĕspuns plin de bună-voință:

Scrisórea arhiereuluĭ Eleazar, către regele Ptolomeŭ.

«Arhiereul Eleazar către Regele Ptolomeŭ, credinciosul sĕŭ prieten, salutare!

«Dacă veĭ fi sănătos, precum și Regina mumă, Arsinoe, sora Ta și copiĭ Tĕĭ, mĕ voĭŭ bucura mult de acésta. Eŭ mĕ aflu fórte bine. Scrisórea Ta 'mĭ-a procurat mare plăcere, descoperindu-mi-se nobilele Tale planurĭ. Indată am adunat un fórte mare numĕr de bărbațĭ, pentru a le comunica și pentru a-'ĭ lămuri despre pietatea Ta față cu Dumnedeul, pe care noĭ îl adorăm. Am priimit în acelașĭ timp ofrandele ce ne-aĭ trimis: dóuĕ-decĭ de cupe de aur, treĭ-decĭ de argint, cincĭ vase, o masă destinată pentru priimirea prinóselor și o sută talanțĭ de argint, pentru a oferi sacrificiĭ și pentru tóte trebuințele templuluĭ. Aceste darurĭ 'mĭ-aŭ fost aduse de Andreĭ, un însemnat ofițer al curțeĭ Tale și de Aristeŭ, amêndoĭ plinĭ de cinste și de sciință și în totul vrednicĭ de încrederea și de favórea Ta. M'aŭ încunosciințat despre ceea ce doreștĭ și le-am rĕspuns, potrivit intențiunilor Tale. Tot ceea ce-'Țĭ place și-'Tĭ este folositor, voĭŭ face, întru cât va depinde de mine, ca dovadă de respectul și de recunoscința mea; atât sînt de marĭ binefacerile ce a priimit poporul meŭ din partea Ta. Ast-fel, eŭ sînt plin de râvnă de a aduce jertfele pentru Tine, pentru sora Ta, pentru copiiĭ și prieteniĭ Tĕĭ. Și poporul meŭ va ruga în genunchĭ pe A-tot-puternicul pentru a îndeplini dorințele Tale și pentru a păstra în regatul Tĕŭ, pace glorióså și neschimbăcióså. De altmintrelea, pentru ca traducerea Legeĭ Sfinte să-'Țĭ ofere tóte garanțiile celeĭ maĭ exacte credințe, am ales în fața întreguluĭ popor, din fiecare din cele 12 semințiĭ, bĕtrânĭ cinstițĭ pentru sciința și virtutea lor și Ți-'ĭ-am trimis, încredințându-le cărțile Legeĭ. Te rog, Mare Rege, de a face așa, ca interpreții să-'mĭ aducă înapoĭ aceste cărțĭ, cu multă grijă, după ce va fi fost terminată lucrarea. Salutare».

Aristeŭ vorbesce apoĭ de lucrările, carĭ fură întreprinse pentru traducerea Sfinteĭ Scripturĭ; apoĭ continuă, exprimându-se ast-fel:

«Când fu cetită traducerea, preoțiĭ sculându-se în picióre numaĭ decât, precum și bĕtrâniĭ, consilieriĭ regatuluĭ și șefiĭ popóruluĭ strigară cu toțĭ într'un glas: Fiind-că noĭ am depus atâta grijă și atâta râvnă pentru a obține o traducere fidelă, datorim acum să facem ca să se păstreze în tótă întregimea eĭ. Aceste vorbe fură priimite cu aclamațiune, și toțĭ, după obiceĭul lor, de-

cărţĭ ale Testamentuluĭ Vechĭŭ. Cine le-a făcut şi când, nu sĕ şcie. Origen le-a numit: *a cincĭa, a şésea şi a şéptea,*—după locul ce ocupă în recensiunea ce a făcut Septuagintei.

§. 64. Recensiunile Septuagintei.

Creştinii când discutaŭ cu Iudeiĭ, citaŭ textele din Testamentul Vechĭŭ, după Septuagintă. Din causa multeĭ întrebuinţărĭ şi deseĭ copierĭ, textul eĭ sĕ alterase fórte mult. Iudeiĭ nu numaĭ că imputaŭ acésta Creştinilor, dar şi contestaŭ exactitatea traducereĭ locurilor din Testamentul Vechĭŭ, pe carĭ Creştiniĭ le invocaŭ în contra lor.

Acéstă împrejurare determină pe Origen (185—254), să recenseze Septuaginta în sensul de a stabili raportul dintre ea şi originalul ebraic. Resultatul acesteĭ marĭ întreprinderĭ dete naşcere colosaleĭ opere critică biblică, cunoscută sub numele de «Exapla,» câte o dată «Octapla», maĭ târḑiŭ şí «Tetrapla».

Exapla era o asemĕnare între textul traducereĭ alexandrine cu textul original de o parte, şi de alta cu cele-l-alte traducerĭ greceşcĭ: a luĭ Aquila, Simah, Teodoţion şi cele treĭ traducerĭ anonime (veḑĭ §. 63).

Origen a procedat ast-fel: a făcut nóuĕ colóne. In prima colónă a pus textul ebraic, scris cu litere ebraice; în a dóua colónă a pus acelaşĭ text, scris cu litere greceşcĭ; în a treĭa, traducerea luĭ Aquila; în a patra, traducerea luĭ Simah; în a cincĭa, traducerea alexandrină, care era de îndreptat, însă, fără să schimbe ce-va din ea, ci numaĭ însĕmnând cu semne critice anumite locurĭ, prin carĭ semne făcea luător a minte pe

cetitor asupra deosebirilor ce presenta Septuaginta; în colóna a șésea a pus traducerea luĭ Teodoțion. In unele locurĭ sta numaĭ cele patru traducerĭ, și, din acest motiv, opera s'a numit, câte o dată, «Tetrapla» (uniĭ ḑic, că Origen a făcut din «Exapla» un extract: «Tetrapla», în care sta cele patru traducerĭ). In alte părțĭ ale Sfinteĭ Scripturĭ, Origen a alăturat la cele șése colóne, încă dóuĕ traducerĭ, din cele anonime, de unde opera s'a numit «Octapla». Eraŭ și părțĭ cu nóuĕ colóne, adecă sĕ adăugea și a treĭa traducere anonimă; din acéstă causă opera s'ar putea numi «Eneapla», dar acéstă numire nu sĕ întimpină nicĭ o dată.

Unde a început Origen «Exapla»:—pe când era în Alexandria (decĭ înainte de anul 231), saŭ abĭa în Cesareea,—și cât timp a lucrat la ea, nu sĕ șcie. Se pare că, din causa mărimeĭ, Exapla luĭ Origen nu s'a copiat. La 50 de anĭ după mórtea autoruluĭ, Exapla a fost așeḑată în biblioteca din Cesareea Palestineĭ de către Eusebiŭ și Pamfil. Ea a fost întrebuințată de mulțĭ, până în secolul al VII-lea. Probabil a fost arsă la anul 653 când Arabiĭ aŭ ocupat Cesareea. Aḑĭ avem din Exapla dóuĕ volume de fragmente culese din citațiunile celor vechĭ.

Pela sfîrșitul seculuĭ al III-lea și începutul seculuĭ al IV-lea s'aŭ maĭ făcut recensiunĭ la Septuagintă de preotul Lucian din Antiohia și de episcopul Esihie din Egipt.

§. 65. *Itala și Vulgata.*

1. In a dóua jumătate a seculuĭ al doilea după Christos s'a tradus pentru prima óră Sfînta Scrip-

tură în limba latină. Criticiĭ basațĭ pe deosebirea stiluluĭ din diferitele cărțĭ, cred că traducerea nu s'a făcut de un singur traducĕtor, ci de maĭ mulțĭ.

Cele dintâĭ urme despre traducerea latină le găsim la Tertulian. De s'a făcut o unică traducere saŭ maĭ multe în acel timp, nu sĕ ṣcie. Citatele din traducerea latină, ce sĕ găsesc la scriitoriĭ ceĭ vechĭ, până la Ieronim, care a făcut o nóuă traducere în limba latină, nu consună între ele. Augustin pare că vorbeṣce de maĭ multe traducerĭ, dintre carĭ pe *Itala* (pe cea din Italia) o declară ca cea maĭ bună [1]). Ieronim, contimporan cu Augustin, vorbeṣce de acea traducere ca de una, dar ṣí el ḑice, că exista a-própe în atâtea recensiunĭ câțĭ ṣi codicĭ. Până ṣí aḑĭ criticiĭ nu sĕ pot uni în privința ideeĭ dacă s'aŭ făcut maĭ multe traducerĭ independente u-nele de altele, saŭ numaĭ una, în Africa orĭ Roma, saŭ că acéstă una a existat în maĭ multe recensiunĭ, dintre carĭ Augustin declară pe *Itala,* adecă pe cea din Italia, ca cea maĭ bună.

Traducerea nu s'a făcut după textul original, ci după Septuagintă, în mod cât se póte de literal, ṣi nu în latina clasică, ci în latina din timpul imperiuluĭ, avênd multe elemente din limba rustică, decĭ, într'o limbă latinéscă cam greóe.

In vechea traducere latină strecurându-se multe greṣelĭ, din causa copierilor, episcopul roman Damas I (366—384) a îndemnat pe Ieronim să facă cuvenita revisuire ṣi îndreptare. Din cărțile Testamentuluĭ Vechĭŭ a îndreptat Psaltirea, de

---

[1]) Cuvintele luĭ Augustin sînt acestea: in ipsis autem interpretationibus *Itala* caeteris praeferantur, nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae (De Doctr. Christ.). Cu tóte acestea, englesul Bengli ceteṣce *illa* în loc de *Itala*, ĭar Aihhorn, *usitata.* Cestiune de apreciere.

dóuě orĭ: o dată după Septuagintă (Psalterium Romanum, spre deosebire de Psalterium vetus, care sě întrebuințéză șí adĭ în biserica Sf. Petru din Roma), altă dată după Exapla luĭ Origen (Psalterium Gallicanum). Tot după Exapla a îndreptat: Cronicele, Eclesiastul, Cântarea Cântărilor, Proverbele și Iov, dintre carĭ numaĭ cea din urmă sě maĭ păstréză.

2. Insușĭ Ieronim fiind nemulțămit de lucrarea ce făcuse, s'a apucat și a tradus din noŭ, după original, Sfînta Scriptură, între aniĭ 390 și 405. Traducerea a făcut-o în Palestina. In anul 405 terminase tóte cărțile canonice și dóuě așa dise deuterocanonice. Ieronim n'a tradus pe Baruh, Înțelepcĭunea luĭ Solomon, Înțelepcĭunea luĭ Iisus fiĭul luĭ Sirah și Cărțile Maccabeilor. Aceste cărțĭ aŭ fost traduse maĭ târdiŭ de către alțĭ traducětorĭ.

Traducerea e liberă și corectă. Ieronim a avut înainte manuscripte evreeșcĭ, a ținut sémă, însă, șí de tradiția exegetică a Iudeilor și a consultat traducerĭ vechĭ, maĭ ales Septuaginta.

Rufin a combătut acéstă traducere. Augustin încă nu se putea familiarisa cu ea, din causa că sě abătea dela traducerea veche latinéscă și dela Septuagintă.

Multă vreme s'a întrebuințat în biserică traducerea veche și cea nóuă a luĭ Ieronim. Acéstă din urmă s'a introdus maĭ întâĭ în biserica din Galia. Dela secolul al VII-lea, după ce episcopul roman Grigorie cel Mare (590—604) a comentat cartea Iov, servindu-se de traducerea luĭ Ieronim, s'a întrebuințat numaĭ acéstă traducere, sub numele de «Vulgata», după ce Psaltirea tradusă din original s'a înlocuit cu Psalterium Gal-

licanum (adecă Psaltirea întrebuințată maĭ întâĭ în Galia) și s'aŭ introdus cărțile așa dise deuterocanonice pe carĭ nu le revĕduse Ieronim.

Cu timpul s'aŭ strecurat greșelĭ și în Vulgata; de aceea a fost îndreptată de maĭ multe orĭ (de Alcuin, Lanfranc și alțiĭ). Sinodul tridentin (1545—1563) a decretat Vulgata ca «versio authentica», hotărând în același timp îndreptarea eĭ. In timpul papeĭ Sixt V s'a tipărit ediția corectată (1590). Dar constatându-se că acéstă ediție sixtină nu e la înălțimea dorită, s'a revĕdut din noŭ și s'a tipărit în timpul papeĭ Clement VIII la anul 1592. Textul Vulgateĭ din ediția clementină (corijat încă în anul 1593 și 1598) este textul autentic și normativ al Sfinteĭ Scripturĭ până și acum. Nicĭ o schimbare nu e permisă în acest text.

§. 66. Targumiĭ (traducerile) saŭ parafrasele haldaice.

După exiliul babilonic poporul pe încetul a uĭtat limba maternă și vorbea limba haldaĭcă, așa că nu maĭ pricepea cele ce i se ceteaŭ din Scrierile Sfinte. De aceea la cult sĕ cetea o parte din Biblie, în textul original, și apoĭ sĕ traducea, saŭ maĭ bine dis: sĕ parafrasa oral în limba poporuluĭ. Cu timpul acele parafrase saŭ circumscrierĭ s'aŭ și scris, căpătând numele haldaic de *targum*, *targumim=traducere, traducerĭ.*

Nicĭ unul din targumiĭ existențĭ nu cuprinde întreg Testamentul Vechĭŭ, ci numaĭ unele părțĭ. La Ezra, Neemia și Daniil nu sînt targumĭ.

Dintre targumĭ se conservă:

1). *Targumul luĭ Onkelos.* Onkelos a fost proselit ĭudeŭ, discipul al luĭ Gamaliel. Lucrarea sa este

asupra Pentateuhuluĭ, pe care a făcut-o cam pe timpul dărâmăreĭ Ierusalimuluĭ (anul 70 după Christos).

2). *Targumul luĭ Ionatan* la Profeţiĭ anteriorĭ (Iosua, Judecătorĭ, Samuil şi Regĭ) şi posteriorĭ (Isaia, Ieremia, Iezechiil şi Profeţiĭ micĭ). După Talmud, acest Ionatan, fiĭul luĭ Uziel, a fost discipul al luĭ Hilel. Dacă este aşa, apoĭ Ionatan este anterior luĭ Onkelos. Se crede, că targumul în forma de adĭ e o prelucrare făcută pe la începutul seculuĭ al IV-lea după Christos de Rabbi Iosef ben Hiĭa rectorul şcóleĭ din Pumbedita.

3). *Targumul ierusalimitean la Pentateuh*— unul întreg şi altul numaĭ la unele părţĭ—atribuit luĭ Ionatan fiĭul luĭ Uziel, dar pe nedreptul, căcĭ limba şi cuprinsul, sporit cu legende şi fabule, denotă pe un traducĕtor (targumist), care a trăit póte în a dóua jumătate a seculuĭ al VII-lea după Christos.

4). Maĭ avem şi *targumĭ anonimĭ* la Psalmĭ, Iov, Proverbele, Hameş meghilot [1]), Cronice.

§. 67. Peşito (Feşito) şi alte traducerĭ siriace la T. V.

1. Cea dintâĭ traducere siriacă la T. V. este numită *Peşito*, saŭ *Feşito*, adecă simplă saŭ verbală, spre deosebire de traducerile şi explicările alegorice ale Sfinteĭ Scripturĭ. După tóte semnele ea a fost tradusă de ĭudeo-creştinĭ, în a dóua jumĕtate a seculuĭ al doilea după Christos. Traducerea e făcută din textul original, şi conţine, ca adaus, şí cărţile necanonice, traduse maĭ târḑiŭ [2]).

---

[1]). La unele sĕrbătorĭ s'aŭ introdus, cu timpul, cetirea acestor cărţĭ: *Rut, Estír, Plîngerile, Cântarea Cântărilor* şi *Eclesiastul*, scriindu-se şí deosebit, ca o subdivisiune a *Aghiografelor*, şi numindu-se: *Hameş meghilot=5 volume.*

[2]). *Efrem Sirul* († pela 380) cunóşce scrierile necanonice ale

2. *Traducerea filoxeniană.* Acésta cuprinde numaĭ Psaltirea, tradusă din Septuagintă de horepiscopul Policarp, după cererea episcopuluĭ Filoxen (Xenaĭa) din Mabug (Ierapole) în Siria (488—518).

3. *Exapla siriacă,* numită ast-fel pentru cuvîntul, că cea maĭ mare parte a Test. V. s'a tradus după Exapla luĭ Origen la Septuagintă. S'a făcut în Alexandria la anul 617 de Paul dela Tella în Mesopotamia, după cererea luĭ Atanasie patriarhul monofisit dela Antiohia.

4. *Recensiunea Test. V.* de Iacob dela Edessa, la începutul seculuí al VIII-lea, după Peșito și Exapla siriacă. Se conservă numaĭ Pentateuhul și Iov.

§. 68. *Alte traducerĭ ale Sfinteĭ Scripturĭ (T. V.).*

1. *Traducerile egiptene.* Atât în dialectul sahidic saŭ teban (Egiptul de sus), cât și în dialectul coptic, numit încă memfitic saŭ basmurean (Egiptul de jos) s'a făcut câte o traducere din Septuagintă, pela sfîrșitul seculuĭ al treilea și începutul seculuĭ al patrulea. Se păstréză fragmente.

2. *Traducerea etiopică.* După aducerea Creștinismuluĭ în sudul Egiptuluĭ de către Frumențiŭ și Edesiŭ, în secolul al patrulea, s'a tradus Septuaginta în dialectul geez (etiopean), la sfîrșitul seculuĭ al IV-lea.

3. *Traducerea armeană.* Până în timpul patriarhuluĭ Isaac, Armeniĭ întrebuințaŭ alfabetul si-

---

Test. V., dar nu le recunóșce de canonice. *Afraates* (jumătatea seculuĭ al IV-lea) citéză, în cuvîntările sale, tóte cărțile canonice ale Test. V., și nicĭ una din cele necanonice.

riac. Mesrop (Mïesrob), secretarul numituluĭ patriarh, a inventat alfabetul armean. Amêndoĭ, apoĭ, pela anul 390, aŭ tradus Sfînta Scriptură după Peşito.

Din Septuagintă a fost tradusă, în urma Sinoduluĭ ecumenic dela Efes (431), de Mïesrob, Iosíf Palnensis și Ețnac saŭ Ión Ekelensis. Traducerea e liberă; pare a sĕ fi consultat și traducerea Peșito.

4. *Traducerea georgică saŭ grusinică*. In limba georgică s'a tradus Septuaginta, în Georgia (Grusia), în secolul al VI-lea. S'a tipărit prima óră în Moscva la 1743, după ce s'a revĕḑut după traducerea slavonă.

5. Cea maĭ veche dintre *traducerile arabe* este cea făcută în seculul al X-lea de Rabbi Saadia Gaon, după Septuaginta.

6. *Traducerile slavone*—fără valóre pentru critică—s'aŭ făcut în limba veche bulgară. Cel maĭ vechĭŭ manuscript, care conține întréga Sfîntă Scriptură, este cel moscovitean din anul 1499. Acest manuscript s'a tipărit în anul 1581 în tipografia din Ostrog, înființată de voevodul Kievuluĭ, Constantin Constantinovicĭ Ostrovschi. Ediția stereotipă din 1816—1824 a Biblieĭ slavone, s'a retipărit de maĭ multe orĭ.

§. 69. Traducerile române ale Sfinteĭ Scripturĭ (T. V.)

In ordine hronologică avem urmĕtórele traducerĭ:

1. *Psaltirea luĭ Coresi*, tradusă din limba slavonă-sêrbéscă și tipărită cu textul sêrbesc la Brașov în anul 1577.

2. *Pălia* saŭ vechea Scriptură, tipărită la O-răștie în Transilvania, la anul 1582. Se conservă numaĭ Cartea Facereĭ (Genesa) și Eșirea (Exodul). Traducerea s'a făcut de Mihaĭ Tordaș din Transilvania (în tovărășie), după texte evreeșcĭ, greceșcĭ și sêrbeșcĭ.

3. *Psaltirea* tradusă și tipărită în Alba-Iulia la 1651 de ieromonahul Silvestru. Traducerea e din greceșce.

4. (*Psaltirea* în versurĭ de Mitropolitul Dositeĭ, tipărită la 1673 în Uniev [Polonia] și) *Psaltirea* în prosă, în limba română și slavonă, după textul grec și latin al Septuaginteĭ, tipărită în Iașĭ la 1680.

5. Intréga Biblie s'a tipărit întâĭa dată la anul 1688 în Bucureștĭ, cu cheltuĭala Domnuluĭ Țěreĭ Româneșcĭ Șerban Cantacuzen, în timpul Mitropolituluĭ Teodosie. Traducerea s'a făcut la 1662 din Septuagintă de către Nicolae Gramaticul și s'a corectat de arhiereul Gherman Nisis, Ștefan și Radu Greceanu. Tipărirea s'a făcut sub privegherea și îngrijirea luĭ Mitrofan episcopul Hușilor.

6. Samuil Micul (Klein) de Sad s'a hotărât să îndrepteze Biblia Bucureșténă, care, cu fórte multă greutate sě maĭ putea găsi și procura, dar el a tradus din noŭ aprópe întreg Testamentul Vechĭŭ după Septuagintă. Biblia acésta s'a tipărit la Blaj în aniĭ 1793—1795.

7. Biblia luĭ Samuil Micul s'a retipărit, în urma câtor-va îndreptărĭ, în Petersburg, la 1819, de societatea biblică ruséscă.

8. Aceeașĭ Biblie (cea dela Blaj) s'a editat la Buzěŭ (Biblia de Buzěŭ) între aniĭ 1854 și 1856, în timpul episcopuluĭ Filoteĭ.

9. Cu micĭ modificărĭ, introduse din Vulgata și din alte texte, s'a retipărit în Sibiŭ, între aniĭ 1856 și 1858, Biblia de Petersburg, de către episcopul Andreĭ Șaguna.

10. Societatea biblică pentru Britania și streinătate a tradus și tipărit Biblia și în limba română (edițiunĭ cu prepus, atât ale Vechĭuluĭ, cât și *maĭ ales* ale Nouluĭ Testament).

11. Profesorul universitar dela Facultatea de teologie greco-orientală din Cernăuțĭ, Părintele Dr. Emilian Voĭutschi, a editat în Cernăuțĭ, la 1898: *Cartea Psalmilor* (cu explicărĭ), tradusă pentru prima óră din textul original (mazoretic) de repausatul întru fericire Părintele Isidor cavaler de Oncĭul, fost profesor la aceeașĭ Facultate.

12. Părintele Dr. Iuliŭ Olarĭu, profesor și director al institutuluĭ teologic din Caransebeș (Banat), a tradus (și a explicat), tot după textul original (mazoretic): *Psalmiĭ din Cĭaslov* (3—6; 12; 16; 19 și 20; 24; 30; 33; 37; 50; 53 și 54; 62; 64—69;83—85; 87; 89 și 90; 100—103; 118; 120; 129; 133—136; 140—142; 144 și 145; 148—150). Cartea s'a tipărit în Caransebeș la anul 1901.

— SFÎRȘIT —

Notarea prescurtată a unora din cărțile Sfinteĭ Scripturĭ a Vechĭuluĭ și Nouluĭ Testament.

V. T.	în loc de	Vechĭul Testament
N. T.	» » »	Noul Testament
V. și N. Test.	» » »	Vechĭul și Noul Testament
Gen.	» » »	Genesă
Ex.	» » »	Exod
Lev.	» » »	Levitic
Num.	» » »	Numeriĭ
Deut.	» » »	Deuteronom
Iis. Nav. (Ios.)	» » »	Iisus Navi (Iosua)
Judec.	» » »	Judecătoriĭ
I, II Sam.	» » »	I, II Samuil
I, II Reg.	» » »	I, II Regiĭ
I, II, III, IV Imp.	» » »	I, II, III, IV Impĕrațiĭ
Is.	» » »	Isaia
Ier.	» » »	Ieremia
Iez.	» » »	Iezechiil
Dan.	» » »	Daniil
Os.	» » »	Osie
Ioil		
Am.	» » »	Amos
Avd. (Obad.)	» » »	Avdie (Obadia)
Ioná		
Mih.	» » »	Miheea
Naum		
Avac.	» » »	Avacum
Sof. (Țef.)	» » »	Sofonie (Țefania)
Agh.	» » »	Agheŭ
Zah.	» » »	Zaharia
Mal.	» » »	Malahia
Ps.	» » »	Psalm
Prov.	» » »	Proverbe
Iov		
Cânt. Cânt.	» » »	Cântarea Cântărilor
Plîng.	» » »	Plîngerile
Ecles.	» » »	Eclesiastul
Rut		
I, II Cron. (Paral.)	» » »	I, II Cronice (Paralipomena)
Ezr.	» » »	Ezra

Neem.	în loc de	Neemia
Est.	» » »	Estír
Mat.	» » »	Mateĭ
Marc.	» » »	Marcu
Luc.	» » »	Luca
Io.	» » »	Ioan
F. Ap.	» » »	Faptele Apostolilor
Rom.	» » »	Romanĭ
I, II Cor.	» » »	I, II Corintenĭ
Gal.	» » »	Galatenĭ
Efes.	» » »	Efesenĭ
Filip.	» » »	Filipenĭ
Colos.	» » »	Colosenĭ
I, II Tes.	» » »	I, II Tesalonicenĭ
I, II Tim.	» » »	I, II Timoteĭ
Tit		
Filim.	» » »	Filimon
Evr.	» » »	Evreĭ
Iac.	» » »	Iacov
I, II Petr.	» » »	I, II Petru
I, II, III Io.	» » »	I, II, III Ioan
Iuda		
Apoc.	» » »	Apocalipsa

TABLĂ DE MATERIĬ.

Pagina.

SECŢIUNEA A DÓUA.

Cărţile necanonice (apocrife) ale Vechĭuluĭ Testament.